

Samlede og efterladte Skrifter

af

H. C. Ørsted.

Tredie Bind.

Med 11 Træsnit, 3 Lithographier og 1 Farvetryk.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Andr. Fred. Høst.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1851.

Forord.

Idet H. C. Ørsteds efterladte Manuskripter og hans tidligere paa forskjellige Steder og til forskjellige Tider trykte Kritiker, Dialoger, Taler og Afhandlinger, hvis Indhold ikke er strengt videnskabeligt, nu udgives samlede, vil det vist være rigtigst i al Korthed at gjøre Rede for den Orden, i hvilken de ere sammenstillede.

Adskilligt kunde maaskee tale for, at man her uden Hensyn til den Tid, hvori de enkelte Arbeider bleve til, samlede alt det, der havde det største aandelige Slægtskab indbyrdes, i særskilte Grupper, der saaledes kunde forenes under bestemte Overskrifter. Men dette vilde dog have sine store Vanskeligheder, og da det her vel tillige gjælder om at give en Udsigt over den betydningsfulde Udviklingsgang i Forfatterens Indre i en lang Række af Aar, saa har man

foretrukken i det Hele at gaae den chronologiske Vei; thi saaledes vil selv det, der ellers kunde synes mindre vigtigt, i sit bestemte Forhold til Tiden, hvorunder det opstod, dog bidrage til at kaste Lys paa Forfatterens aandelige Stilling, og herved vil man bedst kunne see, hvorledes den samme Grundtanke, den samme storartede og ædle Stræben gaaer gjennem hans hele Liv. Denne Orden er derfor bleven gjort til Regel, dog er der af flere Grunde gjort adskillige Undtagelser derfra.

Saaledes vil, da det udentvivl maa være af størst Interesse for de Fleste strax at læse Ørsteds sidste Skrift, „Veien fra Naturen til Gud," dette først udkomme; dette Skrift, der i en almeenfattelig Fremstilling skulde indeholde hans Livs- og Verdensanskuelse og ligesom tydeligere lægge de Grundtanker for Dagen, der ere udtalte i „Aanden i Naturen", skulde i Løbet af denne Sommer have været fuldendt; det kan nu destoværre kun komme som et Brudstykke; men da en stor Deel af det dertil Nødskrevne er fuldkommen udarbeidet, saa har man ikke troet at burde tilbageholde det, men anseet det for rigtigere at lade det Hele trykke, som det er, med Forfatterens egne smaae vedføiede Bemærkninger; herefter følge alle Ørsteds Arbeider over det Skjønnes Naturlære, hvilke han selv havde villet

samle og udgive i dette Foraar; blandt disse er Dialogen over Symmetrien ny, de øvrige have tidligere været trykkede.

Det næste Bind vil indeholde en Samling af Digte, baade dem, der før enkeltviis have været trykkede, og et Udvalg af dem, der hidindtil ikke have været udgivne, tilligemed forklarende Bemærkninger til det større Digt „Luftskibet“. Herefter vil den chronologiske Orden indtræde, fra hvilken der kun vil blive gjort heist ubetydelige Afvigelser, og den hele Samling vil blive sluttet med en Skildring af Forfatterens Liv og Virken ved Hr. Professor Hauch.

At adskillige Afhandlinger og Kritiker ere udeladte har sin Grund deels deri, at enkelte af dem, hvis de bleve aftrykte uden de Indskrænkninger og almindelige Bemærkninger, som Forfatteren havde tiltænkt dem, muligen kunde saare enkelte endnu levende Personer, deels ogsaa deri, at der blandt de efterladte Optegnelser er fundet udtrykt Ønsket om, at nogle enkelte Arbeider ikke bleve udgivne paany.

Maaskee vil det forekomme Adskillige, som om nogle af de mindre Arbeider, hvilke man ei har troet at burde udelade, savnede en tilstrækkelig almeen Interesse; dog ville selv disse sikkert beholde deres Værd som Udtryk af den Livsfriskhed og den modige og uforbeholdne Sandhedskjærlighed, hvormed Forfatteren behandler det Mindste saavel-

som det Største, og i ethvert Tilfælde vil det vist af de Fleste ansees for rigtigst Intet at udelade uden en bestemt og tilstrækkelig Grund. Netop naar man kan overskue Alt (saavel det Almindelige som det Enkelte) i sin Sammenhæng, vil det blive muligt, hvis den her fulgte Orden skulde findes mindre tilfredsstillende, med Tiden at gjøre et mere indskrænket Udvalg og at forbinde det Hele paa en anden Maade.

Indhold.

II.

III.

Om Symmetrien og de ved den frembragte Skjønhedsindtryk.

II.

Hvad, der hænger sammen med de endelige Væseners Ødelæggelse, kan paa Endelighedens Stade ikke ophøre at gjøre et stærkt, ubehageligt Indtryk paa os; men det høiere Haab, der træder Anskuelsen imøde, hæver os over Sandseindtrykkene. Var det muligt at sammensatte Alt i en stor Overskuelighed, vilde sandsynligviis ogsaa den sandselige Anskuelse danne et Billede af hei Skjønhed. Er denne Opfatning rigtig, bliver det Hæslige, ligesom i en vis Betydning det Onde, et Endelighedsforhold. Det Væsentligtskjønne derimod er evigt. S. 218.

Veien fra Naturen til Gud.

Indledning.

Henſigten.

Menneſkenes Opfatning af de høieſte Sandheder om Gud, Forſyn, Dyd og Pligt har altid faaet en kraftig Underſtøttelſe af Naturens Betragtning; kun i de ſeneſte Menneſkealdere, hvori Naturvidenſkaben har gjort ſaa ſtore Fremſkridt, ſynes man altformeget at have tilſidesat dens Anvendelſe paa de høieſte Anliggender. Jeg har næſten lige fra den Tid, jeg var iſtand til ſelvſtændig Tænkning, ſøgt det Lys, Naturvidenſkaben kan udbrede over dem; det har givet mig Styrke i mine Overbeviisninger og Glæde i det Eviges Betragtning; jeg vil derfor ſtræbe, ſaa godt jeg formaaer, at fremſtille det for mine Medmenneſker. Jeg ſkal ſtræbe at blive forſtaaelig, ikke blot for dem, der have dyrket Naturvidenſkaben, men ogſaa for den langt større Flerhed, ſom ikke er fortrolig med den. Hine Sagkyndige beder jeg ikke at trættes ved her at læſe Meget, ſom allerede var dem vel bekjendt, men at de — hvis de her finde Sandhed til Menneſkeſlægtens Forædling — ville med mig glædes over denne Udſigt, ja endog kraftig virke med mig til dette ſtore Maal; men dem, ſom ikke føle ſig ſagkyndige nok, beder jeg, at de ikke ville lade ſig afſkrække, om de nu og da maatte ſtøde

paa Vanskeligheder, og at de ikke ville forsømme at søge Oplysninger hos Sagkyndige, forsaavidt jeg ikke skulde være heldig nok til at udtrykke mig med den Klarhed, jeg tilsigter.

Naturlove og Naturkræfter.

Alt, hvad der skeer i Naturen, foregaaer efter evige Forskrifter, som vi kalde Naturlove. Dagstidernes og Aarstidernes Afvexling ere velbekjendte Exempler herpaa. Mængden lever og nyder under disse store Indflydelser uden at lade Tanken dvæle ved den ufravigelige Orden, hvori de samme Aarstider komme igjen efter et bestemt Antal af Dage, og hvorledes Dagenes og Nætternes Længde paa samme Sted hvert Aar følge samme Orden. Men denne Forandringernes Orden er ikke ny; den har fundet Sted i alle de Tider, hvorfra Fortidens Mennesker have levnet os Efterretninger, og Kjendere af Naturvirkningernes Sammenhæng kunne see, at den har fundet Sted længe før.

Men om Dags- og Aarstidernes Love giver Naturvidenskaben os fuldkomnere og langt dybere gaaende Kundskaber. Dersom man forelagde et Menneske, som ikke har andre end Hverdagsbegreberne om Aars- og Dagstiderne, en Beretning om det, som den af Videnskaben uveiledede Erfaring viser Mennesket om disse Ting; hvorledes Steder, som ligge paa de to modsatte Sider af Jordens Midkreds *), have Sommer og Vinter paa modsatte Tider; hvorledes Aarstidernes Beskaffenhed er forskjellig i de forskjellige Afstande fra Midpunktet, og Dagenes Længde ligeledes, saa vilde han deraf lære, at der gives en

*) Midkreds er et dansk Navn for det fremmede Ord Æqvator, og tilkjendegiver med en vis sandselig Klarhed, at det er den Kreds paa Jordens Overflade, som er lige langt fra det nordligste og sydligste Punkt, eller med andre Ord fra Nordpol og Sydpol.

langt mere omfattende Aars- og Dagstidernes Lovgivning, end han før kjendte, og at denne har store Følger, da den er en af Grundene til, at de forskjellige Lande have ulige Naturfrembringelser, hvilket har givet Anledning til saa megen indbyrdes Handel og Samqvem og en saa stor Mangfoldiggjørelse af de Goder, vi modtage af Naturen. Videnskaben fører os dog langt ud over disse blotte Erfaringskundskaber; den viser os, at Jorden er en Kugle, der dreier sig om en usynlig Axe, og at det derfor kommer til at see ud for os, som om hele Himmelen dreiede sig rundt om Jorden, paa samme Maade som det synes for den, der befinder sig paa et Skib, som gjør en Dreining, at alle Lande dreie sig rundt om dette.

I vore Tider ere alle Sagkyndige overbeviste herom. For Enhver, som vil lære det, der udfordres til at faae Vished deri, staaer Adgangen aaben. Til Bedste for dem, som ikke ville gaae saa vidt, kan bemærkes, at den Tanke, at Jordkloden er en Kugle, stedse stedte alle de Mennesker, som vare bildede i Sandsernes snævrere Vidnesbyrd; men at den dog nu er gjort næsten haandgribelig, da man har kunnet forfærdige Korter over denne Kugle, saa nøiagtige, at de mangfoldige Reisende til Lands og Vands, som have benyttet dem, allerede nu i Aarhundreder have fundet alt det bekræftet, som dybe Tænkere allerede længe forud havde udgrandsket derom.

Videnskaben lærer os tillige, at Jorden i Løbet af 365 Dage og næsten 6 Timer gaaer eengang rundtomkring Solen, og under dette Omløb antager en saadan Stilling mod Solen, at i det ene Halvaar den nordlige Deel i det andet den sydlige faaer mest Varme.

Den, som vil vide, paa hvad Maade dette skeer, kan lære det af astronomiske Lærebøger eller af Sagkyndiges mundtlige Underviisning. Det samme gjælder om alle de Laan, vi fremdeles her maae gjøre af Videnskaberne.

Man seer da nu, at de af daglig Erfaring saa velbekjendte Naturlove, at Dagstider og Aarstider have deres bestemte Gang, ere grundede i høiere Love, som ere skjulte for Øiet, men opdagede ved Fornuften.

Disse Naturlove have atter deres Grund i andre endnu

høiere. For at gjøre dette ret forstaaeligt, maa jeg først minde om, at Jorden er en Kugel, som vandrer fritsvævende og baaren af usynlige Kræfter omkring Solen. Ved Hjælp af Kikkerter har man opdaget, at Nogle af de smaae Himmellys, som vi see i en stjerneklar Nat, ere mørke Kugler som vor Jord og faae deres Skin af Solen; det gaaer dem som Maanen, der ikke viser sig lys, uden paa de Dele, som bestinnes af Solen. Disse solbelyste Kugler ere mangfoldige Gange længere borte fra os end Maanen, og synes af den Aarsag saa smaae for vore Oine; men de ere meget store; nogle iblandt dem endog mange Gange større end Jorden, nogle Andre ogsaa mindre. Vi benævne dem med et Ord, som kommer af Græsken Planeter, paa Danst Vandrestjerner. Ved Hjælp af ypperlige Kikkerter har man seet, at de dreie sig om deres Axer ligesom Jorden. Heraf lære vi da, at dersom vi befandt os paa een af disse Kloder, vilde det ogsaa der see ud for os, som om hele Himmelen dreiede sig rundt om os.

Samme fjerne Kloder gaae ogsaa rundt om Solen; vi vilde da ogsaa paa dem have Aarstider, hvis vi vare der.

Nogle af disse Kloder have Maaner; een af dem, som vi kalde Jupiter, har 4 Maaner, adskillige andre Planeter have endog flere, nogle have derimod slet ingen. Alle Planeternes Maaner ere usynlige for vore blotte Oine, men sees ved Hjælp af Kikkerter.

Dersom vi befandt os paa een af hine Vandrestjerner, vilde vi derfra see Jorden som en liden lysende Prik, og kun ved Hjælp af en Kikkert vilde vi see vor Maane. Heraf lære vi da, at vor Jordklode viser sig selv som en Vandrestjerne for de andre.

Alt dette fører os paa høiere Tanker. Disse store Kloder, som have Dag og Nat ligesom vi, Aarstider ligesom vi, og nogle endog Maaner, der ikke sees af os uden Kikkerter, kunne ikke være satte der blot for at vise os smaae lysende

Prikker paa Nathimmelen; men de maae være bestemte til levende Væseners Opholdssted.

Solen er en overordentlig stor lysende Klode, der indtager langt mere end en Million Gange saa stort Rum som Jorden. Omkring dette store Lys gjennemløbe Vandrestjernerne deres Baner, hver i sin anviste Afstand; og een af disse Sødskendekloder er vor egen Jord. To Vandrelegemer ere nærmere ved Solen end den; fem andre, foruden en Samling af Smaaplaneter, have en større Afstand. Denne hele Samfoldighed af Solen, Vandrestjernerne med disses Maaner og adskillige andre ei saa velbekjendte Verdenslegemer kalde vi vort Solsystem; man kunde med et danst Udtryk kalde det vor Solverden. I vor Solverden har, som allerede sagt, hver Vandrestjerne Dag og Nat ved sin Omdreining, Aarstider ved sit Omløb om Solen. Omdreiningerne have ikke alle samme Hastighed, men hver Planet har sin egen Daglængde; Omløbene ere ogsaa ulige, og vare desto længere, jo større Planeternes Afstand er fra Solen.

Men hvad bærer alle disse store Kloder, som ikke have nogen synlig Støtte eller Grundvold? Naturvidenskaben lærer, at hver af dem holdes i sin Bane ved den forenede Virkning af en Tiltrækningskraft, som stræber at nærme alle Legemer til hverandre, og ved den Fart, hvormed enhver Klode løber. Hvorledes dette skeer, kan ikke forklares i Korthed; men det bør dog her siges, at den samme Tiltrækning, som finder Sted mellem de store Verdenskloder, hersker ogsaa mellem alle legemlige Dele her paa Jorden, saa at hele Jordkloden, der indeholder saa overordentlig mange legemlige Dele, har en meget kraftig Tiltrækning, der drager ethvert Legeme, som er i dens Nærhed, ned til den. Denne Virkning kjende vi Alle og kalde den tiltrækkende Kraft Tyngde; men Navnet gjør ingen Forskjel i Tingen selv; Tyngden og den almindelige Tiltrækning er samme Kraft. Man har ogsaa ved Forsøg og Erfaringer her paa

Jorden overbeviist sig om, at den Fart, et Legeme i noget Oieblik af dets Bevægelse har, giver det en Evne til at gaae videre. Men nu er der at tilføie som en Efterretning om store og vidtløftige Undersøgelser, der igjennem mange Menneskealdre ere blevne udførte af Videnskabsmændene, at alle de Naturlove, hvorefter vor Solverdens Kloder bevæge sig, udgjøre en saadan sammenhængende Eenhed, at den ene ikke kan tænkes bort, uden at man maatte tænke de andre bort tillige. Man har tit, førend man kjendte en eller anden af de enkelte Love, udtænkt, hvordan den skulde være, og derpaa fundet, at den virkelig gjældte; naar man nu og da havde taget feil i saadanne Slutninger, har man ogsaa snart opdaget, at man havde begaaet nogen Feil imod Tænkningens Love. Naturlovene stemme da ganske med Tænkningens, og man kunde kalde Naturlovene Naturtanker. Hvad vi kalde Naturtanker er ogsaa Guddomstanker, som vi opdage ved den Aabenbaring, Gud har forelagt os i Naturen; men dette siges her kun foreløbigt og skal nærmere oplyses, alt som vi rykke videre frem.

Der gives Nogle, som af Grunde de selv bedst maae kjende, gjerne ville faae Folk til at troe, at alt det, som Videnskabsmændene sige, om at Jorden langtfra at staae stille bevæger sig, at der gives mange saadanne Kloder som Jorden o. s. v., ikkun ere fremkunstlede lærde Meninger uden sikker Grund. Da de Ukyndige jo ikke kunne gjøre sig fortrolige med alle de Beviser, hvorpaa Videnskabsmændene støtte de af dem fremsatte Meninger, saa tænke hine Modstandere, at de let kunne indbilde Mængden, at disse Meninger kun ere Hjernespind; men heri bedrage de dem selv; thi ved Hjælp af de heromhandlede Love kunne Videnskabsmændene forudsige utallige Himmelbegivenheder, hvis rigtige Indtræffen ogsaa maa overbevise Dem, der ikke fatte de Undersøgelser, hvorpaa Forudsigelserne ere byggede. Dette fortjener vel, at man ret tager det i Overveielse. De fleste Mennesker bruge Almanakken uden at

tænke over det Spørgsmaal, hvorledes man har kunnet sige alt det, som deri staaer, forud. Man seer jo deri forudbestemt, hvor lang hver Dag i Aaret skal være, og ved hvilken Time og Minut Solen staaer op og gaaer ned. Disse Ting ere ikke de samme paa alle Steder og vise store Forskjelligheder for Steder, som ligge langt fra hinanden efter Nord og Syd; imidlertid kan en Sagkyndig beregne alle disse Ting forud for hvilket Sted, man vil nævne ham paa Jorden, ja, han kan forudberegne det for saa mange tilkommende Aar, det skal være. Dette kunde han jo ikke, dersom han ikke kjendte de rette Love, hvorefter Himmelløbet skeer, og dersom vor Fornuft ikke stemmede med dem. Alt, hvad der er sagt om Aarets Løb, gjælder ogsaa om Maanens Bevægelse. Man læser jo i den for et Sted beregnede Almanak hvilke Maaneskifter, der skulle indtræffe hele Aaret igjennem, og paa hvilke Timer og Minuter Maanen hver Dag skal staae op og gaae ned. Man er saa vant til disse Forudsigelser, at man ikke forundrer sig over dem; men de ere sande Gaver af den med Naturfornuften fortrolige Menneskefornuft, og burde minde Mængden om, at de skylde de Mænd, som opoffre deres Tid til Videnskaberne, langt Mere, end de pleie at ane. Jeg har nævnet disse i Hverdagslivet uophørligt benyttede Forudsigelser, ikke som de eneste eller engang som mere bevisende end de andre; men fordi jeg vilde give Mange en Anledning til at afryste den søvnagtige Ligegyldighed, hvormed de pleie at overse aandelige Ting. Almanakken selv indeholder endnu flere Forudsigelser, blandt andet dem om Solformørkelser og Maaneformørkelser. I nogle lidt større Almanakker er der endog forudsagt, paa hvilke Steder af Himmelen Planeterne skulle staae; men uagtet disse mangfoldige Forudsigelser maae paa det allerfuldkomneste overbevise enhver Eftertænksom, saa kunne vi dog anføre langt flere og deriblandt adskillige, som ved deres Usædvanlighed ere mere skikkede til at vække Opmærksomheden. Dengang man for halvan-

det hundrede Aar siden havde faaet en sammenhængende Kundskab om de herombandlede Love, kjendte man ikke alle de Vandrestjerner, vi nu kjende; og dog angav man Love, som skulde gjælde for Alle. Da man 1781 opdagede en ny Vandrestjerne, som man siden har kaldet **Uranus**, fandt man snart, at den rettede sig efter de forud bekjendte Love; 4 Aar vare ikke gaaede, førend man saae sig istand til at beregne, at den behøvede 84 Aar for at tilendebringe et Omløb. I de senere Aar fandt man dog, at den gjorde nogle smaae Afvigelser fra den beregnede Bane; men man udfandt ved Hjælp af Indsigten i Tiltrækningens Love, at dette maatte hidrøre fra Virkningen af en langtborte værende Planet; man beregnede, hvor den stod, og see, den fandtes, hvor man søgte den. Den kaldes nu **Neptun**. Man har siden vort Aarhundredes Begyndelse efterhaanden opdaget en Mængde Smaaplaneter — de beløbe sig den Dag, da dette skreves, til elleve — som alle have nogenlunde lige Afstand fra Solen; ogsaa deres Baner rette sig efter de samme Love. Naar man i nogle Nætter har iagttaget en saadan ny Planet, beregner man forud dens hele Bane og finder sig ikke skuffet. Jeg vilde ikke komme til Ende, om jeg vilde anføre alle sikkre Forudsigelser, som ere blevne udledede af vor Solverdens Love; men jeg vil endnu kun anføre eet Slags: til Brug for de lange Søreiser, som skulle gaae over store Strækninger af Verdenshavet, har man beregnet Søalmanakker, hvor man finder forudberegnet mangfoldige Ting om Solens, Maanens og de fornemste Planeters Stilling paa bestemte Tider i det tilkommende Aar, saa at den kyndige Sømand, der har lært at forstaae disse Tavler og at gjøre visse Jagttagelser paa Himmelen, ved Hjælp heraf og af Søuhret kan udfinde, hvor han er paa Havet, selv naar han maa undvære Synet af Land eller andre Kjendinger. Jeg nævner dette, fordi vi have den dobbelte Fordeel, at de, som ikke vide Noget om den uberegnelige Indflydelse, Videnskaben har paa

Menneskelivet, her kunne see et Exempel mere derpaa, og at jeg her kan henvise dem til Tusinder af Vidner, som ikke høre til den lærde Stand, og hvoraf de Ulærde selv kunde finde Leilighed til at høre nogle.

Jeg har seet saamange Exempler paa den skamløse Fremgangsmaade, der er bleven brugt af Videnskabernes Fjender til at blænde de Ulærde, at jeg her vil imødegaae en i sig selv ganske ugyldig Indvending; man vil nemlig kunne sige: det er ikke mange Aar siden, at Almanakken var fuld af Forudsigelser, som meget ofte sloge feil, nemlig Veirspaadommene; vi have da saamange Exempler paa Feiltagelser, begaaede af Videnskabsmændene, at vi nok kunne tiltroe dem langt flere. Man behøver vistnok ikke at være Videnskabsmand for at see, hvor slet denne Indvending er; thi naar alle Almanakkens andre Forudsigelser findes rigtige, viser Veirspaadommens Usikkerhed jo kun, at man endnu ikke kjender Veirforandringernes Love. Dette Svar vilde være tilstrækkeligt; men jeg vil endnu tilføie en Efterretning: Veirspaadommene i Almanakkerne have deres Oprindelse fra en Tid, da Videnskaben endnu var meget ufuldkommen og blandet med mangfoldige falske Indbildninger; man satte i Førstningen ikke blot Spaadomme om Veirliget, men endog om Krige, om Kongers Død og andre saadanne Verdensbegivenheder med i Almanakken. Dette Uvæsen vedligeholdt sig længe efter, at de fleste Videnskabsmænd indsaae disse Spaadommes Grundløshed; thi der gives altid Mange, som indbilde sig, at saadanne Spaadomme have en Værdi, naar en og anden deraf indtræffer, ligesom om det ikke nødvendigviis maatte hændes, at den, som dristigt udkaster mangfoldige Spaadomme, nu og da maatte sige Noget, der traf ind. Da de sande videnskabelige Stjernekyndige allerede længe have udelukket Spaadommene om Menneskenes Begivenheder af Almanakken, bleve de ogsaa enige om at Veirspaadommene, skjøndt ikke fuldt saa urimelige, burde udelukkes; men Folket holdt paa dem, og man gav efter. Da

man endelig for nogle Aar siden udelukkede dem af vore Almanakker, vare vel Adskillige misfornøiede dermed; men — hvad man skulde holde for utroligt — Folk, som skulde henhøre til den lærde Stand, klagede over Udelukkelsen, og sagde, at det dog var godt, at Menigmand kunde see, at de Lærde kunde tage feil. Nu, da Veirspaadommene ere udelukkede af Almanakken, vil det snart være glemt, at den indeholdt hine mange usikkre Forudsigelser, der havde givet Anledning til, at man sagde om Den, der talte Usandhed, at han trykkede Almanakker. Efter forud at have advaret mod den Forvirring, som en saadan Indvending kunde frembringe i Manges Sind, naar den fremsættes med den overmodige Tone, som saadanne Skuffelser vanskelig kunne undvære, vender jeg tilbage til de Hovedsandheder, hvorom det her gjælder.

Det staaer da fast, at vor Solverden er en Heelhed af Gjenstande og Virkninger, styret af inderligt forbundne Naturlove, der udgjøre et Fornuftheele. Vi see i denne en Aabenbarelse af den evige Fornuft.

Jeg har endnu kun talt om vor Solverden, som allerede forbauser os ved sin Størrelse, og hvori vor Jordklode og alle dens Søskende-Kloder med deres Maaner ere indbefattede ligesom Led af et Hele; men dog er denne vor Solverden selv kun et Led af en høiere Verden. Alle de Stjerner, som ikke mærkeligt omflytte sig mellem hverandre — og saadanne ere de allerfleste — findes at være Sole, som ere saa langt borte fra os, at dersom vor Sol blev forsat i en saadan Fjernhed, vilde den kun af os sees som en lysende Prik. Det lyse Bælte paa Himmelen, som vi kalde Melkeveien, har man ved Kikkerten fundet, er sammensat af utallige saadanne Sole, hvoraf den nærmeste er nogle hundredtusinde Gange længere fra os end Solen. I denne Melkeveisverden — som vi af Mangel paa et bedre Ord ville kalde den — er vor Sol indbefattet og har sin Bane, som dog endnu ei er udmaalt, fordi man ikke

førend i de sidste hundrede Aar har faaet saa nøiagtige Jagttagelser, som kunne tjene til en god Begyndelse for de herhen hørende Arbeider.

Denne Melkeveisverden er atter et Led i en endnu høiere. Vi finde ingen Grændse for den Tanke, der viser os, at ethvert endog nok saa stort Hele atter er et Led af et høiere.

Vor Solverden er da ikke blot selv et stort Fornufthele; men det er et velindordnet Led i et ubegrændset Fornufthele, som vi kalde Verdens-Altet.

I dette staaer Intet stille: alle Ting forandres uophørligt: man skulde tro, at Tanken Intet kunde holde fast i al denne Afverling; men Naturlovene udgjøre det Bestandige deri, ved dem kan Tanke og Øie altid gjenfinde enhver Ting paa det Sted, hvor den evige Fornuft sætter den.

Men er der da intet Bestandigt i Verden uden Naturlovene og den Fornuft, hvoraf de have deres Udspring? Jo, det er unægteligt, at der ogsaa er noget uforgængeligt Virksomt i Tingene. Den Lov, at alle legemlige Dele tiltrække hverandre, forudsætter jo en Virksomhed, der driver dem hen mod hverandre: den af Erfaring saa velbekjendte Sandhed, at ethvert Legeme gjør Modstand mod sin Sammentrykning, er ligeledes en Lov, der forudsætter, at der er noget Virksomt, som gjør Modstanden: Varmens Love, ifølge hvilke den udvider Legemerne, smelter dem, forvandler dem til Damp o. s. v., forudsætte ligeledes noget Virksomt. Jeg vil ikke anføre flere Exempler, thi de skulle ikke tjene til Beviser, men kun til at give Sagen den størst mig mulige Anskuelighed; iøvrigt behøver jeg kun at henpege paa den øiensynlige Sandhed, at Naturlovene ere Love for Virkningerne i Naturen, forudsætte altsaa det Virksomme. I en vis Betydning kan man sige, at vi træffe mangfoldige Virksomheder i Naturen; men jo dybere vore Undersøgelser gaae, desto mere viser det sig, at Forskjellighederne beroe paa de Love, hvorefter det Virksomme er fordeelt i Tid

og Rum, saa at vi ledes til den Tanke, at alle Virkninger udspringe af een Grundvirksomhed.

I Naturen er altid det Virksomme og Virksomhedslovene uadskilleligt forenede; vi adskille dem blot i vor Tænkning for nærmere at betragte dem; men derfor tabe vi dog ikke deres virkelige Sammenhørighed af Sigte.

Denne det Virksommes og det Lovgivendes Sammenhørighed kunne vi ogsaa gjøre os anskuelig ved at betragte vort eget aandelige Væsen. Vi føle os nødte til at skjelne Villen og Tænken; endskjøndt vi ei kunne tænke uden at ville, eller ville uden at tænke. De ere i Virkeligheden uadskillelige; men forsaavidt vi tænkende skjelne dem, staaer denne Villen, denne virksomme Evne, denne Kraft som det Ubegribelige, der nemlig ikke kan opløses i Tanker. En saadan virksom Evne er der i al Væren; uden denne Evne ingen Virkelighed; ja selve Ordet Virkelighed indeholder en lykkelig Antydning af dette Forhold. De, som ville opløse al Væren i Tænken, komme i deres Stræben aldrig til det Virkelige.

Verden et bestandigt Guddomsværk.

Saavidt den her givne Fremstilling af Tilværelsen gaaer, viser den sig for os som det bestandige Værk af en alt gjennemtrængende Kraft og Fornuft, Fornuft og Kraft; de ere tilstede i Alt; ved dem er og vorder Alt. I det Følgende ville vi endnu see dette yderligere bekræftet.

Den Tanke opvækkes her nødvendigt hos os, at hiin Eenhed af Fornuft og Kraft er Gud. Denne Tanke bekræfter sig ogsaa i alle Videnskabens øvrige Undersøgelser, som det vilde føre altfor vidt at udvikle her, hvor der kun tilsigtes et letfatteligt Overblik. De, som søge mere, uden dog at kunne hengive sig til en omfattende Sysselsætning med Naturvidenskaben, kunne henvises til mine Skrifter Aanden i

Naturen; men ogsaa i de her følgende Undersøgelser vil man finde sig yderligere bekræftet i denne aandelige Verdensanskuelse: jeg havde derfor gjerne endnu holdt mig tilbage fra at nævne hiin høieste Tanke, dersom jeg ikke havde troet at maatte tage Hensyn paa mange Læseres Utaalmodighed og mulige Frygt for, at jeg vilde misløde dem. Imidlertid bør jeg her advare imod at lade sig forføre af den saa sædvanlige Begjærlighed efter at danne sig et ret fuldstændigt og bestemt Billed af Gud; vi bør nemlig heri ikke tage vore Ønsker, men vore Evner til Maalestok, og vel vogte os for at lægge Egenskaber, som tilhøre vor egen Indskrænkning, ind i Forestillingen om Gud. Vi danne os altfor let, af lutter Begjærlighed efter at vide Noget, en Afgud istedetfor den ubegribelige, evige, sande Gud. En Tanke tør vi maaskee dog her vove at fremsætte, som, om den ikke skulde udtrykke hele Sandheden i den fulde Reenhed, dog skulde vise os den som i et lignende Billed, nemlig at forsaavidt Guds Villie ytrer sig i Rummet, viser den sig for os som Naturkraft, som vi dog ogsaa betragtet fra Religionens Stade maae kalde skabende Kraft, og at Guds Fornuft som ordnende Alt i Tiden og Rummet for os viser sig som Fornuftlovgivning. Men i det vi saaledes søge at finde os til Rette ved at skjelne Villien og Fornuften i Gud, tør vi dog ikke glemme, at de udgjøre eet uadskilleligt Væsen, een skabende Fornuft.

Vi ville iøvrigt ligesom i det Foregaaende især holde os til det, som vor erfarende og tænkende Undersøgelse nærmest lærer os. Vi see Guds Tanker i hans Værker, og vi skulle her danne os vor Forestilling om hans Væsen ved Hjælp af vor Viden om hans Tanker: ikke omvendt søge først at danne os en Forestilling om hans Væsen og deraf udlede Meninger om hans Tanker.

Mennesket et Verdensled af Jordkloden, som Jordkloden selv af et endnu høiere.

Efter nu at have seet disse store Grundtræk af Verdensaltet, ville vi vende Tanken tilbage til vor Jordklode for at see, hvilke Grundtræk Videnskaben meddeler os af dens Billed.

Naturvidenskaben lærer os, at Jordkloden var flydende, forend den blev til en fast Kugle, ja det er endog sandsynligt, at den var en uhyre Dunstkugel, forend den blev draabeflydende. Men her er det os nok, at vi med Vished vide, at den engang for mangfoldige Aartusinder siden var en glødende, i smeltet Tilstand sig befindende Kugel, omgiven af en langt større og tættere Dunstkreds end vor nærværende. Denne hede Kugel afkjøledes langsomt i et saare langt Tidsløb. Dens Overflade blev til en fast Skorpe, og det meste af det Vand, der tidligere fyldte Dunstkredsen, fortættede sig til et ophedet Hav. Denne Tilstand var dog meget urolig. Under den fortsatte Afkjøling der naturligviis virkede stærkere paa Skorpen end paa den indre flydende Masse, sammenkrympede hiin sig mere, saa at den flydende Masse indenfor hist og her maatte aabne sig Udvei. Jordklodens Overflade fik derved efterhaanden Ophøininger og Fordybninger; dog skete dette endnu stærkere, forsaavidt der trængte Vanddele ind under Skorpen, hvilke ved Heden bleve til Damp, og derved løftede hele Strækninger af Jordskorpen op over den øvrige Deel. Herved dannede der sig efterhaanden større Ophøininger, hvoraf nogle dukkede op over det almindelige Hav; der blev Udyb i Havet, Øer og Bjerge, i Lighed med det, som vi endnu i vore Tider see frembragt ved underjordisk Ild; dog synes Forandringerne i hine Tider at have været endnu større og mere udstrakte end dem, hvortil Mennesker have været Vidner. Ved saadanne Omvæltninger rystes store Strækninger af Jordens Overflade, Havet kommer i voldsomme Bevægelser, meget af den faste Skorpe

sønderbrydes, ja søndergnides tildeels og udbredes i Vandet, som siden i en roligere Tilstand afsætter disse Dele, først de større Brudstykker, derpaa de grovere, gruusagtige Korn, tilsidst de fineste Dele. Saaledes dannes der af de Aarsager, som blot syntes at forstyrre, frugtbare Jordlag, hvori Værterne skulle trives. Saadanne Forandringer foregaaer der snart paa et Sted, snart paa et andet, ofte gjentagende paa samme Sted; men en Række af dem synes at høre sammen til een stor Naturalder, som maa have varet Aartusinder. Vor nærværende Naturalder, den hvori Menneskeslægten først er fremkommen, vedbliver endnu at gjennemgaae Forandring af lignende Beskaffenhed, kun synes den at være mere roligt udviklende end nogen foregaaende. Ifølge alt dette er Jordskorpen sammensat af mangfoldige Lag, som vi hist og her have arbeidet os ned i og gjennembrudt det ene efter det andet, saa at vi have kunnet betragte de ældste Naturalderes Frembringelser ligesaavel som de nyeres. Hertil har Naturen desuden selv hjulpet os, idet den snart ved underjordiske Kræfter har opløftet de nederste og ældste Lag, snart har bortbrudt de nyere og øverstliggende.

I de ældste Lag finde vi ingen Spor af undergangne Dyr og Værter; men i de senere Naturaldres Dannelser finder man saadanne. En lang og omhyggelig Undersøgelse har viist, at de Dyr og Værter, som tidligst fremkom, vare saadanne, som staae paa det laveste Udviklingstrin, og at hver ny Naturalder hævede sig til et høiere Uddannelsestrin. Den første Naturalder, hvori man møder Levninger af Værter og Dyr, havde kun blomsterløse Værter og knogelløse Dyr. I de paafølgende Naturaldre see vi efterhaanden mere og mere udviklede Led af Værtriget, og endnu mere giver Dyrerigets mangfoldige Skikkelser os Leilighed til at see denne Naturens Stigen til høiere og høiere Udviklingstrin. Fiskene kom førend Krybdyrene (Amphibierne), som ere luftaandende, Pattedyrene fremkom først i de senere Naturaldere, og viste sig i mere og mere mangfol-

dige og fuldkomne Arter, alt som Naturaldrene fulgte paa hverandre. Det var først i vor Naturalder, den nyeste af alle, at Menneskeslægten fremkom.

Disse mangfoldige paa hverandre følgende Forandringer ledsagedes endnu af andre, som inderligt vare sammenknyttede dermed, saaledes at de i Forening dannede et Hele af Naturhandlinger. Hertil hørte, som allerede nævnt, at Jorden efterhaanden afkjøledes, at Luftkredsen klaredes fra de fleste Dunster, og at den forenede Virkning af Sollys og Planteliv baade kunde befrie Luften fra en Bestanddeel, der er Dyrets Aandedræt ugunstigt, nemlig Kulsyren, og berige den med en til dette Aandedræt tjenlig Luftart, Ildluften.

Det behøver neppe at siges, at der i denne Jordklodens Udviklingshistorie er usigeligt Meget, som vi ikke forstaae; men selv i den her givne yderst korte Oversigt seer man, at Udviklingen er skeet efter Naturlove, og dette bekræfter sig paa de mangfoldigste Maader, naar man gjør sig fortrolig med hele Videnskaben. Jeg kan endnu tilføie, at Videnskaben om Jordklodens Udvikling er ny; den kan neppe siges at have været til i hundrede Aar; men den voxer med en stigende Hastighed, og bringes næsten hvert Aar til større Fuldkommenhed.

Lader os her standse for at overveie, hvorvidt de nu fremstillede Sandheder lade sig anvende paa Menneskelivet. Vi maae herved nærmest have vor Tanke henvendt paa Menneskeslægten, ikke paa Mennesket tænkt blot som eneståaende Væsen; thi vel har denne Betragtning ogsaa sin lovlige Ret, men paa sit behørige Sted, naar Mennesket først har været betragtet som Led af hele Menneskeslægten.

Menneskeslægten selv sees kun i sit rette Lys, naar den betragtes ei blot for sig, men tillige som et Led af hele Tilværelsen, det er af et Fornuftrige, hvori alt det, som ikke har Selvbevidsthed, ubetinget retter sig efter de evige Fornuftlove, og

hvor de selvbevidste Væsener vel ere de samme Love underkastede, dog saaledes at de i visse Henseender med Frihed kunne virke ud over de Grændser, Naturlovene sætte for den ubevidste Natur. Ingen er uvidende om, at Menneskeslægten er det eneste selvbevidste og forsaavidt fri Led i Fornuftriget her paa Jorden.

Til dette Fornuftriges indre Overeensstemmelse med sig selv hører det, at Menneskeslægten maa bidrage sin væsentlige Deel til det Heles Væren og Udvikling og navnligt til Jordklodens, med hvilken den staaer i nærmeste Sammenhæng. Mennesket indgriber baade legemligt og aandeligt i Jordklodens Udvikling. I Hverdagslivet tænker man sig sædvanligt Jordkloden kun som en Sammensætning af Jordarter, Steenarter, Metaller, Vand o. dl.; men vi have allerede af dens korte Udviklingshistorie seet, at Dyr- og Værtriget hører med til dens Væsen, og en nøiere Undersøgelse viser, at begge mægtigt have bidraget og endnu bidrage til dens Uddannelse. Værtriget har ikke alene, som vi allerede have seet, omdannet Jordklodens Dunstkreds; men det har ved sin Undergang efterladt Levninger, som kunde tjene til nye Værters Fremkomst, og derhos har det i de vidtudbredte Kullag efterladt os et Vidnesbyrd om sin store Betydning i at danne en Deel af Jordklodens Masse. Dyreriget har en maaskee ikke ringere Betydning i alle Tilfælde en stor Medvirkning i Jordklodens Dannelse. Den Kulsyre, Dyret udaander, udgjør et stort Bidrag til den Kulsyremængde, Værterne indaande: idet Dyrene fortære og fordøie mange Bestanddele af Værtriget, og atter afgive de til deres Liv ubrugte Stoffer til Jordens Overflade, medvirke de til Værtrigets Næring: ved deres Død og Forraadnelse give de fortsat Værtriget Næring: de have desuden afgivet et betydeligt Bidrag til Jordklodens Masse, ved Bjerge og Øer af Skaldyr og Koraller, ved faste Levninger af de usigelig smaae, men ogsaa usigelig talrige Dyr, som man kalder Infusionsdyr o. s. v. Hermed

sammenknytter sig nu Menneskets Deeltagelse i Jordklodens Udvikling Menneskeslægten henhører rigtignok til de senest fremkomne Dyr paa Jorden; men fra Ankomstens Tid har dens Medvirkning begyndt, og er skeet paa to Maader: deels paa samme Maade som Medvirkningen af det øvrige Dyrerige, deels og det langt mere ved dens fri Virksomhed. Menneskene have, som bekjendt udryddet uhyre Skovstrækninger, hist og her atter opelsket nogle: de have forandret vidtomfattende Strækninger ved Dyrkning: de have udtørret Søer og Moradser, afledet Floder, gravet Canaler: de have bygget saa mange og saa store Stæder, at de vilde betegnes som udmærkede Strækninger paa Jordens Overflade, dersom man kunde tænke sig en Iagttager fra Maanen betragte Jorden ved Hjælp af fortræffelige Forstørringsredskaber.

Lovene for Menneskeslægtens Udvikling.

Men med denne legemlige Deeltagelse i Jordklodens Udvikling er Menneskeslægtens Verdensbetydning ikke udtømt: Slægten skal virkeliggjøre det fri Fornuftliv med Hensyn paa Jordkloden. Jeg forsøger ikke at udlede dette af Tingenes Natur — en Vei jeg overalt ikke her forsøger — men jeg opfordrer kun til at see det i Tilværelsen. Menneskeslægten har udviklet sig og udvikler sig fortsat til en mere levende, fyldig Fornufttilværelse; under denne Udvikling føier den til det Fornuftpræg, som hele Naturen har, et Præg af frit Fornuftliv, som ikke umiddelbart kunde fremtræde i det Villieløse.

Vel kan man i Tankerne særskilt forfølge Menneskets aandelige Liv saavelsom dets legemlige — og man har vistnok i disse Tankeretninger vundet store Sandheder — men her ville vi benytte den forenede Udkomst af Alt, hvad Tænkerne derom have lært os, for at tage et Overblik over Menneskeslægtens

Tilværelse i dens Heelhed, det Aandelige med det Legemlige, det Legemlige med det Aandelige.

Menneskets aandelige og legemlige Udvikling skeer i Fællesskab med hinanden. Denne almeenbekjendte, ubestridelige Kjendsgjerning ville de, som især betragte Menneskets aandelige Tilstand, saa gjerne henstille i et Slags Glemmekrog, fordi de have en hemmelig Frygt for derved at fornedre det Aandelige; men vi bør ikke dele denne Frygt; thi vi have seet, at den hele Legemverden er Værket af den rigt skabende, fornuftige Villie, og finde derfor intet Anstødeligt i den Sandhed, at det Væsen, hvori den fri Fornuft fremtræder paa vor eller paa nogen anden Verdensklode, er bundet til de samme Fornuftlove, der ogsaa findes aabenbarede i de Ting, som selv ingen Bevidsthed have derom. Hvorledes det fri Fornuftvæsen kan fortsætte sin Tilværelse efter det Legems Død, hvortil det var knyttet, kan her endnu ikke afhandles.

Vi ville nu betragte, hvorledes Mennesket udviklede sig fra de laveste Trin til de høieste. Man vil maaskee her være tilbøielig til at spørge, hvorledes de første Mennesker kunde blive til, da der hverken havde været Fader eller Moder. Hertil maae vi svare, at vi ikke vide det; men nogle videre Oplysninger bør vi dog føie til dette Svar, paa det at man ikke skal bruge vor tilstaaede Uvidenhed til Indvending mod de Sandheder, vi have fremsat om Sammenhængen mellem Jordklodens og Dyreverdenens Udvikling. Jordkloden har, som allerede er sagt, udviklet sig i en Række af Naturaldere. Fra den Tid, da Kloden var kommen i en Tilstand, hvorunder Dyr og Værter kunde trives derpaa, frembragtes der i enhver ny Naturalder nye Værter og nye Dyr. Uagtet det, vi her have at sige om Dyrene, ogsaa lader sig anvende paa Værterne, er det dog ved hine, Tanken nu skal dvæle. Ved Indtrædelsen af en ny Naturalder undergik vel ikke alle den foregaaendes Dyr, men dog mange af dem, og efter en Række af Naturaldre levede der et heelt nyt

Dyrerige paa Jorden. Under Virkningen af de Kræfter, som frembragte Jordens store Ombannelser, frembragtes der da nye Dyr. At dette alt skete ved Guds skabende Villie er aabenbart; at sige, at Gud har skabt Tingene saaledes, er derfor vel en Sandhed, men ikke en saa udviklet Sandhed, som det tænkende Væsen stræber at opnaae. Det er Mennesket givet i saare mange Skabningshandlinger at beskue den guddommelige Villie i de Naturlove, hvorefter Virkningerne skee; naar vi da spørge, hvorledes Væsenerne bleve til, er Spørgsmaalet ikke, om Gud har skabt dem; men om hvormeget vi have opdaget angaaende de Love, hvori hans uendeligt fornuftige Villie har aabenbaret sig. Selv i Tilfælde som nærværende, hvor vi kun faae Svar, der ikke afhjælpe vor Uvidenhed, er det tjenligt for vor efter Indsigt begjærlige Aand, at Spørgsmaalet har været fremsat, og at man seer de Grændser, hvorpaa vor Kundskab for Tiden staaer. Da Dyrenes Legemer ere frembragte af Jordklodens egne Stoffer, og da de ere dannede efter den evige Fornuft, saa kunne vi meget vel sige, at de ere skabte af Jord og have faaet Liv af Gud. Det samme kan man ogsaa sige om Mennesket, den seneste Naturalders Værk. Neppe findes der et for Menneskeslægtens Barndom fatteligere Billed heraf, end at Gud skabte Mennesket af Jord og indblæste det sin levende Aand. Men dem, som mene, at man ikke bør spørge videre, og ville triumfere over, at vi her vide saa lidet mere at svare, ville vi minde om, at der gives saa mange andre Spørgsmaal, paa hvilke det engang fordum var os umuligt at give et mere tilfredsstillende Svar, men paa hvilke det nu er os muligt. Vi behøve f. Ex. nu ikke at blive staaende ved den Sandhed, at Gud giver Dags- og Aarstiderne; men vi have ved flittig Grandskning opdaget, hvorledes disse store og vigtige Tidsomskiftninger kun udgjøre Led i en langt høiere guddommelig Lovgivning. Hvad derimod angaaer Menneskenes saavel som Dyrenes Oprindelse, tjener Videnskaben blot til at

stille os for Øine, at de levende Væsener ere frembragte i lovstemmig Sammenhæng med Jordens egen Udvikling. Have vi her ikke vundet Andet for vort Øiemed, er det dog altid en Vinding, at vi under det Følgende ikke forstyrres af frugtesløse Spørgsmaal over denne i sig selv saa videværdige Sag.

Lader os nu vende tilbage til en aandelig Beskuelse af Menneskets første Udvikling. Han har Sandser til at modtage Indtryk; Naturen øver ham i at bruge dem. Hans aandelige Evner til at bevare Indtrykkene i Hukommelsen og til at bearbeide dem giver ham uophørligt et større Kundskabsforraad og en klarere Opfatning.

Mange Lærde have fundet noget Ubegribeligt deri, at Menneskene ere komne til at udtrykke deres Tanker og Følelser ved Tale; men dette er ingenlunde mere ubegribeligt end den hele øvrige Tilværelse. Indenfor Tilværelsens Grændser synes Talens Frembringelse at staae i god Sammenhæng med samtlige Naturforhold. Vi kjende jo saamange Dyr, der have Drift og Evne til at frembringe Lyd, som antyde, hvad der foregaaer i dem; hos nogle finde vi endog Evne til at efterligne fremmede Lyd. Den Brug, Dyrene kunne gjøre af disse Evner, betyder kun lidet imod den, som skeer ved Mennesket; men Uligheden er ikke større end Aandsevnernes. At Menneskenes Taleredskaber ere skikkede til at frembringe saa mangfoldige Lyd, er ikke her det Vigtigste, skjøndt nødvendigt for den Anvendelse, han ved fine Aandsevner skal gjøre deraf. Brugen af disse Taleredskaber vilde ikke sætte ham istand til at frembringe saa mangfoldige Lyd, var han ikke et saa begavet Væsen; men Hovedsagen er hans Evner til at bevare og aandeligt udvikle de Sandseindtryk, han faaer udenfra. Lyd, som fra først af vare blotte Følelsesytringer, faae ved Sammenstemning mellem flere Mennesker, grundet i deres Lyst til gjensidig Meddelelse, en nærmere Betydning. De Lyd, man hørte af Dyr og andre lydgivende Gjenstande, bleve ifølge samme

Anlæg benyttede til Betegnelser. Det Slægtskab, der ofte findes mellem to Forestillinger, gav mangengang Anledning til af en Lyd at danne en anden beslægtet. Meget ofte gave tilfældige Sammentræf Anledning til at danne Betegnelser. Alt Saadant skete først i smaae Samfund og udbredte sig senere til større. I Begyndelsen gik al den her omhandlede Udvikling meget langsomt, og Aartusinder ere sikkert forløbne, forend man kom til den Sprogudvikling, som sees i de ældste os levnede Sprogminder.

Menneskenes Udvikling skete gjennem en Række af forenende og adskillende Virksomheder, af hvilke snart den ene, snart den anden, til forskjellig Tid og Sted, blev overveiende. Vi ville efterhaanden faae at see, at det er een af den hele endelige Tilværelses Love, at Virksomhederne saaledes vexle og under denne uophørlige Kamp frembringe og ordne Gienstandene. Hvis Nogen vilde spørge, hvorfor Tilværelsen har en saadan Lov, maatte vi først bemærke, at dette vilde være det samme som at spørge, hvorfor den guddommelige Fornuftvillie er saadan, som den er; men vi kunne dog tilføie, at den, som ret gjør sig fortrolig med alt det, vor Grandskning har lært os om den sig i Naturen aabenbarende Fornuft, vil derved faae en indre Anskuelse af det Heles Fornuftsammenhæng, hvorved han vil føle, at disse Love have deres Grund i Tilværelsens dybeste Væsen. Til de forenende Virksomheder hørte Kjønsdriften, Kjærlighed til Børnene og disses til Forældrene, Trang til Omgang og Meddelelse, fælles Trang til Hjælp; til de adspredende hørte Stridigheder, som let vakkes ved de voldsomme Begjærligheder efter samme Gjenstand, Utilstrækkeligheden af Næringsmidler paa det beboede Rum, og Lyst til noget Nyt.

Menneskene ere bestemte til at elske hverandre og til at naae den høieste Udbannelse ved gjensidig Meddelelse; hvorledes stemmer da dette med de fjendtlige Virksomheders Magt? Hertil svares, at den blotte Stræben efter Forening vilde snart

føre til slov Stillestaaen; uden Kamp udvikles Kræfterne ikke! Den Uerfarne kan forestille sig, at et kjærligt Samliv mellem to Elskende, langt fra fremmede Indvirkninger vilde være den høieste jordiske Lyksalighed; men et saadant Liv, som aldrig fik nye Vækkelser ved Indvirkning af Yderverdenen og udadgaaende Virkning paa den, vilde — om det var muligt — snarere være en Søvn med sin Drøm, end et virkeligt Liv. Den Ro, hvorefter Mennesker pleie at stræbe, er blot en Tilstand, hvori man er forskaanet for stærke Anstrængelser, og er saa forskjellig efter de forskjellige Menneskers Natur, at den Tilstand, som for En vilde være en særdeles tilfredsstillende Ro, for en Anden kunde være altfor søvnagtig, men for en modsat Natur altfor anstrængende.

Ved Vexelvirkningen mellem Mennesket og Naturen og mellem Menneskene indbyrdes, udvikles det iboende Fornuftanlæg. Det er især Udviklingen af Anlægget til Gudsbevidstheden og Dyden, som her skal afhandles; dog ville hermed nødvendigt sammenknytte sig Oplysninger om det øvrige Fornuftanlægs Udvikling.

Endskjøndt den Udvikling, Mennesket faaer ved Vexelvirkningen med den ubesjælede Natur, og den, han faaer ved Vexelvirkningen med andre Mennesker, gaae jevnsides i Tiden, og den ene paa utallige Maader indgriber i den anden, maae vi dog, for at ordne vore Tanker derover, snart betragte den ene snart den anden for sig. Naar vi kun holde os denne Grund til Adskillelsen stadigt for Øine, gjør det ingen væsentlig Forskjel, med hvilken vi begynde.

Man tænke sig tilbage til Menneskets tidligste Tilstand, og indbefatte derunder ikke blot Slægtens første Dage, men dens første Aarhundreder. Der levede ikkun faa Mennesker samlede, og kun lidet kunde de lære af hverandre; derimod vare de langt mere Naturens Virkninger underkastede, da de ikke havde Huse eller Telte, ofte ei engang Huler til Boliger, men levede under

Træer og paa dem; hvert enkelt maatte bestaae sin Kamp med Naturen for at skaffe sig Frugter eller Rødder eller Dyr til Føde, for at gjøre Modstand mod vilde Dyr, for at finde et Tilflugtsted, naar dette behøvedes. De modtoge da meget talrige Indtryk af Naturgjenstandene; det, som især virkede paa deres Sandser, indprægede sig stærkest i deres Hukommelse, og ordnedes først af deres Sandseligheds dem ubevidste Love, siden ved deres Tænkning, saa lidet denne endog var udviklet. Fæster Mennesket f. Ex. sin Opmærksomhed paa Fuglene, vil han ordentligviis først mindes dem som flyvende, besjedrede Væsener. Forsaavidt han ikke seer Fugle af meget ulige Bygning, Størrelse eller Farve, vil hans Forestilling om dem især dvæle ved deres Ligheder; men ofte vil hans Opmærksomhed blive henvendt paa Fugle, der ere saa forskjellige, at man ikke kan lade Ulighederne upaaagtede. Efterhaanden, som en vis Mangfoldighed af saadanne Indtryk afpræger sig i hans Hukommelse, vil han i Tankerne ordne dem, og faae nogle begyndende Forestillinger om Ligheder og Forskjelligheder, det Sammenhørige og Usammenhørige. Nu indøves vi fra den spæde Barndom af i at danne os saadanne Tanker; men de første Tiders Mennesker have selv maattet erhverve sig dem. Hvad her er sagt om Opfatningen af en eneste Slags Gjenstande, lader sig ved en let Eftertanke anvende paa utallige andre, paa de andre Dyreklasser, paa Træer, paa Blomster, paa Himmelens lysende Legemer o. s. v. Men uagtet de første Tiders Mennesker maatte danne deres Forestillinger om Tingene efter samme Grundlove, som vort aandelige Væsen endnu følger, ville dog de under saa høist ulige Forhold dannede Forestillinger, have saa store Uligheder, at den Ueftertænksomme let kunde holde dem for aldeles forskjellige. Medens Mennesket modtager Indtryk udenfra, vækkes jo hans Aandsvirksomhed paa mange forskjellige Maader. De første Tiders Mennesker skjelnede ikke saa nøie som vi det, der under Indtrykket foregik i dem selv, fra den Indtrykket

frembringende Gjenstands Egenskaber. De forestillede sig, at de Evner, som ved de ydre Gjenstande vaktes hos dem selv til Virksomhed, ogsaa maatte findes i disse; saaledes kom de til at forestille sig hele Naturen som besjælet af tænkende og villende Aander. Vel indsee vi nu, at der gjennem hele Naturen aabenbarer sig noget Aandeligt; men vi oversee ikke den store Forskjel, der maa gjøres, mellem de Væsener, hvori dette Aandelige er kommet til Selvbevidsthed, og de talløse andre Gjenstande, som følge samme Love uden Bevidsthed. Kun ved at gaae tilbage til de Forhold, som maatte finde Sted i Menneskeslægtens Barndom, kunne vi finde det begribeligt, at de meente at see levende, villende, tænkende Væsener i Træer, i Kilder, ja, i de for al Bevægelse blottede Klipper. Med en saadan Opfatningsmaade maatte man da sætte en stor, ophøiet Aand i Sol og Maane, i den ene en mægtigere, i den anden en blidere; i saadanne laae der da en Begyndelse til Tanken om det Guddommelige, men, som man let seer, paa et meget lavt Udviklingstrin.

Ved Omgangen mellem de faa Mennesker, som her maae have levet sammen, opvaktes der ligeledes mange Tanker, og deriblandt saadanne, som ikke kunde vækkes ved Vexelvirkningen med den øvrige Natur. Her feilede Mennesket ikke i at forudsætte hos sin Gjenstand et aandeligt Væsen ligt sit eget; hans eget Væsen kom ham her imøde udenfra og maatte virke oplivende og udviklende paa ham. Naar et Menneske opvakte behagelige Følelser hos et andet, opstod der Kjærlighed, naar det Modsatte fandt Sted, hvortil Kampen om Gjenstandene for samme Begjærlighed gav saa talrige Anledninger, opstod der Had. Ved saadanne behagelige eller ubehagelige Indvirkninger opstod der ogsaa en svag Begyndelse til Tanken om Noget i Menneskenes Handlinger, som man maa billige eller misbillige; men denne svage Begyndelse var kun et skjult Frø til Begrebet om Ret og Uret.

Vi ville nu gjøre et Tankespring fra denne saare langsomt sig udviklende Tilstand til den, hvori Menneskene boe talrigere sammen, endskjøndt denne Talrighed vilde udgjøre en meget tynd og fattig Befolkning i et nogenlunde uddannet Samfund. I den her forudsatte Tilstand er Befolkningen adspredt i smaae Hobe, der egentlig udgjøre hver et lidet Samfund; men som dog mangengang alle staae i nogen om ogsaa meget løs Sammenhæng med hverandre. Vi ville forudsætte, at de leve af Fædrift. De smaae Samfund bestaae fornemmelig af een Familie, hvori Stamfaderen regjerer over sit Afkom; men hvori ogsaa mange tjenende Mennesker ere indlemmede, især naar Familiens Hoved har samlet sig Midler til at ernære Mange, og har Evne til at beskytte dem og holde dem til indbyrdes Fred og Orden. Mange Ting kunne nu drive disse Stammer til paa kortere eller længere Tid at forene sig nærmere; ofte behøve de mere Forsvar mod vilde Dyr, end den enkelte Stamme har i sin Magt. Dette havde meget at betyde i raae og tyndtbeboede Landstrækninger. Den, som bedst formaaer at føre de Andre mod de glubende Dyr, vil snart faae Befalingen ved disse farlige Jagttog. Den, som nedlægger et Dyr, som ingen Anden turde vove sig imod, vil ved flere Vovestykker faae Styrelsen. Naar fremmede Stammer bryde ind, samles atter mange Sammenboende til Kamp og føle snart, hvor godt det er, at ledes af en fortrinlig dygtig Styrer. De Mænd, som ved saadanne Jagttog eller Krige have udmærket sig, blive nu ogsaa søgte ved Stridigheder mellem de enkelte smaae Stammer, vel endog ved Stridigheder mellem Mand og Mand. Der opstaaer saaledes noget Begreb om Lov og Styrelse og disses Nytte.

Et andet Slags af forenende Kræfter findes i de vise Mænd. Endnu i denne Tilstand leve Menneskene i den fri Natur; Vigtigheden af at kjende Aarstidernes Gang bliver dem derfor snart indlysende; men de have hverken Lærde eller Bog-

trykkere, neppe engang Skrift; der kan da hos dem ikke være Tale om Almanakker som vore; derimod ville nogle af deres meest begavede Mænd, som flittigere og kraftigere tænke over det, de see, end Skik er hos Mængden, lidt efter lidt lægge Mærke til de Love, der vise sig i Himmelbevægelserne. De ville indpræge sig Maaneskifternes Varighed i Hukommelsen og efterhaanden opdage, at den samme Aarstid kommer igjen efter omtrent 12 Nymaaner. Efter et meget længere Tidsløb vil man komme til langt nøiagtigere Bestemmelser; men allerede denne er velgjørende. De fleste Mennesker tænke, som jeg har sagt, ikke herpaa, fordi de faae Aarstidernes Gang at vide uden nogen Brug af deres egen Virksomhed, efterdi Almanakken, de kirkelige Handlinger og mangfoldige Statsindretninger næsten paanøde dem Kundskaben derom; men tænker man sig tilbage i en Tid, hvor Ingen vidste, hvorlænge Sommer eller Vinter vilde vare, da føler man, hvilken overvættes stor Velgjerning, der vistes Menneskene af den, som uden at kunne have Anviisning af Bøger, og enten uden Skrift eller dog uden beqvemme Skrivesager, havde i sit Hoved holdt saa godt Bog over Himmelbegivenheder, og holdt Maaneders og Dages Tal saaledes fast i Hukommelsen, at han kunde forudsige de Andre Aarets Gang. Med saadanne Aandsgaver, som i hine Uvidenhedens Tider satte en Mand istand til at vinde slig Indsigt, vilde han, hensat i vore Tider, atter gjøre Opdagelser, som førte Menneskeslægten et eller andet stort Skridt videre.

Det forstaaer sig, at der gives mange andre Arter af Indsigt, der ligeledes stode for hine Tiders Mennesker som høi Viisdom, og det med Rette, naar Hensyn tages til det Stade, hvorpaa de øvrige Mennesker befandt sig. Den Gave, forsonende at jevne Stridigheder og at give Raad og Forskrifter for et fredeligt Samliv, Kundskab om Sygdomme og Lægemidler, Opfindsomhed i de Ting, der henhørte til at benytte Naturgjenstandene bedre, gjorde et Menneske ualmindeligt vigtigt

for hans Medmennesker, og lod dem søge og ære hans Viisdom. Naturligviis var det dog meget sædvanligt, at een høitbegavet Mand forenede mangfoldige Arter af Indsigt; dette, som endnu i vore Dage er muligt, var det endnu langt mere i Tider, hvor ingen særskilt Videnskab var saa udviklet, at den kunde medtage en meget betydelig Deel af en Mands Tid.

Men nu maae vi mindes, at Menneskene i hine Tider antoge Tanke og Villie i Gjenstandene uden for dem. Disse Skabninger af deres barnlige Indbildningskraft vare snart gode, snart onde, som oftest af en blandet Natur. Himmelens Lys, Havet, Floderne, Skovene, Bjergene, og mangfoldige andre Gjenstande — hvo kan nævne dem alle — havde Guder, selv de Vise deelte mere eller mindre fuldstændigt denne Forestillingsmaade. De Vise maatte da forekomme Mængden som Gudernes Fortrolige, og maatte indtil en vis Grad selv deeltage i denne Mening; thi de følte vel, at deres Opdagelser, endskjønt udviklede hos dem selv, dog vare dem givne ved at iagttage Gjenstanden; man havde f. Ex. bespeidet, hvorledes Solens og Maanens Guddomme havde sammenordnet deres Veie, man havde ligesom faaet meddeelt visse Guddoms-Raadslagninger, man maatte føle sig som indviet i Gudernes Fortrolighed. Grundtanken er en virkelig Sandhed — thi Kundskab om Verdenslovene er Kundskab om Guddomstanker — men alle Forestillinger fik dengang en mere legemlig Skikkelse.

Vi see, at Menneskene under deres Samliv mere og mere maae søge at ordne Tingene mellem sig efter fornuftstemmende Raad og Forskrifter. Naar disse overholdes ved passende Foranstaltninger, blive de, hvad vi kalde, Love. Forsaavidt Menneskene finde sig beskyttede ved disse Love, ville de elske dem, og de ville desuden ifølge deres egen fornuftige Natur indvortes billige dem; thi Mennesket har en naturlig Fornuftfølelse, som tvinger ham til at agte den i Loven udtrykte Fornuft, og at sige sig selv, at her er Noget, som hans fri Villie bør

følge. Kort, Pligtbegrebet udvikles i Forbindelse med Samfundsdannelsen.

Men hos hine Guder forudsætte Menneskene den samme Fornuft, som lever hos dem selv, dog større, især hos de mægtigste Guder. Jo større, mægtigere og mere uafhængig en Gud er, desto mere retfærdig tænke de sig ham; kun laane de dog enhver Gud nogle af deres egne Lidenskaber. De viseste og aandrigste Mennesker ere ogsaa de, som uddanne sig Forestillingerne om Gudernes Natur og Egenskaber, og fremstille derved ophøiede Mønstere for deres Medmennesker. Den Digtningsverden, som saaledes dannes, er ikke Værket af een Mand, men af Tidsalderens Mennesker ialmindelighed, og har ikke sit Udspring af en vilkaarlig Digtning, som de fleste senere Digterværker, men frembringes ved en ærbødig Stræben efter at gjette Tilværelsens Hemmeligheder; den er en Naturdigtning, frembragt ved Tidsalderens Aand.

Saaledes knyttede Læren om Ret og Dyd sig til Læren om Guderne, og Menneskesamfundenes Ledere og Lovgivere kunde uden Bedrag fremstille sig som Gudernes Venner og Sendebud. At deri ofte endnu indblandede sig fromt Bedrageri, ja, hos Nogle endog grovere Bedragerier, skal hermed ikke nægtes. Naar de ved høiere Naturgavers kraftige Anvendelse erhvervede Kundskaber bleve bevarede som Hemmeligheder i visse Præstesamfund, og naar den ved Naturdigtning dannede Religion gik over til at udøves ved Præster, som ikke mere havde Sands derfor, bleve ofte Bedragerierne skjændige.

Det her Sagte kan ogsaa anvendes paa de Mirakler, som berettes at være skete ved mange høitbegavede Mænd. Ofte vare saadanne vidunderlige Handlinger ubegribelige for den, som selv havde udfundet dem; de vare ham selv en Borgen for, at han havde en Ret til aandeligt Herredømme, og for Mængden udgjorde de ofte de stærkeste Overbeviisningsmidler; men i de

fleste Tilfælde brugtes saadanne Vidundere af Mennesker, som ikkun i Snedighed stode over Mængden, og bleve Redskaber for de skammeligste Bedragerier.

Hos de forskjellige Folkefærd, især deleshed forsaavidt som de havde liden Samqvem og vare hinanden meget ulige, antoge Forestillingerne om de guddommelige Ting og om Ret og Dyd meget forskjellige Skikkelser: der dannede sig mange Religioner; men dog ville de her givne Grundtræk almindeligviis findes i dem.

Under den her skildrede Udviklingsgang naaedes der efterhaanden et Stade, udover hvilket den ikke turde gaae, dersom Opfatningen af det Guddommelige skulde passe til den øvrige Tilstand; men under den Forstandens Udvikling, som Vexelvirkningen mellem Menneskene og Omverdenen og mellem dem selv indbyrdes uundgaaeligt medførte, maatte de Sandhedsbilleder, som før udfyldte deres hele Aand, blive den fremskridende Tænkning underkastede, hvorved den gamle Opfatningsmaade indskrænkedes, forstyrredes og efterhaanden mere eller mindre tabtes, uden at en ny Heelhed af Opfatning dannedes. Paa den ene Side fik man nu en langt fuldstændigere udviklet Digterverden, hvori Forstanden mere og mere fik Raaderum og gav de gamle Gudeskikkelser en større Bestemthed, end de kunde taale i den af Forstandsbrugen fra en anden Side mere oplyste Tilværelse. Jo mere man f. Ex. lærte Himmelbevægelsernes Love at kjende, desto mere maatte man forkaste de Digtninger, der fremstillede Sol, Maane og Vandrestjerner som Væsener af en Mennesket lignende, skjøndt høiere Natur, og overalt maatte de Kundskaber, man efterhaanden erhvervede om Aarsag og Virkning, komme i Strid med den Indbildningskraftens Naturlære, som Digtningsverdenens fortsatte Uddannelse havde givet. Herved opstod en herskende Vantro hos Nogle, en herskende Overtro hos Andre, hos de Fleste en underlig Blanding af begge.

Ved at fremstille denne Udviklingens Gang maatte vi for det første fæste Tanken til et eneſtaaende Menneskesamfund; men da de forskjellige Folkefærd udøve en stor gjensidig Virkning paa hverandre, have vi ogsaa at overveie dennes Betydning.

Udviklingen har hos ethvert udmærket Folkefærd sine vigtige Eiendommeligheder. Det kan her ikke være Hensigten at skildre disse; det maa være nok at henpege paa nogle af de mest bekjendte Hovedegne, som have været Sæde for en ældgammel Dannelse, og hvorfra tildeels store Indvirkninger udgik. Ægypten var allerede et gammelt Rige i Moses's Tid, han var opdraget iblandt Landets Beboere ved en Fyrstindes Omsorg og sandsynligviis indviet i deres Præsters hemmelige Viisdom, som dog hos ham fik en ny Skikkelse. Indiens tidlige Dannelse er bekjendt. Lad de Lærde endnu have meget at afgjøre angaaende deres tidligste Skrifters rette Alder; os er det nok, at Ingen kan nægte, at denne gaaer saare langt tilbage i Tiden, og at der hos dette Folk er blevet frembragt Værker, som vise, at det allerede før Christi Fødsel havde en høi baade selskabelig og moralsk Dannelse og en mangfoldigt udviklet Digtningsverden, unægteligt forbunden med en vidtforgrenet Afgudsdyrkelse. Perserne havde allerede i en høi Oldtid deres Zoroaster, Chineserne deres Con-fut-se, som vel levede nogle Aarhundreder før Christus, men dog har havt mange Forgængere; paa hvert af disse Steder tog Dannelsen sin eiendommelige Retning. Hos Ægypterne herskede en hemmelig Præsteviisdom, der dannedes en hellig Skrift, og Folket holdtes i Trældom. I den indiske Viisdom havde der tidligt uddannet sig en stærk Følelse af det Endeliges Forgængelighed og af Menneskets Syndighed, en Lære om Guddommens sandselige Aabenbaringer til Syndighedens Dæmpning og Forsoning, en Lære om at undertvinge og døde den sandselige Natur for at opnaae den høieste Hellighed, og dertil, som allerede nævnet, milde og

skjønne Sæder. Men alle de Eensidigheder, som laae skjult i deres Lære og Meninger, overvorede det Skjønne deri, og Afgudsdyrkelsen druknede de Vises høie Anskuelser i grov Sandselighed. Zoroasters Lære fremhævede med stor Kraft under Lysets og Mørkets Billeder det Godes og Ondes Kampe og det Godes endelige Seier. Con-fut-se bortvendte Diet altformeget fra det Guddommelige, sikkert ledet ved sin Afsky for Afguderiet, og henvendte Tanken paa Menneskesamfundets Orbning, hvori han dog eensidigt knyttede sine Love altfor nøie til Slægtskabsbaandet.

Jeg har kun nævnet disse som Exempler, tagne af den ældste Dannelse, hvorhen vore Efterretninger naae; foran dem har der upaatvivleligt gaaet mange andre Dannelsestrin, om hvis Eiendommeligheder vi neppe engang have Gjetninger. Fra disse ældste bekjendte Dannelsestider af see vi mangfoldige Exempler paa den gjensidige Indflydelse; nogle faa ville være nok til at oplyse det, som vi her tilsigte. Om Grækerne, som i saa mange Maader have været Europas andre Folkefærds Læremestre, vide vi, at de, foruden ældre Indvandringer, havde faaet nogle fra Ægypten, andre fra Phoenicien, hvis Dannelse vel falder i en fjern Oldtid, men dog sandsynligviis var yngre end Ægyptens. Fra Grækenland vandrede mangen Videbegjærlig til Ægypten eller til Asien og medbragte nye Kundskabsskatte; men siden overgik Grækerne i mange Henseender deres Læremestere og dannede ved selvstændig Virksomhed et stort, indenfor visse Grændser, harmonisk Heel. Senere udbredte de som Erobrere Kyndighed i græsk Sprog og græske Videnskaber over en stor Deel af Asien og Ægypten og modtoge i en endnu senere Tidsalder nye Indvirkninger af Tænkningen i hine Lande. Grækernes Indvirkning paa Italien og i Republikens senere Aarhundreder paa Romerstaten var ligeledes stor, og Tilbagevirkningen derfra ikke ringe, ganske har den aldrig ophørt.

Mellem de gamle asiatiske Folk har der fundet lignende Vexelvirkninger Sted. Videnskabsmænd, Religionsstiftere, Handel, Krige have medført megen Udverling af Kundskaber, vel ogsaa af Vildfarelser. Dette bør vi ikke indskrænke til nogen Tid eller Verdensegn; vi have her havt Exempler nok for os, som oplyse Tilværelsens Love.

Hvert særstilt Folkefærd har sin Eiendommelighed, og den Dannelse, det for sig selv kan erhverve sig, maa blive eensidig og indskrænket. Det ene maa modtage af det andet for efterhaanden at hæve denne Eensidighed. Paa begge Sider lærer man derved, paa begge Sider vækkes der nye Tanker og derved nye Bevægelser, nye Vækkelser i det aandelige Liv, hvilke som Livsforstærkninger ikke have mindre Værd end Kundskaberne selv. Endog Vildfarelserne, som efterhaanden maae udryddes, tjene til Fornuftudviklingen; thi noget Skin af Sandhed indeholde de altid, og deres Udryddelse medfører da, at Sandheden faaer en eller anden ny Belysning. I den levende, Virkeligheden grundigt opfattende, Fremstilling af Sandheden, maae Vildfarelserne staae som Skygger, omfattede og beherskede af Lyset.

Menneskene trænge da med Hensyn paa Fornuftudviklingen til hverandre ligesom i alle andre Henseender. Menneskeslægten skal udgjøre et Fornuftrige, hvori Sandheden ved fælles Medvirkning skal staae heel, reen, klar, stærk, mangfoldig, levende. Det forstaaer sig, at Menneskeslægten aldrig kan naae denne uendelige Fuldkommenhed; men den staaer for os som det Mynsterbilled, til hvis Virkeliggjørelse vi bør stræbe; vor Stræben efter at nærme os det fører til høiere og høiere Udviklingstrin.

I den her givne Fremstilling har jeg blot meddeelt saamange Træk af Menneskeslægtens aandelige Udvikling, at der kunde sees, hvorledes hvert Samfunds første Skridt paa denne Bane skete efter Tilværelseslovene, og at man kunde see Muligheden af, at de forskjellige Folkefærds mangfoldige Sammenstød uagtet de hyppige Tilbagegange, som verlede med Frem-

stridtene, kunde føre Menneskeslægten sin høiere Modenhed imøde. Jeg har endnu ikke talt om Christendommen, fordi jeg ikke vilde stille den paa lige Linie med de andre Religioner; iøvrigt kan jeg her ikkun tale om den, saaledes som den fremstiller sig i den udviklede Verdensanskuelse. Er denne sand, vil den sande Christendom, som her ikke berøres, lade sig forene dermed; har der i vor paa Verdensanskuelsen grundede Opfatning indsneget sig noget Urigtigt, som altsaa ikke lader sig forene med noget Sandt, maae vi ønske at opdage dets Urigtighed og stræbe at udfinde Vildfarelsens sande Grund.

Christendommen er det mægtigst virkende Vendepunkt i Menneskeslægtens Udviklingsgang. I den Deel af Verden, hvori den høieste aandelige og borgerlige Udvikling havde hersket, var der indtraadt en stor Forvirring i Forestillingerne om alle guddommelige Ting og i Sammenhæng hermed en rædsom Sædernes Fordærvelse. Menneskeslægten trængte til at hæves op over denne Tilstand, ved at en stor Aandens Hemmelighed aabenbaredes den paa en Maade, der kunde virke dybt paa Sjælene, og deri vække den slumrende aandelige Livskraft. Dette skete ved Christus, ved hans Lære, Liv og Død, ved den Aand, han havde indgydt sine Disciple, og som disse atter indgjøde de nye Christne. Christendommens Virkning paa Verden er det største Beviis paa dens guddommelige Kraft. Den gjorde Kjærligheden til det aandelige Livs Midpunkt. Kjærlighed til Gud og i Sammenhæng dermed Kjærlighed til Næsten skulde udgjøre Kilden til vore Handlinger, være vor aandelige Livskilde. I denne Kjærlighed og i Tilliden til Guds Kjærlighed laae tillige Troen paa Forsyn og Udødelighed. De herlige Livsforskrifter, Christus gav, udgjorde ikke Hovedsagen i hans Virken paa Menneskeslægten; nei, det var en Tænkemaade, en aandelig Livsfølelse, han vakte, som skulde gjennemtrænge hele det Menneske, der med sand Oprigtighed hengav sig til ham. Ved at tilegne sig dette høiere Liv kom Mennesket til at foragte Verden, det

nemlig, som udgjør det Uaandelige i Menneskenes Verdensbenyttelse, og kun at elske Verden som Guddomsværk. Christus kaldte da Mennesket fra den gudforladte Verden, dets egne Vildfarelser pleie at udstille sig af Tilværelsen, til Livet i den høiere, af Gud besjælede Verden; men alt dette var ikke ved en Videnskab, men ved en Tro. Han fremkaldte og bragte til Liv og Bevidsthed de Anlæg til det Evige, som slumrede i Menneskets eget Indres dunkle Dyb. De, som hørte ham, følte, at han talte som den, der haver Magt til at tale, og denne Følelse udbredte sig ogsaa videre til dem, som maatte nøies med Beretningerne om hans Tale. Til ham bleve Menneskenes Øine henvendte med Ærefrygt, Andagt og Kjærlighed som Mægleren mellem Gud og Mennesket.

Det er dog bekjendt nok, at den guddommelige Sandhed ikke saa let finder Indgang hos Mennesket; men at Raahed, Lidenskab, Fordomme, vildfarende videnskabelige Meninger snart lukke Sjælene derfor, snart forlede til falske Opfatninger deraf. Endskjøndt Anlægget til at fatte alle Sandheder, ja til selv at finde dem, ligger i Menneskets Væsen, gives der dog en vis Orden, hvori de kunne vækkes, hvilken iøvrigt med Hensyn paa Anlæggenes Liv og Kraft har sine Afvigelser. I alle Tilfælde lære vi Sandheden desto fuldkomnere at kjende, jo mere vi betragte den i de forskjellige Retninger. Vi forsøge her at lære de guddommelige Livsforskrifter og vore Forhold til Gud ved Verdenslovenes Betragtning.

Det aandelige Liv.

Et Par almindelige Bemærkninger.

Efter nu i almindelige Grundtræk at have viist den Sammenhæng, hvori Menneskets aandelige Liv staaer med Naturen, ville vi søge at fremstille os samtlige Love for dette aandelige Liv. Vi ville ved dette Foretagende ikke forsøge at udlede Alt af nogen enkelt Grundsætning, men lade vort indre Øie vandre rundt i Tilværelsen og vælge til vor Overskuelse de Udgangspunkter, hvorfra der kastes mest Lys over Gjenstanden. Det vil da vise sig, at de Sandheder, hvortil vi paa de forskjellige Veie ledes, staae i den fuldkomneste Samstemning, hvilket paa det kraftigste maa styrke vor Villie til at føre et sandt Fornuftliv.

Det vil heelt igjennem vise sig, at Fornuften anviser os til Tanker og Handlinger, som ligge mellem to Yderligheder. Fornuften indeholder en Forsoning af alle Modsætninger; alle Fornuftlovene føre til Ligevægt. Dette, som allerede ligger i det Foregaaende, vil i det Følgende heeltigjennem finde sin Retfærdiggjørelse; ikke desto mindre holder jeg det dog for gavnligt her at gaae en Fordom imøde, som vel ikke har vundet almindelig Indgang, men dog har sat sig fast hos mange fremstræbende Aander; jeg mener en vis Foragt for Middelveien. Det er ikke vanskeligt at see, hvorledes denne Fordom

har fundet Vei til fyrige Hoveder; thi vel er den Lære, at den Vise søger Middelveien, fra først af udgaaet fra de viseste Mænd og har fundet Bifald hos Ligesindede; men den er ogsaa bleven til en Yndlingslære hos Middelmaadigheden. Nu har man ikke nok agtet paa, at Sætningen hos den sande Tænker og den tankeløse Eftersnakker har ganske forskjellig Betydning. Hos den Ene betyder den: „søg det Fornuftige, og Du vil da finde, at der paa begge Sider deraf ligger Udskeielser", hos den Anden betyder den kun: „søg Middelveien, og Du vil finde det Fornuftige". Den Ene vil af Sandheden lære, hvilke Vildfarelser han skal vogte sig for, den Anden vil af Vildfarelsen lære den Sandhed, han skal søge. Men dette er endnu ikke hele Forskjellen: Hiin vil finde Kundskaben om Vildfarelsen ved Indsigten i det Fornuftige: Denne søger ikke en Indsigt i det Fornuftige, men blot en Kundskab, om jeg saa maa sige en Efterretning derom, som han vil finde ved at søge Middelveien mellem Yderlighederne, hvilke han blot betragter som Vildfarelser, fordi de ere Yderligheder, ikke fordi han indseer det Vildfarende deri. Uagtet denne Fremgangsmaade selv i det bedste Tilfælde kun ad en Omvei kan føre til Sandheden, lader det sig dog ikke nægte, at den, brugt med stor Indsigt, kan føre dertil; men den er vanskelig og bruges som oftest paa en meget kortsynet Maade, idet man overseer, hvilke der ere de sammensvarende og de sande Modsætninger. Dersom der f. Ex. førtes en Strid over det Spørgsmaal om en given Ø havde sin største Udstrækning fra Øst til Vest eller fra Nord til Syd, vilde det være en meget usikker Udvei at antage, at begge Udstrækningerne maatte være lige. Meget latterligt træffer det sig ofte, at saadanne Middelveisvenner lægge sig imellem den, der fremsætter en Sandhed og hans Modstander, ved at foreslaae en Middelvei. Fichte sagde engang, at der gives Folk, som i en Strid, om 2 Gange 2 skal være 4 eller 5, foreslaae den Middelvei at antage, at

Størrelsen skal være $4^1/_2$. Det forstaaer sig, at de indsigtsløse Anpriisninger af Middelveien sjeldent ere saa aabenbart taabelige; men af dem, hvis Taabelighed er mere skjult, har man til visse Tider havt nok for at gjøre hele Middelveislæren latterlig hos en heel Klasse af Mennesker, som ikke selv undersøge. Derfor have Mange, som indbildte sig, at Middelveien førte til Middelmaadigheden, stræbt at vise sig originale eller dog stærke Sjæle ved at følge de mest udsteiende Tankeretninger; men enhver til sin Tid beundret Overdrivelse tilintetgjøres ved dens egne Virkninger.

Men fører ikke vor Fornuftfordring os her altfor vidt? Indskrænker den ikke Menneskelivet til saa snævre Grændser, at alle ualmindelige Bestræbelser standses? Dette kunde ved første Øiekast synes saa; men det vil i vor hele Læres Fremstilling vise sig, at Fornuften selv anviser de store og ualmindelige Kræfter deres paa eengang fri og lovlige vide Spillerum.

Af det, som i det Foregaaende er sagt om den rette Maade at søge Middelveien, kunde man fristes til at troe, at den Forskrift at søge Middelveien aldrig kunde bruges uden dyb Indsigt; men det ligger i Menneskets Vilkaar, at han ofte med en vis Sandhedsfølelse gjør en ret god Brug af Lærdomme, hvis Grund og Betydning han ikke tilfulde indseer; og derfor kan Forskriften meget hyppigt tjene til en god Veiledning eller Advarsel; ja, selv i den dybere Undersøgelse kan den gjøre saadan Tjeneste.

Stræben, selv at gjøre sig lykkelig.

Den ethvert selvbevidst Væsen dybtindplantede Drift til at gjøre sig selv lykkelig udarter som bekjendt altfor ofte til at efterstræbe dette Øiemed paa en Maade, som ikke kan bestaae for Fornuftens Domstol. Dette maa nødvendigt skee, naar man kun sætter Lykken i den endelige Tilværelses Formaal. De

Mænd, som enten ved borgerligt og kirkeligt Kald eller ved Skribentvirksomhed skulle være Folkets Ledere, sige vel til deres Medmennesker, at der er en uendeligt høiere Lykke at eftertragte, og de Fleste sige ja dertil; men de lade sig ikke gjennemtrænge af de store Sandheder, som indbefattes heri. Umaadeligt stort er Antallet af de Mennesker, der høre og opfatte disse Sandheder, som Efterretninger fra fjerne Verdensdele, der ikke ret vedkomme dem; thi de ombruses saaledes af de sandselige Livsbevægelser, at de døves for Stemmer fra Evigheden. Der gives Exempler nok paa megen Tænksomhed i Henseende til verdslige Ting, parret med en afgjort Ringeagt for alle de Bestræbelser, som hæve sig høit over disse. Paa den anden Side have ogsaa Mange hengivet sig til en saa eensidig Betragtning af det Evige, at de derved have tabt det Endeliges Sammenhæng dermed af Syne. Lader os betragte Sagen i Sandhedens Lys.

Vi ville da her stille os den store og naturlige Livsfordring for Die, at Mennesket vil stræbe at opnaae den størst mulige Lykke; det er: han stræber efter det høieste Gode, hvis der gives nogen saadan Eenhed af alle Goder, eller efter den største Sum af samtlige Goder. For at udføre denne Hensigt maa Mennesket ikke blot vide, hvad der er et Gode for ham, men ogsaa hvilken Værdi ethvert af disse Goder har, det ene i Forhold til det andet; herved seer han sig da strax ved første Eftertanke opfordret til at erhverve sig en Indsigt i Tilværelsens Væsen. Vil Nogen herimod indvende, at dette er ham unødvendigt, en naturlig Følelse siger ham det, saa svare vi, at den naturlige Følelse unægteligt kan tjene os til Veiledning; men at den uden Hjælp af Tænkning ikke alene kan, men endog maa vildlede os. „Men see vi da ikke den naturlige Følelse ofte, ja usigeligt ofte føre Mennesket saaledes, at Mænd af de høieste Indsigter finde, at den, som har fulgt denne naturlige Veileder, har bragt sit Liv i bedre Overeens-

stemmelse med den høieste Viisdoms Forskrifter end mange selvtænkende og lærde Mænd?" Dette er en stor Sandhed, naar den kun rigtig forstaaes. „Og hvorledes maa den da forstaaes?" Den naturlige Følelse, som saa ofte fører Mennesket den rette Vei, er i Henseende til sine Støttepunkter og sin Anvendelse meget forskjellig fra den Følelse, som maa lede den, der ved selvstændig Tænkning vil undersøge, hvad der er et Gode. „Hvori bestaaer Forskjellen?" Mennesker, som ikke hæve sig til en selvstændig Undersøgelse af det sande Gode, kunne støtte sig til de vidtudbredte Meninger, som skyldes Menneskeslægtens store Ledere, og — dersom de ikke selv med forvendt Villie modstaae alle de høiere Livskræfter, som, endog uden at komme til deres Bevidsthed, gjennemtrænge dem — ville de tilegne sig disse. „Men har Mennesket ikke alt det hertil Fornødne i Christendommen?" Det skal ingenlunde nægtes; men her, hvor vi skulle gaae Naturens Vei, tør vi ikke beraabe os derpaa. „Hvortil nytter da al hiin Undersøgelse, naar Christendommen indeholder det Fornødne?" Saaledes have vel Mange spurgt i samme Aand som Omar, der vilde have alle Bøger brændte uden Alkoranen; men saaledes kan ingen virkelig Eftertænksom spørge ligeoverfor den vidtudstrakte Erfaring, at den Tankebevægelse, som ingen Magt formaaer at tilintetgjøre, har opvakt talløse Tvivl og allerede fra Christendommens tidligste Tider har opfyldt det christne Samfund med de mangfoldigste menneskelige Meninger om dens Udtydning. „Derfor skal Mennesket bede om Guds Aands Oplysning." Meget vel, men glemmer ikke, at vi her tale om hele Menneskeslægten, hvori Hedningerne — ogsaa Oldtidens — og Jøder og Mahomedanere ogsaa ere indbefattede. Selv blandt disse have Utallige opløftet deres Aand til den dem mere eller mindre ubekjendte Guddom; og de aandelige Kræfter, der have ledet dem til at gribe de bedre Livsforskrifter, der frembød sig for

dem i deres Tidsalder og deres Kreds, var selv en guddommelig Virkning.

Om al denne mere afhængige skjøndt usigelig vigtige Hjælp til at finde, hvad der er det Gode, er det da ikke, at vi her handle. Vi ville tale til den, som trænger til at undersøge Spørgsmaalet fra Grunden af og medbringer saa lidt Tro som muligt paa de ved fremmede Meddelelser ham foreholdte Meninger.

Lovene for Livets Førelse.

Foreløbig Oversigt. *)

Vi kunne betragte Lovene for Livets Førelse med Hensyn paa Gud, med Hensyn paa hele Menneskeslægten, med Hensyn paa det eenstige Menneskes Fornuftbevidsthed, med Hensyn paa hans Ønske at indrette sin Verdensbenyttelse saaledes, at han derved opnaaer den størst mulige Lykke. Det er vistnok tænkeligt, at man kunde lægge een af disse Betragtninger saaledes

*) Maa omarbeides. Der maa begyndes med, at en tilstrækkeligt sammenhængende og omfattende Fremstilling af Forskrifterne for Livets Førelse maa have sit Udgangspunkt i Gud; men at vi først maae begynde fra de for vor Kundskabsevne nærmere tilgængelige Sandheder, som alle henvise til Gud. Først efter at have gjennemgaaet Sandhederne, betragtede fra de forskjellige Synspunkter, danne vi den fuldendte Overskuelse ved at gaae ud fra Eenheden i det Guddommelige. (See S. 52). Maaskee det dog var muligt at give Sagen overbevisende Anskuelighed nok ved at begynde fra Gud. Dette maa videre betænkes.
(Forf. Bemærkning i Randen af Manuskriptet.)

til Grund, at alt det, som skulde læres af de andre, deraf lod sig udlede; men dette fører til en eensidig Opfatning, hvori man ikke seer hver Sandhed i den rette Belysning: vi ville i Løbet af vore Overveielser efterhaanden gaae ud fra det ene Begyndelsespunkt efter det andet, og da glæde os og føle os styrkede ved at see den Samstemning, hvormed de paa forskjellige Veie fundne Sandheder møde hverandre. Disse forskjellige Betragtninger ville vi ikke føre os for Øine i den Orden, hvortil deres Høihed eller Omfatning synes at opfordre, men i den Orden, hvori de kunne antages lettest at frembringe en stærk Overbeviisning hos de fleste Mennesker og forberede Aanderne for de øvrige Sandheder.

Dyden, den virksomme Villie til at føre et Fornuftliv.

Vi have allerede ved et sammenfattende Blik paa hele Tilværelsen stillet os den Sandhed klart for Øine, at Mennesket er et paa væsentlig Maade indordnet Led i det hele Verdensalt og dets Love underkastet, dog med den store, og for hans hele Væremaade afgjørende Forskjel fra alle andre jordiske Ting, at han indenfor visse Grændser kan virke med Frihed. Mange have ved eensidig Tænkning ladet sig henrive til at tabe det rette Syn for denne Sandhed; Nogle have især henvendt Opmærksomheden paa Menneskenes Afhængighed af Naturen, og med Tanken fæstet paa den unægtelige Sandhed, at Mennesket er et Naturværk, nægtet ham al Frihed; Andre have altfor udelukkende fæstet Tanken paa Fornuftvæsenets Frihed og derved stillet hans Sammenhæng med Naturen i en dem selv bedragende Skygge. Ville vi have en klar Forestilling om Menneskelivet, maae vi baade mindes, at vi have Frihed, og at vi ere nødvendigt indordnede Led i dette Hele. Den tilsyneladende Modsigelse mellem disse to Sandheder opløses ved

begges Forening i den mere omfattende Sandhed, at Mennesket er Medlem af et Fornuftrige — thi vi have seet, at hele Tilværelsen er et saadant. Dette er vel allerede i det Foregaaende oftere blevet sagt; men her maatte det ret isærdeleshed fremhæves som en ledende Tanke i de Undersøgelser, vi have at foretage.

I hele Dyreriget er der, skjøndt paa meget forskjellige Udviklingstrin, en Bevidsthed om Tilværelsen; Dyret glæder sig i den, for saa vidt det ifølge Naturindretningerne faaer Lov at nyde Tilværelsen, men føler Smerte ved alt det, hvorved denne Tilværelse forstyrres eller tilintetgjøres. Mennesket deeltager heri med Dyrene; men han føler tillige en Glæde i sin selvbevidste Naturtilværelse, og denne Glæde bliver i samme Maal desto større og varigere, jo høiere det Trin er, hvortil Fornuftudviklingen hæver sig. Begge disse to Arter af Glæde, Dyrtilværelsens og Fornufttilværelsens, staae ikke i umiddelbar Overeensstemmelse; mellem deres modsatte Tillokkelser svæver Mennesket uophørligt; men det er ikke disse Tillokkelser, der skulle afgjøre hans Valg — endskjøndt de vilde føre ham til et godt Valg, dersom hans Indsigt var uendelig fuldkommen — han har et høiere Kald at lyde, idet han føler sig som selvbevidst Medlem af en Fornuftverden. Jo renere den Verdensanskuelse udvikles hos ham, at han er et med Frihed begavet Medlem af en Fornuftverden, desto mere levende bliver ogsaa hos ham den Villie, at føre et Fornuftliv, følgelig at indordne sig med Frihed i denne Fornufttilværelse. Herved ledes han til at underordne de dyriske Tilskyndelser de Love, hans Fornuft finder gyldige, og overalt til at stræbe efter at leve et Fornuftliv og at medvirke til Fornuftrigets Udvikling og Befæstelse. Dette er den dybige Tænkemaade, som dog sjeldent udvikles til den fuldeste Klarhed. Hos Mange bliver den staaende ved en kun lidet udviklet Følelse: hos Andre fører en eensidig Tænkning Mennesket til at sætte visse Forstandsforskrif-

ter, som udspringe af den dydige Tænkemaade, over mange andre, som han har overseet; blandt andet forføres han ofte til at lukke Øinene for de Fornuftfordringer, som have Hensyn til den rette Optagelse af vor dyriske Natur i vor Fornufttilværelse. Idet vi her gaae ud fra Menneskets høiere Natur og den deraf udspringende Stræben til at føre et Fornuftliv, henvende vi først vor Opmærksomhed paa denne Stræben som den dydige Tænkemaade, og betegne denne Stræbens forskjellige Retninger som Dyder. De Handlinger, hvortil Dyden eller Dyderne opfordre, kalde vi Pligter. Dyd og Pligt ere een og samme Fornuftfordring; hiin er, om jeg saa maa kalde det, Væsenets Fordring med Hensyn paa det selv, denne er den ydre Tilværelses Fordring paa, at det skal iværksætte samme Fordring. Pligtforskrifterne fremsatte for sig antage let et altfor udelukkende Præg af en blot udvortes Lov, over hvis Anvendelse man let kan komme i Usikkerhed; men holdes Pligten i Sammenhæng med dens rette Kilde, Dyden, saa staaer Lovgiveren som rette Fortolker ved Siden af Loven og sikkrer den rette Udøvelse.

Det er let at see og vil i det Følgende yderligere vise sig, at alle Dyder staae i den inderligste Sammenhæng, saa at den ene fordrer den anden.

Den blot dyriske Tilværelses Intethed.

Den her fremsatte Lære vil let finde Indgang hos Mennesket ifølge hans Naturs Grundanlæg; men vilde Nogen med Foragtelse af alle høiere Følelser mene, at det aandelige Gode, som den opfordrer os til at efterstræbe, burde staae tilbage for de langt stærkere sandselige Lyster, ville vi bede ham at betænke, hvor ringe og forgængelig den blot dyriske Tilværelse er, og ret at overbevise sig om Fornuftverdenens Uforgængelighed. Vi ville sige til ham: „Dit Legeme er mindre i Sammenligning

med Jordkloden end et Sandskorn mod et Bjerg, men Jordkloden atter usigelig lille i Sammenligning med vor Solverden, denne atter mod det af Sole dannede System, hvortil det nærmest henhører, og saa fremdeles ud over alle Grændser. Længden af den Tid, hvori dine Dyrglæder vare, er atter en forsvindende Størrelse; sæt, at din Alder naaede et heelt hundrede Aar, og at Du i al den Tid kunde nyde dine Dyrglæder, hvilket dog Naturens Love nægte Dig, saa er dette for din Hverdagsforestilling saa lange Liv jo allerede saare kort i Sammenligning med den Tid, hvorom Menneskeslægtens Historie beretter, og hvad er dog denne imod Jordklodens Tilværelsestid, og atter denne imod de umaalte Tider, hvortil vore paa Naturlovene grundede Beregninger henvise os! Du nægter ikke dette; men Du vilde gjerne glemme det og unddrage Dig den Skræk, hvori Sandhedens Billed sætter Dig; men der er ingen Redning fra denne Skræk, uden den, som vindes ved at betragte Sandheden endnu nærmere. Hensvandt din Tilværelse til et Intet for den sandselige Betragtning, saa faaer den en ny Størrelse istedetfor den tabte, naar Du lærer i Aanden at vandre ud ikke blot over Jordklodens Grændser, ikke blot over vor Solverdens Grændser, men ud over alle betegnelige Grændser, og Du da seer, at den Fornuftvillie, Du opdager i alt dette, er det Uforgængelige deri. Hold fast herpaa, og din Tilværelse faaer en Størrelse og en Fasthed, der giver den et uforgængeligt Værd." Mennesket behøver blot sin Forstand til at indsee dette, han være saa vantro, som han vil, den paanøder ham denne Indsigt.

Der gives unægteligt Mange, der ere saa dybt nedsænkede i Sandselighedens Døs, at Fornuftlivets Glæder kun synes dem Skygger imod dennes Lyst og Smerte; til at vække dem er Fremstillingen af Fornuftgrunde utilstrækkelig, kun ved Tilværelsens store Kræfter ville de til rette Tid og Sted blive vakte; men alle dem, som befinde sig i den usikkre Tilstand, hvori

man svæver mellem Sandselighedens nedtrykkende Kraft og Aandens Stigkraft, ville vi minde om, at det er kun Menneskene, ikke de blotte Dyr, der kunne føle Glæde ved Fornuftverdenen.

Wollust ward dem Wurm gegeben,
Und der Seraph steht vor Gott.

Enhver Sandhed bør ikke blot betragtes i og for sig selv, men ogsaa med Hensyn paa de Vildfarelser, der ligge paa begge Sider af Fornuftens sunde Ligevægt. Paa den ene Side af Overbeviisningen om den endelige Tilværelses Intethed laa den sløve Hengivelse til Sandseligheden; paa den modsatte Miskjendelsen af den Sandhed, at der i det Endelige ligger en Aabenbaring af det Evige. Mange Religionen hengivne Mennesker, baade blandt Christne og Hedninger, ere ved Betragtningen af det Endeliges Ringhed forfaldne til den Vildfarelse, at man burde drage sig tilbage fra Samqvem med Verden, altsaa ophøre at virke i og for den. De have da ikke betænkt, at de ere satte her som Led i denne Sandseverden, og at denne selv har sit Fornuftindhold, som kun oversees, naar man ikke betragter det som en Deel af den skabende Fornufts uophørlige Værk. De have altfor udelukkende havt deres Opmærksomhed henvendt paa de utallige Mennesker, som med Tanken bortvendt fra det Evige, blot hengive sig til den dyriske Nydelse, ja endog bruge Forstanden i denne Nydelses Tjeneste. See! Disses hele Leven og Virken er det, som i Religionens Sprog kaldes Verden, og aabenbart er fjendtligt imod Gud. Det er denne Verden vi skulle foragte, men derved ikke glemme, at denne, saamange forblindede Menneskers formeente Verden, har som saadan kun sin Tilværelse i deres falske Verdensopfatning; betragtet med Fornuftens Oie, viser jo den endelige Tilværelse os heelt igjennem Præget af den guddommelige Fornuft. At føre hiin affaldne Verden tilbage til Gud er Menneskeslægtens Læreres store Kald.

Det er vel værd at mindes, hvorledes den heromhandlede Vildfarelse har forført saa Mange til den misforstaaede Hellighed, hvoraf Eneboervæsenet var den nærmeste Frugt; men som ofte udartede til de vanvittigste Selvpinelser. Disse dreves til visse Tider ofte til en stor Yderlighed blandt de Christne, men have endnu været langt mere herskende hos Inderne. Vi ville ingenlunde nægte, at der hos Mange, som lode sig henrive til den falske Verdensforagt, fandtes en høi Grad af virkelig Gudsfrygt, og at de, for saa vidt de ikke dreve den spidsfindige Tænkning over denne Side af Tilværelsen til en meget høi Grad af Yderlighed, men vedbleve endnu at virke for Verden med Lære og Exempel, fortjente at æres som Hellige; men ved at læse om mangen En iblandt dem nødes vi til at blande Medlidenhed med vor Beundring. Hvad de Mennesker angaaer, som dreve denne indbildte Hellighed til det yderste, er det kun lidet sandsynligt, at deres Tænke- og Handlemaade udsprang af en dyb Følelse af det Guddommeliges Herlighed, men meget mere, at de lode sig forføre ved det hos Menneskene ikke sjeldne Hang til at lade Tanke og Indbildningskraft forfølge en fra Heelheden løsreven Forestilling til den yderste Grændse uden at aabne Øinene for de Advarsler, den øvrige Tilværelse fra alle Sider tilsender dem.

Lovene for Livets Forelse med Hensyn paa Menneskeslægten og Menneskesamfundene.

Den Mynstertilstand, hvortil Menneskeslægten skal stræbe, er, at alle Mennesker skulle udgjøre et fornuftordnet Samfund. At vi ere saare langt fra en saadan Tilstand, og at den aldrig vil bringes til fuld Virkelighed, kan ikke opvække nogen Tvivl om, at den dog er det Maal, hvortil vi mere og mere skulle nærme os. De mangfoldige derunder indbefattede særegne Samfund, Folkefærd eller Stater kunne her betragtes som En-

flere, hvis Sted og Medvirkning til det Hele er ethvert af dem anviist ved dets Eiendommelighed og dets Lands Naturstilling. En almindelig Lovgivning maa vise, først hvilke Rettigheder alle Folkefærd eller Stater have fælles, dernæst hvilke de Love ere, som tage et efter almindelige Grundsætninger bestemt Hensyn paa Eiendommelighederne, endelig de særegne Bestemmelser, der grundes paa Overeensfomster. De Folkefærd eller Stater, som staae paa et høiere Stade, have naturligviis den Opgave at fremhjælpe de lavere staaende til det høiere Maal. Hidindtil er dette skeet ved Handel, ved at bruge den høiere Udviklings Overmagt til at underkaste de lavere staaende og kun sjeldent ved uegennyttig dannende Indvirkning; men vi nærme os dog under den fortsatte Aandsdannelse, om end meget langsomt, til dette Maal. Det vilde være meget eensidigt her at ville udelukke Egennyttens Medvirkning — den er en bevægende Kraft, som ei tør tilintetgjøres — men den maa forædles ved at ordnes efter høiere Forskrifter; forstod hvert Folkefærds Egennytte sig fuldkomment selv, vilde den komme til den Indsigt, at Alles Bedste kun bestaaer ved et almindeligt Fornuftrige; men det er bekjendt nok, at den nærmere liggende, ringere Fordeel pleier at skjule den fjernere, om ogsaa langt større, ligesom den lille Maane ved sin Nærhed kan komme til at skjule den Millioner Gange større Sol for os.

I de særegne Menneskesamfund er der allerede Lovgivninger gjældende, som have en Fornufttilstand til Øiemed; dog have Udviklingsmaaden og Udviklingstrinnet store Forskjelligheder. Enhver saadan Lovgivning indeholder vel en stor Sum af Fornuftbestemmelser, men tillige mangfoldige Levninger, som ikkun ret passe til forsvundne Tilstande og kun vedligeholdes, fordi de i visse Henseender ere saa forviklede med Samtidens Forhold, at man finder store Vanskeligheder ved en Forandring. Det hører til Samfundets Livskraft, at udskille alt det, som ikke passer til dets nærværende Tilstand, og erstatte det ved

nye Love og Indretninger, som passe dertil. Om denne øiensynlige Sandhed er man enig nok; men desto mindre Enighed træffer man i Anvendelsen af den. I de fleste forekommende Tilfælde gives der Mange, som modsætte sig det Ny, snart fordi Forandringen strider mod deres enten virkelige eller indbildte Fordeel, snart fordi de bedre see de Tab, de Forviklinger, de Farer, som ville følge med Forandringerne, end dem, som ville følge, hvis man lod det Gamle bestaae. Denne Modstand faaer naturligviis en stor Magt, naar de Forslag, som gjøres til Forbedringerne, ikke ere vel udtænkte.

Paa den modsatte Side staae de, som ville have Forbedringerne indførte efter blot almindelige Fornuftlove, uden at tage behørigt Hensyn paa den Tilværelseskreds, hvori de skulle anvendes. Vel have de Ret, naar de sige, at de almindelige Love maae gjælde overalt, hvilket forstaaer sig af sig selv; men Maaden, hvorpaa det Særegne i en given Tilstand forenes med det Almindelige, maa i hvert forekommende Tilfælde saaledes bestemmes, at det Ny kommer til at udgjøre et Fornufthele med det Bestaaende. De mislykkede Forsøg til Forbedringer henhøre ligesom Bestræbelserne til at bevare det Gamle under Tilværelseslovene; begge disse Retningers Tilhængere, Vedligeholdelsesmænd og Fremskridtsmænd ere Modsætninger, som maae forsones ved Indsigten i de sande Udviklingslove. Man kunde kalde dem, som med noget Held stræbe at holde sig indenfor denne Fornuftens Ligevægtsgrændser, Udviklingsmænd. Det var her i denne foreløbige Antydning af de Undersøgelser, der skulle fremsættes, ikke muligt at sige noget mere bestemt, end at vi skulle behandle Samfundsforholdene efter de almindelige Tilværelseslove, hvilket først kan faae nogen Betydning ved den Maade, hvorpaa det skeer.

Det guddommelige Udspring af Livsforelsens Forskrifter.

Da vi kalde den levende Fornuft, hvoraf Alt har sit Udspring, Gud, saa kunde det synes, at man ikkun fra Kundskaben om ham og Troen paa ham maatte begynde al Viden og alle Livsforskrifter; men det ligger i vor Endeligheds Væsen, at vi ingenlunde udelukkende kunne gaae denne Vei. At vor Viden, endskjøndt den har sin evige Grund i Gud, dog i sin Udviklingsgang ikke har kunnet tage sit Udgangspunkt fra ham, men tvertimod fra den hele Tilværelse har maattet tage sin Retning til ham, nægtes neppe af Nogen. Hvis Nogen nu vilde paastaae, at Livsforskrifterne maatte komme til os paa en anden Vei og udgaae paa en mere umiddelbar Maade fra Gud, ved hans Ord, udtalte af hans udvalgte Sendebud, saa medfører vor Hensigt ikke her at indgaae i en Drøftelse af alle de Sandheder, som hermed staae i Sammenhæng, og som høre til at opfatte denne Paastand i dens rette Betydning; men det, som vi maae paastaae, er kun, at Mennesket ved Betragtningen af Tilværelseslovene ogsaa føres til Livsforskrifterne. Hvorledes dette skeer, og at det i Virkeligheden er skeet, har det Foregaaende allerede viist i adskillige Exempler. I det Følgende skal dette skee i større Omfang og Sammenhæng.

Men enhver Vei til Sandheden, taget for sig alene, vilde føre til en eensidig, altsaa i visse Henseender falsk Opfatning deraf. Dette bør maaskee her, mere end noget andetsteds fremhæves. Kundskaben om Livsforskrifterne, vor Stræben efter at iværksætte dem, Overbeviisningen om, at vi hensættes i den sande Væren ved at tilegne os dem, fører til Gud, til en dyb Følelse af vor Afhængighed af ham, til Hengivelse i hans alfuldkomne Villie, til Glæde i Gud, til Kjærlighed til Gud, kort til Gudelighed. Uagtet det egentlig vilde være rettere at udsætte Forklaringen over den Betydning, hvori Ordet Kjær-

lighed her tages, til det Følgende, vil jeg for at forebygge Misforstaaelser her meddele, hvad jeg derom engang har nedskrevet som opmuntrende og oplysende Tale til mig selv og til Enhver, som vil følge med mig. „Gjør din Forestilling om Gud saa levende som muligt. Jo mere dette skeer, desto mere vil Du føle en Glæde i Gud: din Sjæl vil hænge ved Gud, som alt det Godes Kilde: Du vil kunne sige Dig selv: jeg elsker Gud, forsaavidt Du tør give jordiske Følelsers Navn til en saa høi Aandstilstand. Elsker Du saaledes Gud, vil Du føle dit indre Liv forhøiet og lyksaliggjort, turde Du udtrykke denne Følelse med jordiske Ord, vilde Du sige: Gud elsker mig. Glem dog ikke, at Ordene elske, have Kjærlighed betyde noget ganske Andet her end i de jordiske Forhold; kun det Allerreneste og mest Aandelige i vor Kjærlighed til endelige Væsener, f. Ex. vor Kjærlighed til en Menneskeslægtens Lærer, som har forædlet os, uden at vi nogensinde have seet ham, har nogen om endog kun svag Lighed dermed. Jo mere Du stræber at udsmykke din Kjærlighed til Gud med mere sandselige Billeder, vel endog med Lignelser tagne af Elskov, desto mere drager Du den ned fra dens himmelske Høihed. Den Klasse af Christne, som allermest have udmalet sig Christus som Brudgom, have som oftest tillige viist en stor Lyst til at lade deres Indbildningskraft dvæle ved Christi Lidelse og navnligt ved hans udgydte Blod. Alle disse Udmalinger ere beslægtede med den laveste Sandselighed og føre Tankerne paa farlige Afveie."

Det behøver vel ikke at siges, at de heromtalte sandselige Lignelser undertiden ere brugte uden Hensyn paa den grove Sandselighed, hvormed de altfor hyppigt have været sammenknyttede; men Advarselen mod Misbrugen bliver herved ikke mindre gyldig.

Frihedsaanden*) er en Forening af Selvstændighedsaanden og Virksomhedsaanden; dog ikke saaledes meent, at den virkelig skulde være sammensat af begge; men at den indeholder begge, hvilke kun for Betragtningens Skyld ere adskilte. Den sunde Frihedsaand er sig sin indre Sammenhæng med Fornuftlovgivningen bevidst, den retter sig uden Tvang derefter. Modsætningerne, imellem hvilke den ligger, ere Tøileløshed og Trællesind.

Selvstændighed.

Mennesket har ifølge Tilværelsens Grundlove en stærkere Følelse af sin egen Væren end af nogen anden, en Stræben til at følge denne sin Naturs Drifter, altsaa til at unddrage sig fra enhver Hindring imod disse; denne Stræben har Mennesket fælles med Dyrene i Almindelighed, hos hvilke den viser sig i saa mange forskjellige Udviklingsgrader; men denne Tilværelseskraft er væsentlig forskjellig fra Fornuftvæsenets Selvstændighed, endskjøndt den kan tjene samme til Grundlag og Støtte. Selvstændighedsdyden bestaaer deri, at Mennesket hævder sit Fornuftvæsen som saadant, hævder den ham iboende Fornufts Værdighed; men denne Dyd misforstaaes ofte. Menneskene stræbe ofte at gjøre deres ufornuftige Tilbøieligheder gjældende, som om de nødvendigt hørte til deres egentlige Selv. Bestræbelsen at gjøre sin fornuftstridige Mening gjældende er Egensind; men den modsatte Feil — ikke at hævde sin fornuftige Villie — er Uselvstændighed.

For at hævde sin Selvstændighed maa Mennesket uddanne sine Evner; han maa da stræbe efter Kundskaber og erhverve sig Færdighed i disses Anvendelse, kort: han maa stræbe efter Videnskab; men han maa ligeledes udvikle sine legemlige Kræf-

---

*) Disse Afsnit bør omarbeides.
(Forfatterens Bemærkning i Randen af Manuskriptet.)

ter, ikke blot for at kunne forsvare sig, men ogsaa for at kunne udføre sine Forsætter og for ikke at trænge mere end nødvendigt til Andres Hjælp.

I Udviklingen af sine Kræfter maa han blandt Andet ogsaa udvikle sit Mod, der vel ligesom saa mange andre Egenskaber hos os i sin Grund er en dyrisk Egenskab; men som, ordnet ved Fornuften, uddanner sig til Tapperhed og ikke udarter til Dumdristighed eller synker ned til Feighed.

Da intet Menneske har Anlæg til alle mulige Ting, maa han vælge sig en Virkekreds overeensstemmende med hans Evner, og forsaavidt disse tillade et Valg blandt flere Virkekredse, da den, hvori han seer, at Andres Virksomhed mindst har udfyldt Rummet. Han maa erhverve sig den til hans Virkekreds ham størst mulige Duelighed.

Følelsen af hans egen Værdighed giver ham en ædel Stolthed, som hans Fornuft dog bør holde indenfor de rette Grændser, at den ikke skal udarte til Hovmod, som bestaaer i en Overvurdering af egen Værdighed, ligesom han heller ikke af Frygt for Overdrivelse maa forfalde til feig Selvforagt, hvortil dog Menneskene som oftest føle sig lidet fristede. Det er en Dydens Klogskabsforskrift, saalidet som muligt at tænke paa sin egen Værdighed, men kun at besidde Følelsen deraf som en aandelig Sundhedskraft, der ytrer sin Virkning, naar onde Kræfter ville angribe den.

Den ædle Stolthed kan fuldkomment vel være parret med Ydmyghed, som fremkommer derved, at man sammenholder det, man udretter, med de Fordringer, der kunne gjøres paa os. Det ligger i den ædle Stoltheds Dybder, at den gjør store Fordringer til sig selv og føler en indre Skam ved ikke at kunne tilfredsstille dem fuldkomment. Denne Følelse tilbageholder Stolthedens Yttring. En Udartning er det, naar den gaaer over til Selvydmygelse. Endnu oftere frister et Menneskes Følelse af hans egen Mangel paa Villieskraft til at

opfylde Fornuftens Fordringer ham til at søge Beviser for, at Andre endnu staae mere tilbage og derfor at søge Feil hos Andre, at forestille sig disse langt større, end de i Virkeligheden ere, men derimod saa meget som muligt at glemme sine egne, kort: at see Skjæven i sin Broders Øie, men ikke at blive Bjelken vaer i sit eget. Herved opstaaer et Overmod, som heiligt skader Menneskets indvortes Forbedring og letteligt paadrager ham Andres Fortrydelse. Ydmyghed driver derimod til indvortes Forbedring, og gjør Mennesket elsket af Andre.

I Forbindelse med den ædle Stolthed og den sande Ydmyghed staaer Beskedenheden, som vogter sig for at tilegne sig selv Ære. I Modsætning hertil staaer paa den ene Side Indbildskheden, paa den anden Selvmiskjendelsen. Den rette Fasthed bestaaer deri, at man ikke ved utilstrækkelige Grunde lader sig bortdrage fra at hævde det, som man erkjender for det Rette; Stivsindigheden holder fast paa det, den har foresat sig at hævde, selv naar det viser sig, at Fornuftgrundene ére overveiende paa den modsatte Side. Den modsatte Feil er Svaghed og dens yderste Grad Vægelsindigheden. Stivsindighed udgives ofte som Fasthed, saa at den Eftergivenhed, som er forenet med den fornuftige Fasthed, af Mange kaldes Svaghed. Den fornuftgrundede Fasthed opgiver et Øiemed, naar Summen af alle tilstedeværende Forhold viser sig at være saadan, at det Fornuftliv, hvortil det henhører, mere hindres end fremmes derved. Ved udvortes Tryk giver den sande Fasthed saaledes mangengang efter af Fornuftgrunde, men samler desto større Spændkraft, jo mere Kræfterne sammentrænges, indtil de i rette Øieblik anvendes i Fornuftens Tjeneste. Den vise Fasthed er da forenet med en vis Spændighed (Elasticitet). Stivsindigheden, som saa gjerne tager til Valgsprog: „hellere brydes end bøies," maa

man tillægge en **aandelig Skjørhed.** Spændigheden har derimod altid sin **Seighed.** For at udøve den rette Selvstændighed bør man vogte sig for at tillægge det Ubetydelige en Vigtighed. Den, som ikke anvender megen Kraft og Iver paa at hævde sin Mening i Smaating, samler desto bedre sin Kraft til at hævde sin Overbeviisning i vigtige Ting, hvortil kommer, at hans alvorligt yttrede Mening møder mere Agtelse hos Andre og ligeledes mere Føielighed, fordi man ikke har ham mistænkt for smaalig Rethaveri. Man pleier ikke at nægte det Menneske Selvstændighed, som lader sig beherske af sine Lidenskaber; imidlertid have dog Tænkerne ofte og det med Rette sagt, at den, som beherskes af sin Lidenskab, altsaa ikke af sin fri Fornuft, men af Noget udenfor denne, er en Træl af sine Lidenskaber. Derimod føler Enhver Selvstændigheden, og det som en stor Egenskab, naar et Menneske paa en kraftig Maade gjør sig til Herre af sin Lidenskab, f. Ex. den store Krigsanfører, som skjælvede ved Begyndelsen af et Slag, men sagde ved sig selv: „saa ryst da stakkels Legeme", og red Fjendens Kugler imøde.

Det sees let, at den Ulighed, der findes i Menneskenes Anlæg uagtet deres Grundlighed, gjør det umuligt for hvert eenstigt Menneske at tilegne sig alle Dyder med lige Lethed eller i lige Maal; men Enhver maa stræbe at indordne sig i det Hele med Hensyn paa de Dyder, han formaaer at udvikle hos sig. Saaledes maa **den**, hos hvem det dydriske Mod har en medfødt Overvægt, vælge Krigsstanden, Sømandslivet eller nogen anden Forretning, hvori denne Egenskab, uddannet ved Fornuften, især kan gjøres gjældende. Overveiende Fornuftanlæg opfordre til at vælge Videnskabsmandens Liv o. s. f. Den høieste Grad af Selvstændighedens Kraft yttrer sig i **Herskeraand,** som vil styre og ordne i sin Kreds. I dens høieste Grader baner den sig ualmindelige Veie eller medfører Menneskets Undergang; men Herskeraanden finder ogsaa sin An-

vendelse i underordnede Kredse, i Øvrighedsembeder, Krigstjenesten, Sømandsskabet, Bestyrelsen af mange Forretninger, Bestyrelsen af Skoler o. s. v. Herskeraandens Udartning til Herskesyge, ja til Undertrykkelsesaand (Tyrantænkemaade) er bekjendt nok. Modsætning til denne Last, nemlig Trællesind behøver ogsaa blot at nævnes.

Man seer i denne Række af Dyder og Laster, som kunde gjøres langt fuldstændigere, at der altid ligger en Last paa hver Side af Dyden. I mange Tilfælde tage Menneskene en vis Overdrivelse af en Dyd, hvorved den i Virkeligheden bliver til Last, for en Dyd, idet derved synes at røbes en stor Kraft; men i saa Fald tage de Lidenskabens Kraft for Dydens og den, som er en Lidenskabens Træl, for at være en Dydens Helt. Det er ogsaa let efter den her givne Fremstilling at see, hvor vanskeligt det er for et Menneske at bedømme det andet efter hans eenstige Handlinger. De, som ret vise sig skarpsindede i den Kunst, af enkelte Handlinger at bedømme et Menneske, ere som oftest ganske blottede for sand Skjønsomhed og vise stor Mangel paa Sands for Dydens sande Væsen.

Virksomhed.

Ethvert levende Væsen har en Stræben efter at bruge sine Kræfter, ja enhver Kraft er jo en Stræben til at virke; men hos det fri Fornuftvæsen maa Virksomhedsdriften forvandle sig til en fri Stræben efter at sætte Fornuftens Præg paa sin Tilværelseskreds. Paa den ene Side af Virksomhedsdyden ligger den urolige Virketrang, som ikke indordner sig i Fornuftriget, og som man blandt andet seer hos dem, der kaldes Stundesløse, paa den anden Uvirksomheden, Efterladenheden, Dorskheden. Det viste sig let, at Selvstændigheden fordrer, at Mennesket skal skaffe

sig en Virkekreds; vi see nu, at denne ogsaa fordres ifølge et andet Aandsanlæg.

Den Hensigt, at sætte Fornuftens Præg paa sin Virkekreds, indslutter Ordenskjærlighed; paa dennes ene Side ligger Uordentlighed, paa dens anden den smaalige Holden paa Forskrifter uden Hensyn paa Øiemedet.

Ligesom Selvstændighedsdyden opfordrer til at erhverve Kundskaber, saaledes ogsaa Virksomhedsdyden; men den rette Betragtning heraf hører til Fremstillingen af Fornuftkjærligheden.

Fornuftkjærlighed.

Denne Naturdrift have vi ei fælles med Dyrene; men en Naturdrift er den, saa sandt som det hører til vor Natur at være Fornuftvæsener. Den er dog deri forskjellig fra andre Drifter, at den i og for sig selv stræber til Bevidsthed og Selvforstaaelse. Fornuftkjærligheden ytrer sig i Kjærlighed til det Sande, som vi komme i Besiddelse af, forsaavidt vi tilegne os det Værende ved Tanken: det Skjønne, forsaavidt vi tilegne os Fornuften i Tingene ved vor indre Sands: det Gode, forsaavidt vi see Fornuften udtrykt i Villien.

Sandhedskjærligheden har mange forskjellige Udviklingstrin og Virkningsformer.

Sandruheden, som bestaaer i at tale Sandhed af Fornuftkjærlighed. Den ligger mellem de to Laster Usandfærdigheden, hvis Afskyelighed føles af alle ufordærvede Mennesker, og Sandsigeriet, som bestaaer i at sige Sandheder af andre Hensigter end til Sandhedens Tjeneste. Sandsigerne fremkomme ofte med deres Sandhedsyttringer, hvor disse ere unødne, krænkende eller endog skadelige. De tildrage sig derved ofte selv Skade og ville derfor gjerne betragtes som Folk, der opoffre deres eget Velvære for Sandhedens Tjeneste,

hvorfor de da kalde sig selv Sandhedsvenner; men naar de tjene andre Hensigter end Sandhedens, ere de aldeles uberettigede til dette Navn. Selv naar de ved at handle for deres egne Hensigter gjøre Sandhedens Sag Tjenester, vilde de bedrage sig selv, om de meente at være Sandhedsvenner.

Det kan ikke nægtes, at Forholdet her ligesom ved de fleste Udøvelser af Dyd og Last er et blandet, saa at der med de urosværdige Hensigter dog forenes en virkelig Agtelse for Sandheden. Den blotte Undgaaelse af Usandheder er i denne Henseende endnu kun lidet, hvorimod en uforbeholden Udtalelse af Sandheden, om den endog derved blev mindre tjenlig for Hensigten, er et Beviis paa virkelig Agt for Sandheden.

Den Mangel af Sandhedskjærlighed, at tilbageholde Sandheder, som ikke passe til Ens Hensigter, er langt almindeligere, end man troer, og finder ikke blot Sted i de Ting, der angaae den egentlige Fordeel, eller i de Videnskaber, der afhandle Meninger, som sætte Mængden i Bevægelse, men selv hvor ingen saadanne Drivefjedre ere tilstede, og hvor man kun finder den rene Lyst til at vedligeholde Skinnet af at have den rette Mening. Naturligviis vilde man have Uret i at anvende dette paa Undladelsen af at forhandle uafgjørende Tvivl i korte eller i almeenfattelige Skrifter, hvori de vilde forstyrre Klarheden uden at gjøre Sandheden væsentlig Tjeneste. Der er en umaadelig Forskjel imellem den partiske Tænkemaade, som lader Mennesket tilbageholde den Sandhed, som burde siges, men hvis Fremsættelse kunde være hans Hensigt imod, og den sandhedskjærlige Tænkemaade, som tilbageholder en Sandhed, der ikke burde siges i en given Meddelelse, fordi den der vilde forvirre og drage Vedkommendes Sind bort fra det Væsentlige. Det er ofte meget vanskeligt at afgjøre Noget herom, naar vi skulle dømme om Andre; men for den indre Domstol vil Forskjellen lettere afgjøres.

Videbegjærligheden er en af Sandhedskjærlighedens Grundyttringer. Gjenstandens Storhed giver Anledning til mangfoldige Udskeielser; vi bør derfor nøie betragte dens sande Natur.

Den sunde Videbegjærlighed udspringer af Fornuftkjærligheden og stræber efter en sammenhængende Viden, hvori Fornuftbevidstheden har Herredømmet. Den blotte Lyst til at vide allehaande Ting uden Hensyn paa Fornuftsammenhængen er kun Nysgjærrighed. Dens mest letsindige Yderlighed kaldes Nyfigenhed. Ofte kan Nysgjærrigheden forædles til Videbegjærlighed og er som et aandeligt Livstegn at foretrække for sløv Ligegyldighed mod Viden. Videbegjærligheden har ikke blot til Gjenstand at erhverve Viden, men ogsaa at uddanne vor Aand for Sandhedens Rige. Vor Videbegjærlighed bør stræbe efter en alsidig Overskuelse af Sandhederne og at opnaae en saadan i Forbindelse med en velsikkret Viden. Da intet Menneske formaaer umiddelbart at prøve enhver Sandhed, maa han stræbe efter at erhverve sig Midler til at bedømme Sandhedsmeddelelserne; hertil udfordres, at han uddanner sin Tænkning ved vel at fatte de Sandheder, som ere ham mest tilgængelige. Den, som ikke har havt Leilighed til at dyrke nogen Videnskab i Sammenhæng, kan dog have uddannet sin Evne til at modtage, paaskjønne og tilegne sig de Sandheder, han kun modtager, om jeg saa maa sige, paa anden Haand. Herpaa vil han alvorlig beflitte sig, naar han elsker Sandhed; han vil da tænke over de Ting og Begivenheder, som møde ham i det daglige Liv, stræbe at fatte deres Sammenhæng og prøve de Meninger, han efterhaanden herom har dannet sig, paa de mødende Erfaringer. Jo mere han i sit Liv og i sin Virkekreds saaledes har uddannet sine Evner og har vogtet sig for Selvklogskab, der saa let lukker Sjælen for nye Kundskaber, desto fuldkom-

nere vil han tilegne sig mange Sandheder, der kunde synes ham utilgængelige. Vi have i det Foregaaende seet et stort Exempel herpaa med Hensyn paa Kundskaben om Verdenskloderne. Det viste sig nemlig, at den Ulærde ved at bruge sine Hverdagskundskaber og sin sunde Skjønsomhed ikke blot kan faae en stor Vished om, at de Lærdomme, hvorom de Stjernekyndige ere enige, virkelig ere sande; men at han ogsaa kan faae en aandelig Anskuelse af de store Sandheder, denne Videnskab indeholder. Den, som ret overveier dette Exempel, vil derved finde nogen Veiledning til at prøve mange andre videnskabelige Meddelelser; fremfor alt kan dette Exempel tjene til at bestyrke den i sig selv naturlige Forskrift, at man maa antage det for Sandhed, hvorom Videnskabsmændene i Almindelighed ere enige; thi vel er det sandt, at deri dog kan være Vildfarelser, ja endog, at ingen Tidsalders Videnskabsmænd have været frie for Vildfarelser; men den, som ikke selv kan undersøge, vilde kun forvirre sig selv ved at betvivle dette. Med Hensyn paa saadanne Mennesker, som dristigt forsikkre, at Videnskabsmændene stræbe at bedrage de Uindviede, tør man sikkert sige, at de enten ere meget forblindede eller endog have til Hensigt at bedrage. Derimod kan man være sikker paa, at der opstaaer en stor Bevægelse iblandt Videnskabsmændene selv, naar nogen antaget Mening angribes med vigtige Grunde, og at de da dele sig i kæmpende Partier, indtil Sandheden saaledes er oplyst, at Enighed tilveiebringes.

Med Hensyn paa de Meninger, der angaae Forskrifterne for Livets Førelse, har Mennesket en stærk Bevidsthed om visse Grundsandheder, som han besidder ved en Naturtro, og kan ved denne Bevidstheds Indhold prøve de Meninger, der endnu ere ham tvivlsomme.

Vor Opdragelse fører for det meste til en meget eensidig Dannelse. Den Side af Dannelsen, som især pleier at for

sømmes, er den naturvidenskabelige. Menigmand, som tildeels lever i mere Berøring med Naturen end med Mennesker af de andre Stænder, bør ikke blive fremmed for en videnskabelig Opfatning deraf. Den videnskabelige Opfatning, som er mulig for dem, hvis Fag Videnskaben ikke er, har en væsentlig Lighed med Hensyn paa Mennesker af meget ulige Dannelsestrin. Som Bestanddeel af Menneskets Dannelse maa Naturkyndigheden indskrænke sig til den sandselige Kundskab af de allervigtigste Gjenstande og Kundskaben om de mest omfattende Naturlove: derimod maa man med Hensyn paa Beviserne derfor stole paa de egentlige Naturgrandskere. Indenfor disse Grændser gives der mangfoldige Uligheder; men Bestræbelsen gaaer dog heeltigjennem ud paa at vinde en tænkende Opfatning af Naturen uden at gjøre Naturvidenskaben til Hovedgjenstanden for sit Livs Bestræbelser.

Mange troe at give et Beviis paa dyb Alvor og Kjærlighed til grundig Lærdom, naar de tale haanligt om Fleersidigheden og paastaae, at man netop maa indskrænke sig til eet Fag for at blive grundig deri. Heri ligger der en stor Sandhed, naar den kun rigtigt forstaaes. Videnskabsmanden bør vælge sig en egen Afdeling af Videnskaben, som kan gjennemgrandskes saaledes, at han ret kan virke for den, og at han derved dybere indvies i Videnskabelighedens Væsen; men forsømmer han det omskuende Bekjendtskab med den øvrige Fornuftverden, vil al hans Viden ikke give ham sand Dannelse. Han bliver da en Fagsmester, men kun i en indskrænket Betydning af Ordet en Videnskabsmand. Den derimod, som med grundig Indsigt i een Videnskab, gjør Udvandringer i de øvrige, vil fra hver Udvandring komme tilbage med et klarere Blik i sin egen og vil ligeledes til de andre Videnskaber medbringe et skærpet Øie. Iøvrigt forstaaer det sig, at Enhver maa uddanne sig med Hensyn paa sine Evner, og at den

Maade at dyrke Videnskaberne, som passer for den Ene, ikke passer for den Anden. Alle de, som med Sandhedskjærlighed dyrke Videnskaberne, ere Medlemmer af det store videnskabelige Samfund. Hvad her er sagt, sigter fornemmelig til at advare mod den Ringeagt, som Mange ytre mod dem, der ikke gaae deres Vei. Livsforskrifterne skulle tjene os selv til Veiledning ikke til at fordømme Andre.

Bidrag til det Skjønnes Naturlære.

Af de forskjellige Tidspunkter, i hvilke de følgende Afsnit ere skrevne, vil det sees, at Forfatteren i en lang Række af Aar paa forskjellig Maade har søgt at udvikle og fremstille sine Tanker over det Skjønnes Naturlære; han ansaae dog dette kun som et Brudstykke eller som en Begyndelse til en langt vidtløftigere Udvikling af Sagen, hvortil han haabede, at hans Arbeider maaskee kunde tjene som Grundlag ved en fremtidig Undersøgelse.

I.

Om Grunden til den Fornøielse, Tonerne frembringe.

En Samtale.

(Trykt i Skandinavisk Selskabs Skrifter, 7de Bind, 1808.)

Alfred. Valdemar. Herman. Felix. Julius.

Herman. Du kommer efter Festen, kjære Valdemar; Concerten er ganske forbi og Alle bortgangne.

Valdemar. Det Sidste er det Værste; thi, sandt at sige, kom jeg ikke for Musikens Skyld, men for at træffe Adskillige, som altid pleie at indfinde sig her.

Felix. Du vidste da ikke, hvilken Musik vi havde.

Valdemar. Men sæt nu, jeg havde vidst det.

Felix. Saa var Du naturligviis kommen.

Valdemar. Hvorfor holder du mig for en saa stor Musikelsker?

Felix. Jeg forudsætter altid det Bedste.

Valdemar. Anseer Du det for noget Godt, saa maa jeg tilstaae, at jeg mangler en Fuldkommenhed; men jeg maa da igjen anføre til min Anbefaling, at jeg er en Ven af et veldækket Bord.

Felix. En ganske synderlig Anbefaling!

Valdemar. Er det da en større Fortjeneste at holde af den ene Fornøielse end af den anden? Jeg kjender ingen saadan Rangsforordning. En elsker Malerier, en Anden et godt Glas Viin, en Tredie Musik, en Fjerde et godt Maaltid. Lad Enhver søge sin Fornøielse, som han kan; men lad ham ikke forsøge paa at ville paatvinge os sin som den ædleste.

Felix. Du frygter ikke for en Paradori.

Valdemar. Nei, ikke naar den er en saa fuldgyldig Sandhed.

Felix. Du stoler paa, at der gives visse Paradorier, som det ikke er Umagen værd at gjendrive.

Valdemar. Især naar det ikke lod sig gjøre.

Felix. Vistnok er din Paradori, som de fleste, lettere at opfinde end at gjendrive.

Valdemar. Jeg forlanger jo heller ikke, at Du skal gjøre Dig Uleilighed dermed, saalidet som jeg vil spilde Tiden med at gjendrive Dig. Hver kan jo ret godt beholde sin Mening.

Herman. Det er altid et Huusraad. Jeg troer ogsaa, at det vilde være vanskeligt at gjendrive Dig; men det maa Du dog tilstaae mig, at Musiken og de andre Kunstens Frembringelser kunne nydes af hele Verden uden at fortæres, de fleste andre Nydelser derimod, som Du sætter ved Siden af dem, fortære deres Gjenstand.

Valdemar. Du har heri en oekonomisk Fordeel paa din Side. Din Nydelse burde indføres blandt de Fattige.

Felix. Og at Kunstens Værker ligesom Solens Straaler af et uudtømmeligt Væld udbrede Liv og Glæde overalt, det finder Du ingen Opmærksomhed værd!

Valdemar. Jo, jeg finder, at det er smukt sagt.

Felix. Og intet videre?

Valdemar. Nei. Jeg seer deri intet Beviis for, at Musiken giver en Nydelse af en høiere Orden. Musiken pirrer

Nerverne paa en behagelig Maade, en krydret Spise gjør det samme, hvori ligger nu den enes Fortrin for den anden?

Herman. Saaledes som Du forestiller Sagen, er Fortrinet vel ikke paa nogen af Siderne; men Du antager uden alt Beviis, at Musiken blot er en Sandsenydelse.

Valdemar. Jeg mener, at derfor vel ikke behøves nogen Beviisførelse. Musiken modtages med Sandserne, og de Fornemmelser, den opvækker hos os, kunne ikke opløses i Begreber, kunne ikke fattes af den blotte Fornuft, hvad er dette vel andet, end at de ere Sandsefornemmelser? Jeg vilde derfor, om jeg skulde gjøre en Rangforordning, sætte Malerkunsten noget høiere, forsaavidt den nemlig allegorisk fremstiller en eller anden dyb Sandhed. Dog maa jeg tilstaae, at jeg holder langt mere af den nøgne Sandhed, fremstillet i det klare Dagslys. Det forekommer mig, at de skjønne Farver og Figurer omtrent ere det samme for Sandheden som en sød Saft for et bittert Lægemiddel, man vil indgive Børn. Saalænge vi have Børn, i bogstavelig og moralsk Betydning, saalænge kunne vel ogsaa Sukkersaften og Farverne beholde deres Værdi. Ja, jeg vil endog gaae saavidt at tillægge Tonerne en lignende Nytte, naar de i Forening med Poesien tjene til dybt at indpræge det sandselige Menneske vigtige Sandheder og Leveregler; men overalt udgjøre Maleri og Tonekunst kun sandselige Lokkemidler til det Gode, ere ikke det Gode selv. Det samme lader sig endnu anvende paa Digtekunsten. Ogsaa denne bruger den sandselige Indklædning for at virke snart og stærkt; men dens sande Værd faaer den dog kun af den Viisdom, den lærer, den Dyd, den prædiker. Du seer deraf, at jeg i Henseende til den indvortes Værd sætter Poesien dybt under Videnskaberne, skjøndt den ofte kan virke gavnligere og stærkere paa den nærværende Menneskeslægt end Fornuftgrunde.

Felix. Men har da aldrig nogen Tonestrøm hævet Dig høit over Jorden, aldrig stemt Dig til Glæde eller nedsænket

Dig i en blid Melancholi? Har den aldrig lært Dig fuldkomnere at forstaae et Digt, aldrig inderligere sammensmeltet Dig med Verden? Kort, har Du da ingensinde af Erfaring gjort Bekjendtskab med de store Følelser, med den guddommelige Stemning, hvori Kunstens Værker sætte os? En Indflydelse, som Musiken endog i høiere Grad end de dannende Kunster synes at besidde, fordi vi ikke kunne unddrage Øret fra dens Virkning, som Øiet fra hines.

Valdemar. Da jeg er organiseret som andre Mennesker, saa kan det vel ikke feile, at jeg jo maa være nødt til at modtage de samme Sandseindtryk som De og af dem at føle mig bevæget paa samme Maade. Jeg vil endog tilstaae Dig, at Kunstens Frembringelser ofte have stærkt henrevet mig og forsat mig i en høiere Stemning; men jeg er langt fra at ansee dette som en Dyd hos mig som fornuftigt Væsen, skjøndt det vel kan ansees som en Dyd ved mine Sandser, at de saa snart og saa let røres. At Musiken ofte vækker høiere Følelser hos mig, forklarer jeg mig paa en Maade, som just ikke vil stemme med dine poetiske Begreber. Jeg troer nemlig, at disse Zittringer, som Tonerne opvække i Øret, og som udbredes over alle Nerverne, have en physisk Indflydelse ved at formere Nervernes Virksomhed. Du veed jo, at Vinen formaaer det samme, og at selv Catos Dyd opluedes ved Vinen. Man bliver drukken af Musik ligesom af Viin, skjøndt paa en anden Maade, og da Du før talte begeistret for Musiken, saa gjorde Du det samme, som en Beruset gjør for Vinen. Du roste da Musiken med Rette, fordi den beruser mere end de dannende Kunster. Men, Sagen alvorligt taget, giver Du mig her just Vaaben i Hænder mod Dig; thi sætter jeg mig ind i din egen Forestillingsmaade, saa er det vel sikkert, at naar de Virkninger, som gaae gjennem Hørelsen, der er en mindre fuldkommen Sands end Synet, dog virke stærkere, saa skeer dette formedelst deres lavere Natur og ikke formedelst deres

høiere. Jo lavere det Trin er, hvorpaa en dyrisk Virksomhed staaer, jo stærkere er den. Hvilken mægtig Drift er ikke Hunger og Tørst, hvilke heroiske Foretagender formaaer ikke Kjønsdriften at frembringe! Mod disse ere nu Ørets Fornøielser kun svage, men dog atter langt stærkere end Synets, hvorimod Synets ere stærkere end Fornuftens. Det bliver altsaa en i alle Maader uigjendrivelig Sandhed, at Musiken kun er en Sandsenydelse, noget ædlere end de fleste, men dog mindre ædel end Synets.

Felix. Lader os nu afbryde. Din kolde Fornuft maa længe nok afstride mig mine Meninger; mine Følelser kan jeg ikke meddele Dig. Dog, om jeg ikke kan retfærdiggjøre, vil jeg derfor ikke bortkaste dem, men nære deres hellige Lue i mit Inderste, skjult for alle Sophister.

Valdemar. Det forekommer mig dog at være en fortvivlet Stilling.

Felix. Naar jeg veed mig i Besiddelse af en herlig Skat, hvad skader det da mig, at Du ikke har seet den eller rettere ikke vil see den.

Valdemar. Men naar jeg bragte Dig til at tvivle om Skattens Ægthed?

Felix. Saa gik jeg hen og betragtede den paany, og alle mine Tvivl vilde forsvinde.

Valdemar. Naar Du kun havde den rette Prøvesteen for Skatten.

Felix. Den er i mit Hjerte.

Valdemar. Og er ægte?

Felix. Det gaaer for vidt.

Valdemar. Jeg mener som Prøvesteen.

Felix. Din uendelige Tvivlen piner mig. Jeg vil eftertænke Modgrunde, til vi sees igjen. Tilgiver I hellige Muser, at jeg ikke har kunnet forsvare eders Sag bedre!

Julius. Trøst Dig med, at de i det mindste ikke ville

straffe Dig. Jeg maa tilstaae, jeg er ganske af Valdemars Mening, at Musikens Virkninger ikke saaledes bør forgudes, som mange Venner deraf gjerne ønskede. Det meste deraf er Indbildning som saa mange andre Fornøielser. Hvilken Glæde finde ikke Mange i at erhverve sig Berømmelse efter Døden, og hvad er dog dette andet end et Phantom? Hvilken Glædesruus er ikke Elskov, og hvor er dog al dens Salighed uden i Indbildningen? Med hvilken Andagt høitideligholde ikke hele Nationer Feste for Væsener, som kun have Tilværelse i Indbildningskraften? Det er en bekjendt Erfaring, at man let kan indbilde Børn, at Noget er behageligt, som i og for sig selv ikke er det. Det er alt ofte bemærket af Philosopher og Digtere, at de voxne Mennesker ere at betragte som store Børn, der ligeledes af Indbildning og Vane ledes til at fornøie sig og til at bedrøves. Med Musiken har det sig nu aldeles paa samme Maade; at det alt beroer paa Indbildning, seer man af Smagens Ulighed. Den Musik, som behager En, mishager en Anden, afskyes af en Tredie, men begeistrer en Fierde. Hvo veed ikke, hvormeget Forestillingernes Selskabsforbindelse virker? Den, som har hørt en Musik ledsaget med skjønne Ord eller udtonet af en elsket Mund eller foredraget paa en imposant Maade, han vil elske den sin hele Levetid, uagtet han under andre Omstændigheder slet intet Udmærket vilde have fundet deri. Jeg har derfor glædet mig meget ved at høre Fortællingen om den Musicus, som forespillede sin Hund et Stykke af en anden Componist, og hvergang han kom til visse Steder deri, pryglede den. Ved dette Kunstgreb bragte han det nu saa vidt, at Hunden tilsidst af sig selv hylede, naar han kom til de med Prygl ledsagede Steder, saa at den, som ikke kjendte Kunstgrebet, maatte troe, at Hunden hylede over Mislyden i Musiken.

Valdemar. Din Enighed med mig gaaer just ikke altfor vidt.

Julius. Jeg mener dog, at jeg har bidraget Mit til at anvise Musiken det Sted, hvorpaa Du vil have den sat.

Valdemar. Jeg nægter ikke, at vi ere allierede; men er dette det samme, som at vi ere enige?

Julius. Hvori ere vi da saa uenige?

Valdemar. Siger Du ikke, at vor Fornøielse over Musiken beroer paa tilfældige Omstændigheder?

Julius. Det siger jeg.

Valdemar. Og paa intet Andet?

Julius. Saa synes mig.

Valdemar. Og jeg siger, den beroer paa det modtagende Sandseredskabs Natur.

Julius. Saa var det.

Valdemar. Jeg siger altsaa, at den beroer paa Tingenes nødvendige Natur; men Du paastaaer, at den kommer af tilfældigt sammenstødende Omstændigheder.

Julius. Er Ørets Indretning da saa nødvendig og uforanderlig? Mig synes, at det, som jeg har anført, viser tydeligt, at der gives stor Ulighed mellem forskjellige Menneskers Øren.

Valdemar. Du har nemlig viist, at En finder Behag i et Tonestykke, en Anden i et andet.

Julius. Ja.

Valdemar. Det gaaer dermed som med Sygdomme. Saaledes paastaaer man talmindelighed, at man kan blive syg af Forkjølelse og tager ikke i Betænkning, at de, som mest udsætte sig for Luftens Skarphed, mindst lide derved. Man tør altsaa med Rette sætte Forkjølelse blandt de indbildte Sygdomme.

Julius. En besynderlig Slutning.

Valdemar. Og Lægemidlernes Virkning beroer ikke mindre paa Indbildningen.

Julius. Deri vilde jeg snarere være enig med Dig; thi

ofte virker et Medicament meget fordeelagtigt efter en Læges Forskrift, som har den Syges Tillid, naar det derimod efter en andens Forskrift Intet virker.

Valdemar. For Exempel, naar Lægen foreskriver to Syge et Svedemiddel, saa vil den, som har Tillid, svede, den, som ingen har, vil blive kold.

Julius. Hvor Du dog vælger underlige Exempler.

Valdemar. Eller naar han foreskriver to Svage Viin, saa vil den, som har Tillid, finde sig styrket, den Vantro derimod ikke.

Julius. Jeg mærker nok, at Du opstiller Exempler for at gjendrive mig. Men maa jeg spørge: nægter Du da aldeles Indbildningskraftens Virkning i Sygdomme?

Valdemar. Nei.

Julius. Hvad er da din Mening?

Valdemar. En meget simpel. Indbildningskraften, som hos mig er en physisk Evne, har sin Virkning paa Legemet efter bestemte Love, Lægemidlet har sine efter ligesaa bestemte, og Organisationen har endelig sin Modvirkning ikke mindre efter uforanderlige Naturlove; Varme, Kulde, Luft og andre udvortes Omstændigheder ligesaa. Alle disse Kræfter ere i Samvirkning, kæmpe mod hverandre, understøtte hverandre, kort tilveiebringe et endeligt Resultat, som af erkjendte Kræfter forud kunde beregnes. Jeg kjender derfor ingen Tilfældighed.

Julius. Og at Smagen i Musiken er saa ulige?

Valdemar. Jeg maa besvare dit Spørgsmaal med et andet. Naar Du slaaer paa to eller tre forskjellige spændte Strænge og faaer ulige Toner paa hver, vil Du da sige: alle spændte Strænge give vel Toner, men hvilke, det er tilfældigt?

Julius. Nei, jeg nægter aldeles ikke, at dette beroer paa Strængenes Spænding.

Valdemar. Vel! paa deres Spænding, deres Tykkelse, deres Længde og paa Stoffet, hvoraf de ere dannede. At den

spændte Stræng toner, er altsaa nødvendigt, fordi den er spændt; at den giver en bestemt Tone, er nødvendigt for den som spændt paa en bestemt Maade?

Julius. Naturligt.

Valdemar. At Øret modtager og hører Tonerne, er altsaa nødvendigt for det som sundt Øre, at dette eller hiint Øre bedre modtager de høiere eller lavere Toner disse eller hine Toneforbindelser, det er nødvendigt efter dets eiendommelige Organisation.

Julius. Det er vel unægteligt; men al denne Eiendommelighed ophæver jo almindelige Regler for Smagen.

Valdemar. Aldeles ikke. Læg kun Mærke til Reglernes forskjellige Klasser. Nogle gjælde for alle Mennesker, andre derimod kun for visse Klasser af Mennesker. Saaledes er det vel sikkert, at intet Menneske finder større Fornøielse i en skærende Dissonants end i en consonerende Accord. Der gives vel intet sundt Menneske, som bliver melancholsk ved at høre en fodbevingende Vals eller lystig af at høre en langsomt fremskridende Choral. Alle Musikens almindelige Regler have sikkert en ligesaa fuldkommen Anvendelse paa ethvert sundt Menneske; men da ingen af os er musikkyndig, saa kan jeg ikke opregne, Du ikke forstaae dem. Noget Særeget er det derimod, at visse Tonestykker virke fortrinsviis stærkere paa nogle Constitutioner end paa andre. Jo mangfoldigere Toneforholdene ere, jo kunstrigere deres Sammenføining, jo finere organiseret og jo mere øvet maa Øret være for at fatte dem. Heraf er det begribeligt, at meget raae Nationer kun forstaae en meget larmende Musik af de mest enkelte Forhold. Kort, Kunstens Regler ere overalt de samme; men Graden, hvori Kunstværket nydes, er saa forskjellig som den mest dannede Europæer fra den raaeste Vilde.

Julius. Dersom al Ulighed i Smagen blot beroede paa Gradforskjelligheder, saa vilde Du maaskee have Ret; men

selv de Personer, som ere forsynede med de fineste og mest øvede Organer, ere ofte uenige.

Valdemar. Du misforstaaer mig. Det er ingenlunde min Mening, at alle Forskjelligheder i vor Smag ere blotte Gradforskjelligheder, men kun at adskillige og vistnok ret mange ere det, og jeg paastaaer, at alle hine Forskjelligheder have deres Grund i vor Natur og ere bestemte ved Naturlove. Vort Øre, jeg mener vort hele Høreredskab, dets indvortes Dele med de udvortes, denne kunstrigt forviklede Naturindretning, er ubestrideligt hos alle Mennesker dannet efter de samme Love. Dets Forbindelse med Hjernen er ligesaa, og ikke mindre Hjernen selv, dette Organ, som paa det inderligste hænger sammen med vore høieste Forestillinger. Hvorledes vil Du da paastaae, at vore Skjønhedsfølelser skulde være den blotte Følge af Tilfældigheder?

Julius. Intet af alt dette har jeg nogensinde villet nægte Dig; men nu kommer Sjælens Dom over disse lige Indtryk.

Valdemar. Altsaa mener Du, at Legemerne vel ere eens organiserede og modtage Virkningerne efter de samme Naturlove; men at Sjælene derimod ere saa forskjellige, at de samme Ting i dem frembringe ganske forskjellige Indtryk?

Julius. Det synes vel besynderligt. Men det lader sig ikke nægte, at Sjæl og Legeme ere meget forskjellige Ting.

Valdemar. Nægte lod det sig vel.

Julius. Saa var Du jo en Materialist.

Valdemar. Ganske rigtigt. Hvad siger Du dertil, Felix?

Felix. At Du derved fra en vis Side betragtet udsoner Dig med mig; thi den Nødvendighed, hvormed Indtrykket følger af vor Organisation, det, at vor Fornøielse over Musiken er en Naturindretning, giver den dog noget Agtværdigt, som aldeles vilde mangle den, naar den blot beroede paa Indbildning.

Herman. Men det forekommer mig dog, at Du forestiller Dig vor Fornøielse over Musiken altfor sandselig. Jeg troer, at den for største Delen reiser sig af vor Bevidsthed om den Spillendes Kunst, Componistens Sindrighed, de Vanskeligheder, begge have at overvinde, kort, at den beroer paa det samme som vor Fornøielse over et velgjort Vers.

Valdemar. Paa denne Maade har jeg aldrig fornøiet mig over Musik og Vers; thi at Folk overvinde Vanskeligheder, som de selv have gjort sig, forekommer mig kun Tidsspilde, og over Planen og Snildheden i en Musik kan jeg af gode Grunde ikke fornøie mig bedre end over Planen til et Feldtslag. Desuden beder jeg Dig at betænke, hvordan vor Fornøielse over Musiken er beskaffen. Den, som er sat i Bevægelse ved en Musik, vil sjeldent være istand til at sige Dig, hvorfor han fornøier sig; men hans Fornøielse er stærk, er en Ruus. Den derimod, som fornøier sig over en Indsigt, kan sige Dig hvorfor, og hans Glæde varer længere, men er langt fra ikke saa stærk. Beroede Fornøielsen over Musiken paa Indsigten i dens Indretning, saa vilde den uden al Sammenligning være svagere, end den vi kunne nyde af en veloploͤst arithmetisk Opgave.

Felix. Og Enden paa al vor Undersøgelse er da, at vi ikke vide, hvorfor vi fornøie os over Tonerne. Nu, saa hører da op at stride derom og beundrer den guddommelige Kunst, som med usynlig Trolddom vækker utolkelige Følelser i eders Barm. Gaaer hen og indsuger Tonestrømmene og smelter deri. Naar I da føle Eder gjennemtrængte af en høiere Aand, naar I nyde en unævnelig Salighed, saa forstaae I Tonerne og behøve kun lidet at bekymre Eder om, hvorfor I paa Tonestrømmene fare levende til Himmelen. Hvo veed, hvad det Røde, det Blaa, det Grønne eller de andre Farver ere, eller hvorfor de ve den kunstig Sammenstilling kunne frembringe de beundringsværdigste Virkninger, og dog skulde vi

kunne begribe, hvorledes flygtige kun et Øieblik varende Toner kunne frembringe guddommelige Harmonier! Hvor meget klogere end vi med vore Grublerier har ikke Alfred været, som ganske taus har siddet og malet Figurer i Sandet, medens vi have talt! Ikke sandt, Alfred, Du har været fordybet i Mathematiken, medens vi strede om Tonekunstens Virkninger.

Alfred. I Mathematik og Musik tillige. Jeg forsøgte at tegne nogle Toner.

Julius. Den Tegning havde jeg vel Lyst at see; thi jeg har endnu aldrig seet en Tone.

Alfred. Lidt Spøg var der vel i mine Ord, men dog tillige nogen Alvor. Tonen selv, som kun er en Fornemmelse i Høreorganet, kan Du naturligviis ikke see; men den hele Virksomhed, hvorved denne Fornemmelse opvækkes, dens hele indre Mechanismus kan gjøres synlig.

Julius. Nemlig?

Alfred. Ved at frembringe Toner paa bestøvede Glas- eller Metalplader. Har Du der ei seet, hvorledes Støvet ordner sig i bestemte regelbundne Linier og danner allehaande Figurer.

Julius. Jo, dette erindrer jeg for længesiden at have seet af Chladni. Han viste os, at naar man paa saadanne Plader frembragte en Tone, saa opstod som ved et Trylleslag en skjøn og regelbunden Figur. Han sagde os, at dette kom deraf, at visse symmetrisk beliggende Dele bleve satte i en zitrende Bevægelse, medens andre bleve i Hvile. Naar et Buestrøg ikke frembragte en Tone, men en blot skurrende Lyd, saa fremkom heller ingen skjøn eller symmetrisk Figur.

Alfred. En skjøn Tone og en skjøn Figur vare altsaa forbundne med hinanden.

Julius. Dog ikke ganske; thi ofte vare de Toner, som frembragte Klangfigurerne, meget skærende og ubehagelige.

Alfred. Ganske rigtigt. Dog kom dette ubehagelige Ind-

tryk neppe af Tonen som Tone, men af den Modification, som enhver Tone faaer af det Legemes Beskaffenhed, hvoraf den frembringes; thi, som bekjendt, klinger den samme Tone anderledes fra en Stræng end fra en Fløite og anderledes fra en Fløite end fra en anstrøgen Glasplade.

Julius. Deri har Du upaatvivleligen Ret.

Alfred. En skjøn Lyd frembringes altsaa kun ved symmetriske Zittringer.

Julius. Det er virkeligt interessant.

Alfred. Det er maaskee noget mere.

Valdemar. Det synes, at Du er enig med Herman.

Alfred. Ikke, dersom jeg har forstaaet ham ret. Men da det synes, at Du vil lede mig ind i den Samtale, I havde begyndt, saa bør jeg først underrette mig, om jeg ogsaa rigtigt har fattet eders Tanker, medens min Sjæl dog var henvendt paa andre.

Valdemar. Det er billigt.

Alfred. Hører altsaa. Dersom jeg ikke har feilet, saa var det din Mening, Valdemar, at vor Fornøielse over Musiken blot er sandselig. Herman meente, at den beroede paa Fornuft, Julius derimod holdt den blot for Indbildning. Var det ikke saa?

Valdemar. Ganske rigtigt.

Alfred. I Begyndelsen paastod Du derfor, at Musiken slet ikke gav nogen ædlere Fornøielse end Hungerens, Tørstens eller andre Drifters Tilfredsstillelse, som endog findes hos de mindst organiserede Dyr; men siden forekom det mig, at Du dog ikke var utilbøielig til at sætte Ørets Fornøielse over den, som vi opnaae ved de fleste andre Sandser, skjøndt under Synets.

Valdemar. Nu vel! Du vil ikke feile meget, om Du antager, at mine første Paastande maae tilskrives en Modsigel-

fesaand, som vaktes derved, at vor Felix tiltalte mig med saa stor Iver.

Alfred. Efter din Mening altsaa fornøie vi os over Musiken ifølge en Naturlov, ligesom det og finder Sted ved de andre Sandser.

Valdemar. Saa er min Mening.

Alfred. Du, Herman, derimod troede, at vor Fornøielse over Musiken ei blot beroer paa Fornuften; men at vi endog under Nydelsen ere os det bevidste.

Herman. Jeg troede saa; men Valdemar har derimod gjort stærke Indvendinger. Jeg længes meget efter at høre din Mening.

Alfred. Min Mening i Korthed er, at jeg med Dig antager, at vor Fornøielse over Musiken beroer paa Fornuften, og med Valdemar, at den beroer paa Sandserne.

Herman. Hvorledes forener Du det?

Alfred. Som Du vil faae at see. For det første er jeg ganske enig med Valdemar i, at vor Fornøielse over Musiken er sig ikke sin Grund bevidst.

Herman. Har Du Noget at føie til hans Grunde?

Alfred. Om det behøvedes, kunde jeg tilføie dette: at vi finde Behag eller Mishag ogsaa i en Lyd, som forekommer os snart med Ret, snart med Uret ganske enkelt, hvor vi altsaa ikke kunne tænke os nogen Plan, nogen overvunden Vanskelighed eller deslige.

Herman. Men naar denne Bevidsthed nu mangler os, hvorledes kan da vor Fornøielse være fornuftstemmig?

Alfred. Fordi Tonerne og deres Forhold indeholde en skjult Fornuft, som ubevidst gjennemtrænger vor Sjæl.

Herman. Men dette er mig ubegribeligt.

Alfred. Naar vi have betragtet Tingen nærved, vil maaskee Ubegribeligheden bortfalde. Om Du saa synes, ville vi først betragte Skjønheden i de synlige Gjenstande.

Herman. Vi ville der have noget mere Bestemt at holde os til.

Alfred. Finder Du ikke ialmindelighed, at de symmetriske og regelbundne Figurer ere skjønnere end de usymmetriske og uregelbundne?

Herman. Det er vel ikke at nægte.

Alfred. Men anseer Du nu ikke det Symmetriske og Regelbundne som noget Fornuftstemmigt?

Herman. Spørger Du, om jeg mener det, saa svarer jeg: ja; spørger Du derimod, om jeg veed det, saa maa jeg svare: nei.

Alfred. Naar Du seer et Menneske tegne en Mængde uordentlige Streger i Sandet, troer Du ikke da, at han har sine Tanker henvendt paa noget Andet?

Herman. Upaatvivleligt.

Alfred. Men seer Du ham derimod tegne en Cirkel eller en ligesidet Mangekant, saa troer Du dog vel, at han gjør det med et vist Overlæg.

Herman. Sikkert maa der vel foresvæve ham nogen Tanke om Figurens Sammensætning.

Alfred. Altsaa bærer det Symmetriske og Regelbundne ideimindste Fornuftens Præg, om det end skulde være opstaaet tilfældigviis.

Herman. Det kan ikke nægtes.

Alfred. Og finder Du ikke, at de mathematiske Figurer ere Fremstillinger af Begreber?

Herman. Upaatvivleligt; de ere jo ikke andet end den construerede Definition.

Alfred. Men finder Du ikke deri endnu noget mere?

Herman. Hvad da?

Alfred. Naar Du siger, at Cirklen er en Figur, hvis Omkreds overalt er lige langt borte fra Midpunktet, saa har Du vel Cirklens Begreb, og naar Du beskriver en Cirkel, saa

kan Du vel siges at construere dette Begreb; men betragter Du den allerede frembragte Cirkel, seer Du let deri en Mængde andre Egenskaber, som ligge i dens Natur, og dog ere noget andet end dens Begreb. Du seer, at to lodret paa hinanden staaende Diametre ville dele den i fire Qvadranter, at Vinklerne, som Radierne indslutte, altid maae staae i Forhold til de hidhørende Buer, at Omkredsen altid maa staae i et bestemt Forhold til Diameter, kort Du seer en Utallighed af Egenskaber, som fra en Side betragtede ere forskjellige, fra en anden derimod skues som eens med Cirklens Natur. Denne til en Eenhed sammensmeltede Mangfoldighed træder nu, skjøndt paa en ubevidst Maade, frem for Dig, idet Du beskuer en Cirkel, og Du finder den skjøn ogsaa uden at kjende alle disse Egenskaber. Selv den mærkværdige Egenskab, at dens Omkreds indeslutter en større Flade end nogen anden Linie af lige Længde, og at den beskrives ved en uafbrudt Forandring, medens dog det samme uophørligt derved frembringes, denne uendelige Eenhed i den uendelige Forandring skuer Du beundrende, uden at vorde Dig den hele Storhed af Ideen bevidst.

Herman. Jeg tilstaaer det.

Alfred. Men synes Dig ikke, at dette uendelige Væld af Tanker, som Du saaledes finder i en Figur, er noget mere end et Begreb?

Herman. Mig synes saa.

Alfred. Kunde vi forene alle disse Tanker til en eneste, saa vilde det være en uendelig Tanke, en Idee.

Herman. Unægteligt.

Alfred. Men om vi end ei kunne fremstille den i Ord, saa er den dog i Cirklen.

Herman. Det er klart.

Alfred. Cirklen er altsaa Fremstillingen af en Idee?

Herman. Saa viser det sig. Men tør vi vel nu paa-

staae, at det er som Fremstillingen af denne Idee, at den er skjøn, og ikke af nogen anden Aarsag?

Alfred. Antager Du ikke, at hiin Idee, hvorom vi tale, skal være eens med Cirklens Natur?

Herman. Det antager jeg.

Alfred. Og mener Du da, at Cirklen eller nogen anden mathematisk Figur kan have Egenskaber, som ikke ligge i dens Natur?

Herman. Det lader sig ikke vel antage.

Alfred. Altsaa er Cirklen skjøn ifølge sin Natur eller ifølge sin Idee. Men dette vilde maaskee endnu vorde mere indlysende, naar vi søgte virkeligen at fremstille Ideen.

Herman. Sikkert.

Alfred. Dersom Du skulde angive en Grund, hvorfor Du finder Cirklen skjøn, saa vilde Du uden al Tvivl nævne dens uendelige Symmetri, dens Afsluttethed til et, om jeg saa maa sige, sig selv tilfredsstillende Hele og den umaalelige Mangfoldighed, som her tillige bærer et saa udmærket Eenhedspræg. Det er denne mægtige Tankeeenhed, som virker paa Dig, uden at Du mærker hvorledes. Er det ikke saa?

Herman. Saa synes det. Nu vover jeg at gjette din Mening. Dersom vi skulde oversætte Cirklens Væsen i Fornuftens Sprog, saaledes at al Forestilling om Rummet, som noget Sandseligt, bortfaldt, og Intet uden den rene Tanke blev tilbage, maatte vi sige, at Cirklen er det i sig selv Fuldendte, det, som i sig har opløst alle Forskjelligheder til Eenhed.

Alfred. Ganske saaledes tænker jeg mig dog ikke Sagen.

Herman. Jeg mærker selv, at jeg har feilet noget i Udtrykket. Jeg burde ikke sagt, at Cirklen er det i sig selv Fuldendte; men at den er dettes Afbildning, forsaavidt denne kan gives i Fladen.

Alfred. Det gjettede jeg; og det var ikke det, hvortil jeg sigtede. Jeg vil ikke have Rummet udelukket af Cirklens Idee.

Herman. Men saa bliver den jo noget Sandseligt!

Alfred. I en vis Betydning forestiller jeg mig Ideen som en Forening af Fornuft og Sands.

Herman. Det overrasker mig.

Alfred. Jeg seer fuldkomment vel, at man efter mine Ord kunde tillægge mig en Mening, der vilde være en sand Vanskabning. Det er da nødvendigt, at jeg forklarer mig. Du vil allerede let have gjettet eller rettere indseet, at jeg ikke talte om de udvortes Sandser, men om den indvortes Sandsningsevne, den indvortes Sands.

Herman. Det forstaaer sig. Du mener vor aandige Evne til at forestille os Tingene umiddelbart uden nogen os bevidst Mellemkomst af Tænkning, det, som vi kalde Anskuelsen.

Alfred. Saaledes er det. Uagtet jeg finder noget Eensidigt i dette Udtryk, vil jeg foreslaae, at vi her bruge det. Min Mening er da, at Ideen er en inderlig Forening af Tanke og Anskuelse.

Herman. Men Ideen bliver da ikke en reen Fornuftsag!

Alfred. Lader os ikke afgjøre noget herom endnu; men lader os forsøge at anvende Tanken paa den foreliggende Sag. Vi ere jo enige om, at alle de mangfoldige Tanker, som lade sig opdage i Cirklen, høre med Nødvendighed sammen og udgjøre en Eenhed. Men denne nødvendige Sammenhæng udledes dog ikke af Grundtanken uden at tage Anskuelsen til Hjælp, saa at man ikke kan sige, at de ligge i Grundtanken, men derimod, at de hænge paa en nødvendig Maade sammen dermed. Vilde man begynde fra hvilkensomhelst af Cirklens Egenskaber, kunde man, om end ofte med langt mere Vanskelighed, fra samme udlede alle de øvrige. Man vil sikkert aldrig finde een Tanke, hvori alle disse Tanker kunne siges at være indeholdte; men vi have dog den fulde Indsigt, at den i Anskuelsen opfattede Cirkel er et Tankehele. Naar vi nu have gjort os fortrolige med alle disse Tanker og indseet deres Sammenhæng,

saa fremtræder alt dette som en Eenhed for vort aandelige Væsen, det er for os, som om alle de Tanker, vi havde fundet deri, nu foresvæve os som Minder og danne et heelt Indtryk. Tankerne opfattes her som Anskuelser, men dog med Bevidsthed om, at de ere Tanker. Ideen er saaledes den anskuede Eenhed af Tanker. Den er opfattet i Fornuften, men som Anskuelse.

Herman. Det er da denne, som opfattes i det Skjønne. Men herved synes Du at modsige den Paastand, Du før fremsatte, at vi modtage Skjønhedsindtrykket uden at blive os den i det Skjønne indeholdte Idee bevidste.

Alfred. Dette kan synes en Modsigelse, men er det ikke. Ideen er en Eenhed af Tanker, som vi have fattet med Bevidsthed om deres Beskaffenhed, og hvis Sammenhæng vi have gjort os klar ved Tænkning. Det er, som om det var en Hukommelseshandling, ved hvilken vi sammenfattede dem som et Hele. Saaledes opfatter vor Aand de velkjendte Tanker, som om de dannede et Billed. Denne Handling kalde vi en aandelig Anskuelse. Opfatningen af det Skjønne, forsaavidt intet Andet er indblandet deri, foregaaer uden nogen Kundskab om Ideen, omendskjøndt den følte Fornøielse udspringer af den hemmelige Overeensstemmelse mellem vor sandselige Natur og Fornuften.

Herman. Nu troer jeg at forstaae Dig bedre. Det Skjønne behager os som Indtrykket af en Idee, uden at vi med det samme blive os den bevidste.

Alfred. Det er min Mening. Du vil nu see, at Cirklens Idee fremstiller sig for os langt mere begrændset, men ogsaa langt mere bestemt, end Du nylig fattede den. Men Begrændsningen hindrer os ikke deri at føle en Henviisning til hiin mere omfattende Idee.

Herman. Alt dette synes mig nu tilstrækkeligt oplyst med Hensyn paa Cirklen. Men kan man nu ifølge de samme

Grundsætninger finde Skjønhed i de andre mathematiske Figurer, som gjøre et behageligt Indtryk paa vort Øie?

Alfred. Finder Du da ikke blandt de med rette Linier begrændsede Figurer de ligesidede i Almindelighed skjønnere end de, som ikke ere det, og de symmetriske altid skjønnere end de usymmetriske.

Herman. Det er vel saa. Men ere ikke ogsaa de uligesidede Fremstillingen af en Idee?

Alfred. Det lader sig ikke nægte; men disse have mere af Vilkaarlighedens, mindre af Fornuftens Præg.

Herman. Herom ønskede jeg at vorde fuldkomnere overbeviist.

Alfred. Naar Du tænker Dig Begrebet af en Triangel blot som Tanke, tænker Du Dig da et bestemt Forhold mellem Siderne eller Vinklerne?

Herman. Umuligt.

Alfred. Naar Du altsaa skulde tegne denne Triangel, var der ingen Grund til at tegne den ene Side eller Vinkel større end den anden.

Herman. Det er vist.

Alfred. Og naar Du gjorde nogen Forandring heri, saa var dette en Virkning af din Vilkaarlighed.

Herman. Unægteligen.

Alfred. Altsaa forestiller den ligesidede Triangel Begrebet renest for Vilkaarlighedens Tilsætninger.

Herman. Saa viser det sig.

Alfred. Desuden indeholder jo den ligesidede Triangel, i sin Bestemthed sat mod den uligesidede, en langt fuldkomnere Opløsning af det Forskjellige og Ueensartede til Eenhed; thi vel har den forskjellige Sider, men disse ere lige; vel have dens Sider forskjellige Retninger, men disse ere i Forhold mod hinanden lige; vel deler ikke enhver Linie, som gaaer gjennem dens Midpunkt, den i to lige Dele, men dog skeer dette ved alle dem, som tillige halvdele en Vinkel. Paa denne Maade

seer Du i den ligesidede Triangel en Mangfoldighed af Tanker, sammensmeltede i en Eenhed, hvis indre Væsen er en Idee.

Herman. Jeg indseer dette. Ogsaa finder jeg det heraf begribeligt, hvorfor Qvadratet gjør et bedre Indtryk paa Øiet end den ligesidede Triangel; men hvad er nu Aarsagen til, at den ligesidede Sexkant forekommer os langt skjønnere end de andre Mangekanter?

Alfred. Dette Sexkantens Fortrin lader sig maaskee ikke saa almindeligt antage, men saameget er dog vist, at deri hersker en stor Symmetri; thi alle de Linier, som fra Midpunktet drages til Hjørnepuncterne, ere ikke blot som i andre Mangekanter lige store indbyrdes, men de ere ogsaa lige store med Sideliniern e, saa at de store Radier dele den i lutter ligesidede Triangler. Denne Proportion føles af Øiet, selv naar Radierne ikke ere dragne. Da det nu vel af det Foregaaende er klart, at al Symmetri er Følgen af en dybere Eenhed, saa behøver jeg vel neppe at anføre mere til at forklare Sexkantens fortrinlige Skjønhed.

Herman. Jeg indseer dette.

Alfred. Og nu Syvkanten, Ellevekanten, Trettenkanten, gjøre de ikke langt mindre behagelige Indtryk paa Øiet?

Herman. Hvo vilde nægte det?

Alfred. Deres modstaaende Sider ere heller ikke parallelle, ligesaalidet som de kunne være symmetriske. Nikanten derimod kan inddeles i tre symmetriske Dele, som atter hver bestaae af tre ligestore Triangler; derfor falder denne Figur ogsaa bedre i Øiet end de andre uligesidede.

Herman. Du synes mig at have fuldkommen Ret. Jeg troer nu med Dig, at Formernes Skjønhed kun har sin Kilde i den Idee, som de udtrykke, og at denne virker paa den ydre og indre Sands uden vor Bevidsthed.

Alfred. Og denne Tanke, at det er Ideer, uendelige Tanker, som i det Skjønne aabenbarer sig for os, beder jeg

Dig at holde ret fast i den følgende Undersøgelse; thi dette, synes mig, giver et høit Begreb om Skjønheden, høiere end jeg kan udtrykke den. Jeg frygter derfor meget, at vi af altfor stor Bestræbelse efter Tydelighed ikke have udtrykt os værdigt nok herover.

Julius. Fortryd kun ikke, at Du har talt tydeligt. Du har ført os langt nok ud fra Sagen alligevel.

Alfred. Saa ville vi da rende tilbage med vort Udbytte.

Julius. Jeg frygter, at det ikke vil være meget stort. Det har undret mig meget, at I have anvendt saa lang Tid paa at søge det Skjønnes Væsen i Gjenstande, som ikke henhøre til de skjønne. I det mindste har jeg aldrig hørt de mathematiske Figurer henregnes dertil.

Alfred. Siig mig; kalder Du Logikens Grundregler Forstandsregler?

Julius. Unægteligen.

Alfred. Og den en forstandig Mand, som ikke synder mod dem?

Julius. Nei, det ikke.

Alfred. Den, Du skal kalde forstandig, maa altsaa besidde en meer end almindelig Forstand?

Julius. Det giver jo Talebrugen.

Alfred. Og saaledes kalde vi ogsaa kun det skjønt, som besidder ualmindelig Skjønhed. Hvad Forstandsreglerne ere mod Indsigt, det ere hine Grundformer i Sammenligning med den organiske Skjønhed. Et uhyre Spring er imellem dem.

Julius. Saa uhyre, at jeg frygter for at gjøre det.

Alfred. Du behøver blot at lægge Mærke til visse af de dannende Kunsters, f. Ex. Bygningskunstens Frembringelser for ofte deri at gjenfinde hine geometriske Grundformer. Ja, selv igjennem hele den uorganiske Natur finder Du de geometriske Former uendeligt gjentagne. Er ikke hver Krystal et geo-

metrisk Legeme, sammensat i det Uendelige af andre Krystaller? Den Glæde, hvormed vi betragte disse Gjenstande, vidner nok-som om deres Skjønhed. Saasnart Du træder ud af den uor-ganiske Natur, ophøre de retliniede og plane Grændser, og Krum-ninger af de kunstrigeste Bøininger fremstaae i større og større Mængde, jo høiere Du stiger op i Organisationens Rækker. De uorganiske Væsener udgjøre Naturens elementare, de orga-niske dens høiere Geometri.

Julius. Men alle disse Krystaller og andre Naturfor-mer ere dog ofte fremkomne ved tilfældigt sammenstødende Om-stændigheder.

Alfred. Tilfældige for det første Øiekast, men i sig selv nødvendige. Dog selv om de blot vare tilfældige, saa bare de ifølge deres Regelstemmighed Fornuftens Præg.

Julius. Det sidste vilde jeg hellere troe.

Alfred. Hermed maa det da være nok. Det vilde føre os for langt bort fra vor Gjenstand, om jeg her vilde forsøge at bevise Dig mere; men dog kan jeg ikke andet end henvise Dig til det, som en ikke aldeles uopmærksom Betragtning af Naturen snart lærer, at alle Virkninger foregaae efter Natur-love, at disse Love staae i samme nødvendige Sammenhæng, som i Fornuften den ene Sætning med den anden. At denne Forbindelse just er en Fornuftforbindelse, lære vi deraf, at vi ere istand til ved Fornuften at udlede den ene Naturlov af den anden og af de bekjendte at udfinde nye og ubekjendte. Saa utallige de ved Naturlove bestemte Virksomheder ere i enhver nok saa ringe Gjenstand i Naturen, saa dybt føler jeg i dem en uendelig uudgrundelig Fornuft, hvoraf jeg stykkeviis kun kan fatte en uberegnelig lille Deel. Kort: Naturen er for mig Aabenbaringen af en uendelig levende og virkende Fornuft.

Herman. Det synes mig, at Du har forbigaaet en Be-viisgrund af stor Vægt imod Julius, nemlig at vor Sands for det Skjønne stødes, naar vi see Figurer, som stærkt afvige fra

Ideen. En Linie, som hverken er ret eller har nogen regelbunden Krumning, en Figur, som ligner en ligesidet Mangekant eller en Cirkel eller en Ellipse uden i alle Dele at svare dertil, finde vi hæslig. Men det er indlysende, at vi ikke kunne kalde en Afvigelse fra en Figur hæslig uden at tillægge Figuren selv nogen Skjønhed.

Alfred. Jeg er fuldkommen enig med Dig i denne Slutning; men jeg troede derom at have givet de fornødne Vink i Begyndelsen af vor Samtale.

Herman. Vel saa! men da Julius ikke syntes at have lagt Mærke dertil, forekom det mig værd at fremhæve. Iøvrigt er jeg glad ved den Vending, Samtalen havde taget; thi den førte Dig til at kaste et Lys paa Grundvolden for vor Følelse for det Skjønne i Naturen og til at vise, hvorledes denne Følelse udspringer af Fornuftens Væsen. Men jeg er herved bleven endnu mere begjærlig efter at høre din Mening om Musiken.

Alfred. Ikke sandt! Vi talte før om, at ingen skjøn Lyd kunde frembringes uden ved symmetriske Svingninger af det lydende Legeme. Du mindes jo, hvad vi talte om Klangfigurerne?

Herman. Ikke alene det; men vor Samtale har skærpet min halvt slumrende Hukommelse til at gjenkalde sig ret klart de veldannede Figurer, hvori Sandet maatte ordne sig, hvergang man lod Skiven frembringe en reen Tone.

Alfred. Men naar jeg nu viste Dig disse Figurer, frembragte med det fineste Støv, og Du der saae, hvorledes hver Figur atter indslutter en Forening af utallige mindre, saa vilde Du endnu fuldkomnere fatte, hvor uendelig meget der ligger i en eneste Tone.

Herman. Jeg ønskede vel at see dem.

Felix. Mig har Alfred viist dem. Du skulde see, hvorledes Støvet ved et Buestrøg reiser sig til utallige smaae Bjerge.

De, som ere de hvilende Linier nærmest, ere saa smaae, at de neppe sees; jo længere man kommer derfra, jo større finder man dem; de største ere midt imellem to hvilende Linier; saaledes ere de symmetrisk fordeelte i alle Figurers symmetriske Afdelinger. Ved et eneste nyt Buestrøg sættes nu Alt atter i Bevægelse. Bjergene forvandles paa engang til Bølger, og hver Bølge synes at koge, saaledes vælte sig deri utallige mindre; men alle ile de i symmetrisk Dands paa foreskrevne Veie hen til det store hvilende Rum. O, det er en Bevægelse, et Liv, en Skabelse, som man maa have seet, for derom at have en Forestilling.

Herman. Fortræffeligt..

Alfred. Nu, Julius, synes det ikke ligeledes Dig, at der ligger en skjult Fornuft i Tonerne?

Julius. Jeg kan ikke nægte, at al denne Symmetri har noget Beundringsværdigt.

Alfred. Men jeg mærker, at I hidindtil ganske have skjænket mig Noget.

Julius. Og det er?

Alfred. At ogsaa en zittrende Stræng giver Toner, og deri er dog ingen Klangfigur.

Julius. Godt; det ville vi ikke skjænke Dig. Siig os da, hvorledes vil Du forene dette med din Forestillingsmaade?

Alfred. Strængens forskjellige Dele have ulige Bestræbelse til at zittre. Disse Bestræbelser ere nu ogsaa symmetrisk fordeelte paa Strængen. Man indseer let, at hver Deel maa have en Svingningsbue, der stemmer med dens Afstand fra Strængens nærmeste Befæstningspunct. I en passende Belysning vil en svingende Stræng, især naar den ikke er altfor tynd, vise sin Bøinings Regelbundenhed.

Julius. Lad dette saa være.

Herman. Men endnu have vi kun undersøgt de enkelte Toner, ikke deres Forbindelser.

Alfred. Dem ville vi ogsaa tage for os. Samtalen derom vil jeg føre med Julius, fordi han er den blandt Eder, der tvivler mest.

Julius. Dermed er jeg tilfreds.

Alfred. Du antager vel i Overeensstemmelse med alle Naturgrandskere, at Toner frembringes ved en zittrende Bevægelse, og at de ere desto høiere, jo hastigere Zittringerne følge paa hinanden?

Julius. Derom tvivler jeg ikke.

Alfred. At Octaven til en Grundtone har dobbelt saa mange Svingninger i Secundet som denne, at Qvinten fuldbyrder tre Zittringer, medens Grundtonen frembringer to, og saaledes videre, alt hvad Physikerne have bestemt om Zittringernes Antal i de forskjellige Toner?

Julius. Jeg tør vel ikke lægge mig i Strid med alle Physikere ved at nægte det.

Alfred. Endvidere tør vi vel ifølge almindelig Overeensstemmelse antage, at de Toner, hvis indbyrdes Svingningstal staae i Forhold, der lade sig udtrykke ved smaae Tal, ere baade letfattelige for Øret, saa at det let gjenkjender dem, og tillige tilfredsstillende for det.

Julius. Alt dette lader jeg være uimodsagt. Jeg erindrer ogsaa meget vel at have læst, at de Toneforhold, som udtrykkes ved andre høiere Tal, f. Ex. 7, ere Dissonantser.

Alfred. Det gaaer altsaa Øret her som Øiet med Formerne, idet samme finder mere Behag og ligesom Tilfredsstillelse i Qvadratet end i det blotte Rectangel, og atter blandt Rectanglerne hellere hviler paa det, hvor de ulige Sider staae i et meget enkelt Forhold til hinanden, f. Ex. som 1—2, 2—3 eller deslige, end paa et saadant, hvor det var som 1—7, 1—11 eller maaskee udtrykt ved et endnu større Tal.

Julius. Denne Overeensstemmelse lader sig ikke nægte.

Alfred. Betragte vi nu Sammensætningen af tre To-

ner, saa finde vi der atter den samme Lov. Den skjønneste af alle Accorder for sig taget er den store Treklang. Denne bestaaer af Grundtonen, den store Terts og Qvinten, hvis Forhold mellem hverandre kan udtrykkes ved 4, 5, 6, den simpleste og klareste Progression, som Musikens øvrige Betingelser tillade. I den lille Treklang, som bestaaer af Grundtonen, den lille Terts og Qvinten, kan Forholdet kun udtrykkes ved 10, 12, 15, en Progression, der ikke er saa enkelt og derfor mindre letfattelig end den forrige, og — som bekjendt — henhører til Udtrykket for de mindre kraftfulde og muntre Følelser. Det samme lader sig nu anvende paa alle Accorder, at de nemlig i den Grad behage Øret mere, som deres Forhold kunne udtrykkes ved mindre Tal.

Julius. Ogsaa alt dette antager jeg som noget Afgjort.

Alfred. Holder Du det ikke for sandsynligt, at denne Beregning endnu kunde fortsættes for langt mere sammensatte Forhold?

Julius. Derom kan vel ikke lettelig tvivles.

Alfred. Jeg troer virkelig denne Mulighed, endskjøndt det endnu ikke er lykkedes og sikkert aldrig vil lykkes nogen Mathematik at udtømme Musikens Theori. Det er heller ikke at betvivle, at vi jo endnu mangle mange Data, som vilde udfordres til en mathematisk Musiktheori. Om vi end kunde beregne alle Forhold i en Symphoni, saa indsee vi dem dog ikke under Nydelsen; denne er altsaa ubevidst. Ja, selv for den, som componerer en Musik, ere disse Forhold ubekjendte; thi tænker Eder kun en Symphoni af Mozart! Skulde vel flere Mathematikeres Levetid strække til at beregne alle dens Skjønheder!

Herman. Men finder Du da ingen Skjønhed i Musiken, uden at den kunde beregnes? Er ikke Componistens Arbeide i det Væsentlige Digterværk? Og dette vil Du dog vel ikke beregne!

Alfred. Jeg vil sikkert ikke beregne det, og jeg troer heller ikke, at Nogen kan det; men dog troer jeg, at det grunder sig paa Mathematik, skjøndt paa en dybere end den, som nogensinde er kommen os til Bevidsthed. Men ligesom jeg antager, at den evige Fornuft, som jo ogsaa indbefatter en uendelig Mathematik, aabenbarer sig i Menneskets Former, saaledes seer jeg ogsaa en Aabenbaring deraf i Componistens Virken.

Felix. Men da bliver jo Kunstneren en Maskine.

Alfred. Aldeles ikke; thi naar jeg har sagt, at jeg betragter Naturen som Aabenbaringen af en uendelig levende og virkende Fornuft, saa kan Du vel ikke tvivle om, at jeg anseer den aandelige Natur selv som en Deel deraf, og det, som vi efter en anden Forestillingsmaade rigtigen kalde Naturgaver, som en Guddomsgnist. Eller synes det Dig vel muligt for den mest levende Indbildningskraft at udtænke noget større om Kunstgeniet, end det, som flyder af vor foregaaende Samtale, at Kunstneren nemlig ved en heldig Følelse opdager og skaber det paa eengang, som mangfoldige Mennesker ikke ved deres Forstand i mange Aar havde kunnet udgrunde.

Felix. Jeg tilstaaer, at jeg har gjort Dig en uretfærdig Bebreidelse.

Alfred. Jeg tør altsaa haabe, at Du ogsaa tilstaaer mig, at man kan gjøre Regnskab for Kilden til vor Kunstnydelse uden derved at nedsætte det Guddommelige i Kunsten.

Felix. Det tilstaaer jeg gjerne; thi hvad kan vel være høiere og værdigere end at frembringe Kunstværker, som harmonere med den dybeste Fornuft, uden selv at have beregnet dem, og uden at de, som skulle modtage Indtrykket, behøve en saadan Beregnen.

Alfred. Vi kunne altsaa let tilbageslaae Julius, som mener, at al vor Fornøielse over Musiken beroer paa Indbild-

ning; thi vi have nu beviist, at denne Fornøielse har en god og gyldig Grundvold.

Felix. Saa synes mig. Hvad siger Du, Julius?

Julius. Jeg finder Intet at indvende mod det, Du har sagt; men jeg tilstaaer, at deslige vidthentede Grunde, som Du har fremført, ingen stærk Overbeviisning frembringer hos mig, fordi jeg altid frygter, at nogen Feilslutning kunde ligge skjult derunder.

Felix. Og hvorfra skulde da Grunden hentes uden fra Tingens Natur, hvilken just ikke ligger hver Mand for Øiet?

Julius. Jeg tilstaaer meget gjerne, at jeg ikke troer noget andet Beviis muligt; men derfor vil Sagen ogsaa evigt blive meget mislig.

Alfred. Skal jeg sige Dig Aarsagen til din vedvarende Tvivl?

Julius. Kan Du?

Alfred. Sikkert, naar Du lover mig ikke at blive vred.

Julius. Jeg lover.

Alfred. Da Du nemlig selv tilstaaer ingen Indvending at have mod mine Slutninger, saa kan din Tvivl eller rettere Uvished; thi denne skulde man ikke altid beære med hiint Navn, kun reise sig deraf, at Du ikke med behørig Klarhed og Kraft har opfattet Grundene i alle deres Dele. Gaa hen og studeer Tonernes Physik, see og gjennemgaa hvert vigtigt Experiment, forfølg Mathematikernes Beregninger og prøv dem selv! Naar Du saaledes har erhvervet Dig en klar og omfattende Kundskab om Gjenstanden, saa kom igjen og siig, om Du er i Uvished, eller om Du ikke enten har bestemte Indvendinger eller bestemt Vished.

Julius. Jeg haaber, at jeg da vilde have bestemte Tvivl; men til at forskaffe mig dem paa en saa lang Vei har jeg ikke Tid.

Alfred. Saa vil Du evigt forblive i Uvished.

Julius. Deri vil jeg finde mig.

Alfred. Lad da saa være.

Felix. Der er altsaa kun Een endnu tilbage, med hvem Du har Noget at afgjøre; thi Julius har nu udelukt sig selv fra Striden. Herman kunde let blive enig med Dig, da han allerede før søgte det Fornuftstemmende i Kunsten, men kun søgte den paa det urette Sted. Jeg, som holdt det uværdigt at søge Kilden til Kunstnydelsen, er bleven tilfredsstillet derved, at Du har viist mig dens Væsen og Kilde paa en værdig Maade, nu staaer altsaa kun Valdemar tilbage, med hvem Du sagde i noget Væsentligt at være enig.

Alfred. Jeg er upaatvivleligt enig med ham deri, at vor Fornøielse over Musiken frembringes efter Naturlove.

Felix. Det er vel vist.

Alfred. Og er en Følge af vor Organisation.

Felix. Men denne Organisation har et høiere Princip.

Valdemar. Dette maa Alfred tilstaae for alle Organer.

Alfred. Lader os for at være korte sammenknytte vor Undersøgelse med et af den almindelige Menneskeforstands Resultater, at nemlig ikke alle Organisationer have lige organisk Værdighed.

Valdemar. Kunde dette ikke være en Fordom?

Alfred. Betragt selv Tingen. Hvo fæster ikke Diet med mindre Behag paa et Mos end paa et Græs og atter med mindre paa dette end paa en Rose? Det er, som om man foragtede den mindre fuldendt organiserede Skabning i Sammenligning med den mere organiserede.

Valdemar. Jeg nægter ikke, at man har en Art af større Agtelse for en Naturgjenstand i samme Grad, som dens Organisation er kunstrigere og saa at sige dybsindigere. Dette bemærke vi end mere i Dyreriget, hvor en Østers, en Musling og deslige ansees med et Slags Ringeagt, medens en Fugl med sin kunstrigere Organisation og endnu mere et af de høiere Dyr virkeligt, som Du siger, indgyder et uforderøvet Menneske en Art af Agtelse for dets organiske Værdighed. Jeg vil der-

for uden Vanskelighed tilstaae Dig, at en Organisation staaer desto høiere, jo dybere og stærkere Fornuften deri er afpræget.

Alfred. Og jo stærkere dette Præg er, jo mere synes ogsaa det Fornuftige i Skabningen at være opvaagnet til Bevidsthed?

Valdemar. Saa synes det.

Alfred. Og nu hos Mennesket; der frembryder Fornuften ganske selvstændigt i Bevidsthed. Mennesket frembringer selv Fornuft, om jeg tør bruge dette Udtryk.

Valdemar. Alt dette lærer Erfaring.

Alfred. Tør vi da nu ikke antage, at den samme Forskjellighed, som vi her have fundet mellem de organiske Væsener, ogsaa finder Sted mellem Sandseorganerne i hvert enkelt Væsen?

Valdemar. Det er i det mindste rimeligt.

Alfred. Det er vel mere. Finder Du ikke, at Høreorganets Bygning er langt kunstrigere end Smagsorganets, og at det for Synet bestemte Organ atter er meget kunstrigere og finere.

Valdemar. Herom lod sig vel med Ord meget stride; men for et uindtaget Blik er det vel klart.

Alfred. Desuden veed Du, at Øiets Opfatningsevne strækker sig langt videre end Ørets, Ørets atter videre end Næsens, og endelig udfordrer Tungens Fornemmelser den umiddelbare Berøring.

Valdemar. Alt det er bekjendt og udenfor al Tvivl.

Alfred. Fremdeles ere de indre Fornemmelser, som hidrøre fra Indtrykkene paa Lugt- og Smagsorganerne ikke saa klare, som de, vi erholde ved Øret og Øiet. Og fremfor alt er det værd at lægge Mærke til, at hine lavere Sandsefornemmelser ikke saaledes kunne gjenfrembringes af den indre Sands, som disse høiere. Vi kunne fornøie os ved Toner, som vi ikke høre med det ydre Øre, hvilket vi see af de Musikkyndige, som blot ved at læse Noder kunne have en Forudfølelse af den Fornøielse, Udførelsen vil give. Vi kunne glæde os over Bil-

leder, som det ydre Øie ikke seer. Ja, hvad endnu mere er: i Forestillingen frembringer Kunstneren nye Tone- og Farve-forbindelser, det er nye Skabninger til Vellyst for disse høiere Sandseorganer, der saa levende virke paa Forestillingsevnen, og af denne igjen saa let modtager Gjenstande.

Valdemar. Alt dette vil jeg gjerne indrømme; thi at Musik og Maleri give de ædleste Sandsenydelser, har det aldrig ganske været mit Alvor at nægte.

Alfred. Men tag nu tillige i Betragtning, at Gjenstandene for disse Sandsninger ere af to Slags, de nemlig, som den ydre Natur frembyder os uvilkaarligt, og de, som frembringes af en Kunstner. Den sidste Art henter alt sit Væsen fra den indre Natur, hvilket vi baade see af det, vi have afgjort angaaende Kunstnydelsen, som ogsaa deraf, at det er ved sin Aandskraft, at Kunstneren frembringer sit Værk, saa at Sandseförnemmelsen, hvorigjennem det meddeles, kun er den aandelige Skabnings Legeme.

Valdemar. Jeg viger, jeg forlanger ikke flere Beviser.

Alfred. Saa lader os da kaste et Blik tilbage paa vor hele Undersøgelse. Den Fornøielse, som Musernes Kunst skjænker, er ingen blot indbildt, men en virkelig, som har sin faste Grund i vor Natur, ikke blot i de udvortes Sandsers Bygning, men i vort indre Væsen. Det er ei blot ved Indtrykkenes Styrke, ved Opfyldelsen af Trang, at den forskaffer os Nydelser, men ved den fuldeste Overeensstemmelse med vort fornuftige Væsen. Dog ikke af det bevidste Overlæg; men af en ubevidst dunkel Helligdom udspringer Kunstnydelsens Salighed. I hver enkelt Tone er allerede et uudtømmeligt Væld af fornuftstemmende Virksomhed, af harmonisk Liv, men hver smeltende Accord, hver opløst Dissonants er atter en høiere Sammensætning, der i sig bærer samme Præg af Fornuft, og hvori alle Dele samvirke til en indre Eenhed. Synes Eder ikke, at man med Rette i Ordets oprindelige Betydning kan

kalde den Tilstand Enthusiasmus, hvori Kunstneren frembringer en Skabning, fuld af en dyb Fornuft, som ingen endelig Forstand formaaer at fatte? Han indgyder den i eders Øre, og eders Sjæle føle sig henrevne, hævede over Jorden og deelagtiggjorte i en unævnelig Salighed. Enhver, som forstaaer at ære Natur og Fornuft, føle da ogsaa Ærbødighed for Kunsten!

II.

Ordnede Lydudtryks Naturvirkning.

En Samtale.

(Trykt i Barfods Brage og Idun, 1ste Bind, 1839).

Alfred. Valdemar. Herman. Felix. Sophie.

Herman. Kommer Venner, og lader os tage Hvile efter den lange Vandring! Vi ere her under Tag; men da den lette Havebygning ganske er aaben mod Østen, tilsteder den os en fri Udsigt, ikke mindre skjøn end nogen af dem, vi nylig have seet.

Felix. Du har Ret; den sætter Kronen paa Dagens Nydelser. Hvor herligt ligger det rolige Hav blankt og blaat under den lyse, skyfri Himmel! De nære Kyster hiinsides med deres mørkegrønne Skove, lysegrønne Enge og gule Kornmarker omgive det saaledes, at det er smykket med en Indsøes Yndigheder og dog har beholdt en Deel af Havets Storhed tilbage.

Alfred. Det er en sand Aftenudsigt; paa ingen Tid af Dagen vil den herfra kunne sees i en skjønnere Belysning. I Sandhed! vor Herman har fundet en af de herligste landlige Boliger, jeg har kjendt.

Valdemar. Og rundt omkring bemærker man Spor af den ordnende og forskjønnende Virksomhed. Du skulde have seet Stedet, da han modtog det; neppe kan den, der nu seer det, forestille sig, hvormeget her er bortryddet for at gjøre Ud-

sigten fri, og plantet for at gjøre den nærmeste Omgivelse baade skjøn og hyggelig. Man kan sige, at vor Herman og hans Sophie, der saa ivrigt har deeltaget i disse Forskjønnelser, have fortjent deres lykkelige Opholdssted. Selv det tilsyneladende Held, at alle Plantningerne her have havt en saa god Fremgang og Trivelse, skyldes i mange Henseender deres veloverlagte Omhu. Endskjøndt de have havt tyve Aar dertil, synes Tiden dog kort mod det, som er udrettet.

Alfred. O! Du minder mig om en lang Forsømmelse! I saa mange Aar har jeg ikke opsøgt en saa kjær Ven. Dog ganske er Skylden ikke min.

Herman. Det veed jeg. Vi have alle Grund til at studse, naar vi tænke tilbage paa de daglige Sammenkomster i vore sidste Ynglingsaar og den lange Adskillelse siden. Veed Du, at det er 25 Aar siden, at vi fire gamle Venner vare samlede under eet Tag førend nu idag.

Valdemar. En fjerdedeel Aarhundrede! Vistnok en lang Tid! Men desto større Glæde er det, at vi alle gjensees sunde og livsglade. Jeg mindes endnu, som stod den for mig fra igaar, den Aften, som først forvandlede Bekjendtskabet mellem Alfred og os Andre til et Venskab, hvoraf vi Alle siden høstede saamegen Fornøielse, i de faa Aar vi endnu kunde blive sammen.

Herman. Jeg staaer ikke heri tilbage for Dig. Jeg mindes ret vel den Aften, da vi havde den lange Samtale om vor Fornøielse over Tonerne, eller, som jeg hellere kalder den, vor Samtale over det Skjønne; thi den indskrænkede sig aldeles ikke til det, som er skjønt for Øret.

Felix. Det kunde være værd at tage den Sag for igjen og prøve, hvorvidt vi siden den Tid have modnet vore Indsigter.

Herman. Lad dette være et Forslag! Jeg understøtter det.

Valdemar. Men din Kone var dengang ikke med. Det

vil ikke kunne underholde hende at deeltage i Fortsættelsen af en hende ubekjendt Samtale.

Sophie. Den er mig ikke ubekjendt, endskjøndt jeg ikke var med derved. Herman har fortalt mig dens hele Indhold. Det vil glæde mig at høre paa en ny Samtale derover, og, hvis man tillader det, spørger jeg om det, jeg ikke forstaaer.

Herman. Jeg veed, at Du allerede har nogle Spørgsmaal i Anledning af det, som jeg har fortalt Dig om hiin Samtale; kom nu kun frem dermed; det giver en Begyndelse til den ny. Dog jeg seer paa Dig, at Du hellere vil, at jeg skal gjøre det første Spørgsmaal i dit Navn; vel da: Sophie sagde nylig, da vi talte om din Ankomst, at hun ønskede at spørge Dig, om Du efter din Synsmaade kunde gjøre Rede for, at Musiken opvækker Lyst til Dands og ligesom behersker Dandsebevægelserne.

Sophie. Jeg sagde rigtignok, at jeg ønskede at spørge herom; men nu frygter jeg næsten, at dette Spørgsmaal ikke er passende. Nedlader vel Videnskaben sig til at besvare saadanne Spørgsmaal?

Alfred. Det vilde være et slet Tegn, om den holdt sig for fornem dertil: det kommer kun an paa, om den formaaer at give Svaret.

Herman. Og formaaede den det ikke, vilde Theorien være kuldkastet.

Alfred. Heri kan jeg ikke være enig med Dig. Videnskaben kan indeholde et rigtigt almindeligt Overblik, uden at vi derfor kjende nøie nok den Erfaringskreds, som derunder skal indbefattes, f. Ex. i nærværende Tilfælde maaskee ikke fuldstændigt nok de Love, hvorefter Virkningerne foregaae i vort eget Legeme.

Herman. Vi maae da af denne Aarsag give Slip paa Svaret?

Alfred. Ei ganske; lader os forsøge, hvor langt vi

kunne naae. Det synes mig sikkrest at begynde med Tonernes eller rettere Tonesvingningernes Virkninger paa livløse Ting; som bekjendt, sætter en tonende Stræng en anden dermed ligestemt i tonende Svingninger.

Sophie. Hvorledes gaaer det til?

Alfred. Den Stræng, der først kom i Bevægelse, sætter den omgivende Luft i Svingninger, som atter meddele sig til andre Legemer.

Sophie. Men herved synes der mig dog at blive noget Uforklarligt tilbage. Hvis en svingende Stræng satte enhver anden nærliggende, spændt Stræng i Bevægelse, saa vilde jeg let troe, at de Stød, Luften fik af den ene Stræng, meddeeltes til den anden; men da det kun er de ligestemte Strænge, som bringes til Medzittring, synes det mig, at der er noget ligesom sympathetisk deri.

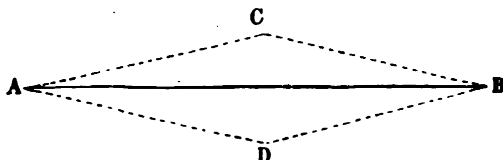
Alfred. De har fuldkommen Ret i at antage en Sympathi mellem de samstemmende Strænge; men denne Sympathi har som enhver sand Sympathi sin naturlige Aarsag, og i nærværende Tilfælde er denne bekjendt.

Sophie. Kan De gjøre mig den begribelig?

Alfred. Dette vil ikke være vanskeligt, naar De kun ikke vil finde de Betragtninger, som føre dertil, altfor tørre.

Sophie. Dersom jeg gjør det, saa fortjener jeg ikke at faae min Videlyst tilfredsstillet.

Alfred. Vel, vi ville da først betragte, hvad det er, der foregaaer med en Stræng, efter at den har været bøiet ud af sin sædvanlige Stilling. Lad den lige Linie AB forestille en saadan Stræng,

og lad den paa hiin Side anbragte prikkede Linie ACB forestille den efter Bøiningen. Det er aabenbart, at Strængen ved at bøies er bleven gjort lidt længere og derved har faaet en ny Stramning; den vil derfor vende tilbage til sin forrige Stilling; men naar den er ankommen der, have alle Delene faaet en Fart, hvorved de gaae videre og indtage den os nærmeste Stilling, som er antydet ved den prikkede Linie ADB; dog, nu har den faaet en ny Stramning, hvorved den atter maa gaae tilbage; og saaledes maatte den vedblive uophørligt, dersom den ikke efterhaanden afgav noget af sin Bevægelse til Luften, og tabte noget ved den Modstand, den selv gjør mod Bøiningerne.

Sophie. Dette synes mig let at forstaae. Men svinger ikke en Stræng desto hastigere, jo stærkere den er bøiet?

Alfred. Ikke naar Bøiningen kun er ringe, saaledes som bruges i Musiken; thi vel er det sandt, at Strængen strammes desto mere, jo stærkere den bøies; men Veien, som hver Deel har at gjennemløbe, er da ogsaa desto længere. Saalænge Bøiningerne kun blive smaae, stræber den ene af disse Aarsager ligesaameget at forkorte Svingningstiden, som den anden at forlænge den.

Sophie. Nu seer jeg da Grunden til, at en Stræng giver samme Tone, enten jeg anslaaer den lidt stærkere eller svagere.

Alfred. For nu ret at overskue de Virkninger, som en anspillet Stræng udøver paa en ligestemt hvilende, vil det være bedst at vælge os et bestemt Tilfælde, hvortil vi kunne fæste Tankerne. Lader os tænke os, at den anspillede Stræng førstegang slaaer saaledes ud, at den gaaer fra os, og at den hvilende Stræng ligger hiinsides af den, saa vil den Luft, som den anslaaede Stræng satte i Bevægelse, give et Stød til den hvilende, hvorved den vil faae en meget svag Bøining og gjøre en Svingning gjennem et meget lidet Rum, men i netop lige-

saa lang Tid, som den anspillede behøver til sin større Svingning. De seer nu let Tingens videre Gang. Strax efter at den første Stræng har havt sin største Afvigelse i Retningen fra os, faaer ogsaa den anden sin, og strax efter at den første er gaaet tilbage hen mod os, vil ogsaa den anden gjøre et tilsvarende Sving, ikke blot for Luftsvingningens Skyld, men ogsaa ifølge sin egen Bøining. Den første vil nu atter gaae fra os; den anden vil strax efter gjøre det samme, og det deels ved sin egen Svingkraft, deels ved den Indvirkning, som skeer paa den. Heraf følger da, at den nu gjennemløber et større Udsvingningsrum end første Gang og atter gaaer med samme Kraft tilbage. Dette gjentager sig den ene Gang efter den anden, saaledes at den Stræng, som før hvilede, nu gjør saa store Udsving, at Øret kan fornemme de Zittringer, den meddeler Luften.

Sophie. Jeg forstaaer det: den medklingende Stræng faaer just et nyt Stød, hvergang den efter sin egen Spænding vilde vende om, følgeligen i det beleiligste Øieblik for at styrke dens egen Bevægelse. Havde den havt en stærkere eller svagere Spænding end den anden Stræng, saa vilde den ikke have holdt Takt med den; men ofte have løbet tvertimod Stødet og derved tabt i Svingning istedetfor at vinde.

Alfred. Fuldkommen rigtigt; og noget ganske lignende gjælder om andre Tonegivere. Holder man en klingende Stemgaffel ligefor Mundingen af et lige Rør, saa vil det ved dennes Indvirkning enten give samme Tone, som naar det anblæses, eller slet ingen. Man kan for at prøve dette træffe en saadan Indretning, at Røret lader sig forkorte eller forlænge, saa at man hvergang kan give det den Længde, man vil.

Sophie. Men kan ikke en Stræng ogsaa sættes i Tonebevægelse ved en anden, som ikke er ligestemt med den, naar den kun paa en vis Maade er harmonisk stemt dertil?

Alfred. Det er sandt og gjælder atter om klingende

Legemer ialmindelighed, hvilket grunder sig derpaa, at det samme Legeme enten kan svinge i sin Heelhed eller sættes i saadanne Svingninger, at det derved inddeles i to, tre eller flere svingende Dele. Holdes f. Ex. en klingende Stemgaffel foran et Rør, hvis Luftsøile vilde svinge netop 3 Gange saa langtsomt, hvis det anblæstes til dets laveste Tone, saa vil denne Luftsøile dele sig i tre ligestore Afdelinger, som hver svinge 3 Gange saa hurtigt som den hele, og altsaa ligesaa hurtigt som den brugte Stemgaffel. Noget lignende foregaaer der ogsaa med Strænge. En Stræng kan ikke alene dele sig i visse ligestore Svingningsdele, men endog paa samme Tid ogsaa svinge i sin Heelhed. Jeg haaber, at disse Antydninger ville være Dem nok; en vidtløftigere Udførelse vilde føre for langt bort fra vor Gjenstand.

Sophie. Jeg troer nu at fatte Sagen ret vel; men tillad mig endnu at forfølge min Forestilling om Strængenes Sympathi. At Strænge og andre Legemer, som have Evne til at give Tone, kun sættes i Tonebevægelse ved ligestemte eller dog harmonisk stemte Tonegivere, er mig endnu ikke nok. Det forekommer mig ogsaa, at de Legemer, som sættes i Tonesvingninger af de andre, atter maae understøtte disses Svingninger; men at derimod de, som kun sættes i uordentlige Svingninger derved, maae virke hindrende derpaa.

Alfred. Vistnok! forsaavidt den kan have nogen kjendelig Tilbagevirkning.

Sophie. Det gaaer hermed som med menneskelige Sympathier; ligestemte Sjæle understøtte hverandres Tanker og Følelser, stridigtstemte virke hindrende og forstyrrende paa hverandre.

Herman. Men er denne Lighed mere end blot tilfældig? Fra det levende, i sig saa mangfoldige Menneskevæsen til en tonende Stræng, hvilken uhyre Afstand!

Alfred. Mellem en Steen, bunden til en Traad, som en Dreng svinger rundt, hvilken en uhyre Afstand til de i evige

Kredsløb bevægede Verdenskloder! og dog godtgjør Videnskaben et nøie Slægtskab mellem begge disse Bevægelser. Du veed, at her handles ikke om blotte Formodninger, men om sikker Viden.

Herman. Langt være det fra mig at nægte dette; men jeg seer heri kun en Lignelse, hvorved vi advares mod en overilet Forkastelsesdom, og ikke mere.

Alfred. Deri maa jeg give Dig fuldkommen Ret; jeg tilsigtede ei heller mere. Men den væsentlige Lighed, at Menneskene, skjøndt de Kræfter, hvorved de virke paa hverandre, ere saa høist forskjellige fra Strængenes, maae understøtte hverandres indvortes Virksomhed ved Overeensstemmelse og indgribe forstyrrende ved Uovereensstemmelse, er iøinefaldende.

Herman. Men ofte forstærkes jo Menneskets Virksomhed ved Modstand.

Alfred. Unægteligt. Men dette vilde kun være en Indvending, dersom vi paastode, at Samstemningens Lov var den eneste for vor indvortes Virksomhed. Enhver Lov kan skjules for den umiddelbare Iagttagelse derved, at Virkningen ikke fremtræder ene, men blandet med mange andre, som lyde forskjellige Love; heri, tænker jeg, ligger Grunden til, at det altid har gaaet og endnu gaaer saa langsomt med Opdagelsen af Naturens meest enkelte Love.

Sophie. Men ere alle Sympathier af den Beskaffenhed, De her har angivet?

Alfred. Da vi naturligviis her kun tale om de virkelige Sympathier og ikke om de langt talrigere, som kun have Tilværelse i Menneskenes Indbildninger, tør jeg vel besvare deres Spørgsmaal med ja, hvilket jeg da mener saaledes, at i de Tilfælde, hvori velafveiede Erfaringer godtgjøre, at der gives en Sammenhæng mellem Virkninger, som forekomme os at være uden al indbyrdes Sagforbindelse, maa dette kun tilskrives vor Uvidenhed, og Sammenhængen maa beroe paa hid-

indtil uopdagede Naturlove. Jeg bliver vel vaer, at jeg her er kommen til at sige Noget, som forstaaer sig af sig selv; men naar der tales om Ting, hvis Opfatning pleier at være fuld af Forvirring, er dette ikke det Værste, der kan hænde.

Herman. Jeg frygter for, at vi ved at fordybe os i Undersøgelser over Sympathier let vilde komme for langt bort fra vor Gjenstand.

Alfred. Vistnok! thi endnu have vi her en vid Mark for os; men det Lidet, vi her have talt derom, turde ikke være uden Sympathi med det, som vi have foretaget os at afhandle.

Sophie. Jeg seer ogsaa gjerne, at vi ikke forfølge denne Sag videre; thi jeg længes nu efter at gjøre et andet Spørgsmaal: Sættes maaskee Nerverne i Svingninger paa samme Maade som Strængene?

Alfred. Hvis De med deres Spørgsmaal sigter til en fjern Lighed, svarer jeg ja, ellers maatte jeg sige nei. Nerverne ere ikke strammede Strænge eller tonegivende Legemer; hvorledes de Indtryk ere beskafne, som de modtage af den i Tonesvingninger forsatte Luft, er os ubekjendt; men saa meget vide vi dog, at Ørets Nerver modtage Indtryk deraf. Det, som heri ligger vor Indsigt nærmest, er, at disse Svingninger frembringe en Række af Tryk og Ophør af Tryk. At Trykkets Ophør er ledsaget af en Selvvirksomhed og altsaa er noget mere end et blot Ophør, har man største Grund til at antage; thi naar Trykket frembringer nogensombelst Virkning paa Nerven, saa skeer jo deri en Forandring, hvilken ikke kan blive en staaende Tilstand; men hvorpaa der fra Nervens Side maa følge en Stræben efter at komme tilbage i den sædvanlige Tilstand.

Sophie. Men en saadan Følge af den naturlige Tilstands Forstyrring og Gjenoprettelse vilde dog være et Slags Svingningstilstand?

Alfred. Just derfor sagde jeg før, at jeg i en vis Be-

tydning af Ordet maatte give Dem Ret. Jeg kan nu føie til, at den Sammentrykning, som ethvert Tryk frembringer, er ledsaget af en Varmeudvikling, men Tilbagegangen til den forrige Tilstand med en ligesaa stor Kulde. Vel er dette kun beviist ved Forsøg paa ubesjælede Legemer; men Sagens Natur tilsteder neppe nogen Tvivl om, at det samme eller dog en ved andre Virkninger undertrykt Stræben herefter ogsaa maa finde Sted i det levende Legeme; thi vel er det sandt, at heri hersker en eiendommelig Samfoldighed af Love; men disse kunne ikke tilintetgjøre de almindelige Naturlove, skjøndt de mere eller mindre kunne skjule dem for vor Jagttagelse.

Sophie. Men en saadan Afverling af Varme og Kulde fornemmer jo ikke vort Øre, medens vi modtage Toneindtrykket.

Alfred. Ligesaalidet som vi fornemme hvert af de enkelte Tryk, som den zittrende Stræng meddeler Luften og denne atter vort Øre. Disse Forandringer foregaae saa hurtigt, den ene efter den anden, at vi ikke fornemme dem enkelte, men kun som en Heelhed af Indtryk, om jeg saa tør kalde det.

Sophie. Hvilken Mangfoldighed af hemmelige Indtryk, som forblive ubekjendte for os selv, omendskjøndt de foregaae i vort eget Legeme!

Alfred. Og dog maa jeg nævne Dem flere. Nerverne have en overordentlig stor Evne til at modtage elektriske Virkninger og lade sig gjennemløbe af disse med en næsten ubegribelig Hastighed. Da nu Varme- og Kuldeafverlinger ogsaa ere ledsagede af modsatte elektriske, hvori der foregaaer, om ogsaa efter en usigelig lille Maalestok, det samme, som saa føleligt ytrer sig i det elektriske Stød, saa have vi her en Svingningsrække, om muligt endnu mere hemmelighedsfuld end de foregaaende. Og atter maa jeg dog tilføie, at enhver elektrisk Forandring er ledsaget af en magnetisk; altsaa kan heller ikke denne Art af Forandringer tænkes udelukt fra Hørefornemmelsen.

Endnu maa jeg henvende deres Opmærksomhed paa et Forhold herved, som forekommer mig mærkværdigt. Lyset frembringes ved Svingninger ligesaavel som Lyden, kun hiint i Ætheren, denne i Luften. Den Virkning, som under Lydfornemmelsen gjennemtrænger os, har da et meget nært Slægtskab med Lyset; det kan, om jeg saa tør sige, betragtes som et andet Udviklingstrin af de Naturvirkninger, som frembringe Lyset. See dette var saa meget, som ligger indenfor Grændserne af vor Viden om disse Ting; om hvormange ere vi ikke uvidende!

Sophie. De forøger min Forbauselse over den Mangfoldighed, man kunde sige den Uendelighed, som ligger i en Fornemmelse, vi blot føle som een; men De forøger herved ogsaa min Begjærlighed efter at vide mere.

Alfred. Da det nu ikke længere kan foraarsage nogen Misforstaaelse, ville vi kalde de Forandringer, som Tonerne frembringe i os, Nervesvingninger. Disse tage vel deres Begyndelse i Hørenerverne, men udbrede sig derfra til Hjernen og fra denne til alle de Nerver, som staae under dens Herredømme.

Sophie. Saaledes maa det vel forholde sig. Men maae ikke ogsaa de uordnede Indvirkninger frembringe Nervesvingninger?

Alfred. Upaatvivleligt! Ja, hvad mere er: det hører med til Livsvirksomhedens Væsen, at Legemet uophørligt gjennembæves af de mangfoldigste Svingninger og Kredsløb. Jeg nævner begge sammen; thi et Kredsløb kan betragtes som en Svingning, der udfører sin Tilbagegang paa en anden Vei end sin Udgang; og omvendt kan Svingningen betragtes som et Omløb i en Kreds, som er bleven trukket ud til en saadan Længde, at der ingen Brede mere er bleven tilbage.

Sophie. Men hvorfor høre saadanne Svingninger saa nødvendigt til Livets Væsen?

Alfred. De vil for det første let tilstaae mig, at en fuldkommen Stillestaaen er Død.

Sophie. Vistnok! uden Virksomhed intet Liv.

Alfred. Og skal Virksomheden i et Legeme ikke nøies med at udgjøre en Deel af det almindelige Naturliv, maa den indeholde en heel Samfoldighed af Bevægelser, som kunne fuldbyrdes indeni Legemet.

Sophie. O! nu forstaaer jeg det, disse maae altid gaae frem og tilbage, naar de skulle blive indenfor Legemet.

Alfred. Saaledes er det. Blodets Kredsløb, Pulsslaget, Aandedrættet ere velbekjendte Exempler derpaa. I Forbindelse med Aandedrættet og Blodets Kredsløb staaer atter en Række af Forandringer i denne Vædskes Bestanddele, hvorved den paa sin Vei deels optager, deels afsætter Bestanddele, og det utvivlsomt med vexlende Styrke, vel ogsaa med vexlende Beskaffenhed af Virkningen, da denne skeer med vexlende Tryk. Paa denne Maade skeer hele Legemets Vedligeholdelse ved en Række af frem- og tilbagegaaende Virkninger. Nerver og Muskler tage Deel i denne Vedligeholdelse, altsaa ogsaa i disse Svingninger.

Sophie. Men alle disse Svingninger ere meget langsomme i Sammenligning med Tonesvingningerne.

Alfred. Unægteligt. Men vi kunne ikke tvivle om, at der ogsaa foregaaer ganske andre Svingninger i Nerverne end de, som ligefrem følge af det her Fremsatte. Ved at betragte Nervens indvortes Bygning opdage vi let i samme en Ueensartethed, ifølge hvilken enhver Virkning, som skal gjennemløbe den, afvexlende maa i visse Dele finde en større, i andre en ringere Modstand; enhver Fortsættelse af modtagne Virkninger maa altsaa skee ved en Række af Afvexlinger.

Valdemar. Tillad mig! Her synes Du at bevise for meget; thi, da vi overalt møde indvortes Uligheder i Legemerne, som blandt andet viser sig under Mikroskopet, saa ville

vi nødes til at antage saadanne indvortes Afvexlinger i utallige Virkninger, ja næsten overalt i Naturen.

Alfred. Det nægter jeg ingenlunde; men Tingenes egen Natur har ført os dertil. I vor Tid er man enig om at antage indvortes Svingninger i Lyset og i Varmen, som jo uophørligen ere virksomme i alle Legemer. Man vil heller ikke kunne nægte den i Elektricitetens Udbredelsesmaade, hvoraf atter følger, at den ikke kan savnes i Magnetismen, ja ei engang i den chemiske Virkning. At gaae dybere ind i denne Sag vilde sikkert føre os langt bort fra vort Maal; men her tænker jeg, at det er nok, at vi overbevises om, at Antagelsen af en usigelig Mangfoldighed af indvortes Svingninger ikke staaer i nogen Strid med de Indsigter, Tidsalderens Opdagelser have ført os til at erkjende. Men jeg frygter næsten, at jeg er kommen til at gjøre denne Sag for vidtløftig og derfor trættende for vor Veninde.

Sophie. De vil vel sige, at De frygter for, at jeg ikke har forstaaet den. Hertil svarer jeg, at omendskjøndt adskillige af de Exempler, De nævnte, havde noget fremmed for mig, troer jeg dog at have fattet saa meget af hele Sammenhængen, at jeg fuldt vel kan følge videre med, men for at vise Dem, at jeg ikke lader mig tilbageskrække, vil jeg bede Dem oplyse mig den Vanskelighed, som forekom mig størst i denne Sag. Det forekommer mig nemlig, at saa mangfoldige Svingninger maatte aldeles forvirre, vel endog tilintetgjøre hverandre.

Alfred. Jeg vil helst oplyse Sagen i nogle Exempler. Naar De paa eengang kaster flere Stene i et roligt Vand, vil De see de derved frembragte Kredse paa de forskjelligste Maader gjennemkrydse hverandre, ja hist og her løbe sammen et Øieblik, men strax derpaa atter gaae ud fra hverandre med deres forrige Skikkelse. Paa de mange Steder, hvor Bølgebjerg og Bølgedal nogle Øieblikke falde sammen, sees hverken Forhøi-

ning eller Fordybning: man skulde troe, at Bølgebevægelsen her ganske var udslettet; men saasnart de til Gjennemgangen fornødne Øieblikke ere udløbne, komme Bølgebjerg og Bølgedal atter tilsyne hver paa sit Sted. Alt dette viser os, at de Tryk, hvorved Bølgebevægelsen frembringes, kunne i de forskjelligste Retninger krydse hverandre, uden at nogen Forvirring derved frembringes. Lydens Udbredelse selv frembyder de mærkeligste Exempler paa samme Bølgernes Krydsning. Hvad Ophøininger og Fordybninger ere i Bølgebevægelsen paa Vandet, det er Fortætning og Fortyndning i Luftsvingningerne. Naar De nu gjennem en snæver Aabning i en Væg eller Dør hører en Mængde samtidige Stemmer eller Toner, saa maae først de til Lydsudbredelsen fornødne Luftsvingninger paa mangfoldige Maader have krydset hverandre i den snævre Aabning.

Sophie. Jeg seer nu, at den Sammentræfning af mangfoldige Svingninger, som De antog i Nervesystemet, ikke er nogen Undtagelse fra Naturens sædvanlige Virkemaade, men henhører til dens almindelige Love. Jeg er nu desto begjærligere efter at høre, hvorledes De godtgjør, at nogle af de Svingninger, hvori vore Nerver forsættes, frembringe behagelige Fornemmelser, andre tvertimod.

Alfred. Tillad, at jeg begynder med en billeblig Fremstilling. Tænk Dem med mig en rolig Sø, hvis blanke Overflade ikke kruses af nogen Vind, og hvori overalt Intet bevæger sig. Hvis vi nu et Øieblik tillagde den Liv, Følelse og Tanke, mon den da ikke i denne Tilstand, forudsat at her ikke handles om en Hvile efter en stor Uro, langt mindre vilde føle og nyde sit Liv, end om deri foregik nogen Bevægelse? Mon ikke derimod den vilde føle sit Liv fuldere og kraftigere ved at bevæges af milde Luftninger, der vel forstyrrede dens Deles Ligevægt, men dog ikke anderledes, end at den selv efter korte Mellemrum kunde tage denne Ligevægt tilbage, ligesaa ofte som den forstyrredes? Men vilde den ikke derimod føle sig overvæl-

det og forvirret, naar kæmpende Vinde uophørligt forandre dens Deles Stilling uden at give den Tid til at følge dens indvortes Stræben til Ligevægt?

Sophie. Jeg forstaaer Dem. Vi laante en fremmed Gjenstand noget af vort Væsen, for at lade det afspeile sig deri. Vort eget Indre er den Sø, som selv føler sin Tilstand og foretrækker en vis velordnet Række af Bevægelser, saavel for en fuldkommen Stilhed som for en uordnet Mangfoldighed af Bevægelser. Tonebølgerne bringe den rette velordnede Rørelse i den altfor stille Sø.

Alfred. Naturligviis tage vi dog ikke Billedet saa bogstaveligt, at vi forudsætte i vor eget levende Indre en fuldkommen Uvirksomhed og Stilstand?

Sophie. Det forstaaer sig vel af sig selv; men naar den indvortes Virksomhed er for svag, staaer, om jeg saa maa sige det, under Livets rette Naturmaal, forekommer den os let som en Stilstand. At Tonerne kunne bringe os ud af denne, indseer jeg nu; men derimod synes det mig, at Tonerne maatte forøge Uordenen, naar de indvortes Bevægelser allerede ere for store.

Alfred. Som første og nærmeste Virkning af Tonerne kan man vel ikke vente nogen Formindskning i de indvortes Bevægelser; men naar vort Indre er opfyldt med den Uro og Forvirring, som følger af en Mangfoldighed af uordnede Bevægelser, skulde da Tonekunsten ikke udøve en ordnende Virkning?

Sophie. Saa synes det.

Alfred. Men hvilken Musik, troer De, har den største Evne til at bringe det urolige Indre til Ro og Orden?

Sophie. Der kan vel neppe være Tvivl om, at dette er Choralmusiken. Men jeg tilstaaer, at jeg ikke indseer Grunden; ja jeg føler nu, at jeg ikke ret har gjort mig Rede for Uligheden mellem denne Musik og de andre Arter.

Alfred. Maaskee vil Forskjellen vise sig klarest, naar vi først betragte den Musik, som blandt alle er den mest ulig.

Sophie. Hvilken er det?

Alfred. Kjender De nogen Musik, som ene bestaaer i Takt?

Sophie. Jeg veed ikke ret, hvad jeg skal svare herpaa.

Alfred. Naar der slaaes paa en Tromme, faaes da ikke ved hvert Slag den samme Tone?

Sophie. Det er sandt.

Alfred. Den Musik, som frembringes herved, kan da ikke have sin Virkning ved Tonefølgen, men ene ved den Maade, hvorpaa man lader hurtige og langsomme Slag følge paa hverandre. Da vi nu kalde den Orden, hvori man lader Lyd af ulige Varighed og Styrke følge paa hinanden, Rhythmus eller Taktfølge, saa maae vi jo give den Musik, som frembringes paa en Tromme, Navnet Taktmusik.

Sophie. Nu seer jeg, hvori Choralmusiken er den ulig: Takten spiller deri ingen Hovedrolle; jeg vil sige: dens Charakteer beroer ikke derpaa, saa at denne Musiks Skjønhed og Virkning hidrøre fra den Maade, hvorpaa de høiere og dybere Toner ere forbundne. Den er altsaa væsentlig en Tonemusik. Taktmusik og Tonemusik ere da de to fra hinanden fjerneste Musikarter, mellem dem ligge alle de, hvori begge ere forenede.

Alfred. Lader os nu først betragte Taktmusikens Virkninger. Den opfordrer til ordnede Bevægelser; hvormeget letter den ikke Krigsfolkenes ordnede Skridt! Man behøver ingen anden Musik til at dandse efter end Taktmusik, skjøndt en blandet Musik, hvori den til Dandsen fornødne Takt er iagttaget, mere behager os. Efter en Choralmusik vil man derimod ikke let finde sig fristet til at dandse.

Sophie. Alt dette er sandt; men jeg indseer ikke Grunden til denne Forskjel.

Alfred. Tonesvingningerne, veed De, foregaaer med saa

stor Hastighed, i hvert Sekund følger der saamange paa hverandre, at ingen af vore vilkaarlige Bevægelser paa nogen Maade dertil nærmer sig. Taktbevægelsen derimod foregaaer med en langt mindre Hurtighed, saa at vore vilkaarlige Bevægelser ordentligviis kunne følge den. Naar vi nu betænke, at det er Nervevirksomheden, der sætter Musklerne i Bevægelse, indsee vi let, at den Række af stærke Afverlinger, som Tonernes Taktfølge frembringer i Nerverne, kan have en Indflydelse paa vor Gang og andre vilkaarlige Bevægelser.

Sophie. Intet synes rimeligere; men jeg ønskede dette oplyst med Exempler, hvori Virkemaaden kunde blive beskuelig.

Alfred. Vi ville begynde med Menneskets Gang. For den ganske sædvanlige Brug har Naturen selv tilstrækkeligt ordnet den; det ene Skridt er som det andet, og hvert af dem varer lige længe, forsaavidt vi ikke bestemme os eller lade os bestemme til en Forandring. En Gaaen lige fremad med uforandret Tanke og uden verlende udvortes Indvirkninger vilde være den strengest ordnede, man kunde tænke sig; men denne Eensformighed er os for stor og har noget trættende, især naar Opmærksomheden blot er henvendt paa Gangen selv, saa at Tanken hefter sig til denne Gaaen som det nærmeste Diemed. Hører man nu en ordnet Række af Lyd, hvor de af lige Varighed efter bestemte meget korte Mellemrum komme igjen, saa sættes Nerverne i sammenstemmende Svingninger, som derfra synes at gaae over paa Bevægelsesmusklerne: Gangen bliver mere besjælet. Jeg maa gjentage, at jeg her kun taler om de Tilfælde, hvor Gangen er Opmærksomhedens Hovedgjenstand; og især deleshed finder dette Anvendelse paa det Tilfælde, hvor mange Mennesker skulle gaae samlede; hertil vilde endnu komme, at den langvarige Gjentagelse af de mangfoldige uordnede Lyd, som i dette Tilfælde frembringes, maatte opvække den ubehageligste Virvar. Naar derimod Gangen ikke er Hovedsagen og endnu mindre Sammenstemning med Andres

Gang, overlade vi os til de mangfoldigste Indtryk, som frembringe alle Slags Forandringer i dens Hastighed. Vi have ingen Trang til at faae dem nøiere ordnede; men træffes vort Øre imidlertid af en til Menneskets Gang passende, taktholdende Lydrække med eller uden Toneafverlinger, frembringer den ordentligviis sin Virkning paa vor Gang. Saaledes forestiller jeg mig denne Sag; men det er kun med en vis Undseelse, jeg har udviklet det, fordi jeg føler, at jeg ikke har gjort andet end udtalt det, som ligger i vor daglige Erfaring.

Sophie. Fortryd ikke det. Vi lade saa ofte Erfaringerne gaae os forbi uden at fastholde dem, at vi maae føle en Fyldestgjørelse ved at stille os dem for Øie i deres Sammenhæng. Forstaaer jeg Dem nu ret, saa er Taktmusiken de vilkaarlige Bevægelsers Ordner, Tonemusiken sjæleordnende.

Alfred. Vistnok har De her betegnet det, som fortrinligt udgjør hver af disses Hovedegenskab; men hiin indskrænker sig ikke alene til at ordne de vilkaarlige Bevægelser, denne er heller ikke ganske udelukket derfra.

Sophie. Jeg føler, at jeg oversaae meget. Hvor ofte har jeg ikke selv erfaret Taktens Indflydelse paa Sindet, snart til at berolige det, snart til at opmuntre det! Og hvor ofte lette vi os ikke en Tælning eller en Opregning af Navne ved at udføre den i Takt!

Alfred. Og Versebygningen selv beroer jo paa Takt; thi omendskjøndt vort Sprog ikke tillader Vers, som beroe paa Stavelselængder, modtage vi dog en til Takten svarende Række af Indtryk ved de mere og mindre betonede Stavelsers velordnede Følge.

Sophie. Men De sagde, at Tonemusiken ikke er uden al Evne til at virke paa Bevægelsen. Hvorpaa grunder De dette?

Alfred. Skjøndt den enkelte Tones Svingningshurtighed er meget for stor, til at vore vilkaarlige Bevægelser skulde

kunne følge den, indeholder jo dog Tonefølgen i en Melodi en ordnet Stigen og Falden, om jeg saa maa sige, en Bølgegang, som først virker paa vort Sind, men derfra atter kan udøve en Indflydelse paa vore vilkaarlige Bevægelser, som i saa mange Maader rette sig efter vor Stemning. Jeg kan derfor ikke tvivle om, at den, som under een af disse eensomme Vandringer, hvor man ganske nedsænker sig i sig selv og glemmer alt Udvortes, enten sang eller i sit stille Sind gjentog sig Melodien til: „Hvo veed, hvor nær mig er min Ende", vilde sig ubevidst udføre alle sine Bevægelser anderledes, end hvis det havde været Melodien til: „Af Høiheden oprunden", han gjentog sig. Ogsaa naar en Choralmusik lyder, medens vi gaae i et Ligfølge eller ved en anden høitidelig Handling, synes det mig aabenbart, at Musikken har en Indflydelse paa vor Gang; med alt dette staaer det fast, at den rene Tonemusik hverken har en saa stor eller en ligedan beskaffen Indflydelse paa vore vilkaarlige Bevægelser, som Taktmusikken.

Sophie. Endskjøndt jeg maa synes Dem at afbryde de Oplysninger, De har givet mig om saamange mig før ei tydelige Gjenstande, er der dog een Vanskelighed, som under vor Samtale uophørligt forstyrrer mig: De har vel viist, at Tonerne maae virke paa Nervesystemet, men deraf synes mig ikke, at det følger, at de ogsaa maae virke paa Sjælen.

Alfred. Dersom jeg troede, at De hermed forlangte en Forklaring af Sammenhængen mellem det Aandelige og Legemlige, vilde jeg ikke vove noget Svar; men jeg forudsætter, at De vil nøies med det, som jeg kan give, hvilket rigtignok er langt mindre. Vi betragte det da som noget allerede Givet, at det, der foregaaer i den udvortes Verden, ikkun kommer til vort aandelige, sig selv bevidste Væsen, gjennem Fornemmelser, som opvækkes i Nerverne.

Sophie. Det har jeg hørt forklare af Valdemar, som har oplyst mig om, at uden Nerver ingen Fornemmelse.

Alfred. Men vort tænkende Væsen virker atter paa Nerverne.

Sophie. Jeg veed det; ved dem bringes de Bevægelser, som Sjælen beslutter, til Udførelse i Legemet.

Alfred. De anseer dog vel ikke disse for de eneste.

Sophie. Jeg veed ei ret at svare herpaa.

Alfred. Med alt dette vil det være Dem vel bekjendt, at Legemet kan enten forfriskes eller lide ved det, som foregaaer i vort tænkende Væsen, at en glad Stemning kan fordrive Legemets Onder og forhøie dets Velbefindende, og at Sorg kan foraarsage det modsatte, ja at overalt Lidenskaberne have en mægtig Indflydelse paa vort legemlige Befindende. Aandsvirksomhed, naar den ikke gaaer ud over Kraftens eget Naturmaal, synes at forlænge Livet; den ved udvortes Indvirkninger eller utæmmede Begjærligheder fremkaldte Aandsanstrengelse virker derimod, som bekjendt, fordærveligt paa Legemet.

Sophie. De har Ret, alle disse Ting ere bekjendte, men Anvendelsen er mig endnu ikke ganske klar.

Alfred. Alt hvad de stærke Lidenskaber, de store og længe fortsatte Aandsanstrengelser, de mægtige udvortes Indtryk udrette hos os i en saa kjendelig Grad, det udrette de svagere Virksomheder mindre voldsomt skjøndt derfor ikke umærkeligt for Iagttageren. Hver saadan i Nerverne fremkaldt Virksomhed stræber at fortsætte sig, og kan, eensidigt fortsat, føre til den yderste Træthed, men blandet med en Mangfoldighed af andre, kan den frembringe en os mere eller mindre plagende Uro, nærmest følt som Mangel paa indvortes Ro, en Længsel efter det, som man kunde kalde et aandeligt Havblik.

Sophie. Det er sandt. Hvo har ikke jevnligt mødt dette i sin egen Erfaring!

Alfred. Det er da klart, at vort aandelige Væsen frembringer uophørligt egne Tilstande i Nervesystemet, og at om-

vendt Tilstanden i Nervesystemet føles af vort aandelige Væsen, have vi allerede indseet. Naar nu Noget udenfra frembringer i Nervesystemet Forandringer, som det fornuftige Væsen i os, om det kunde blive sig sin hele nærværende Trang bevidst, vilde begjære, skulde det da ikke give os den herligste Nydelse! Tænk Dem vort aandelige Væsen med sin inderlige Sammenhæng med vort Legeme, omtumlet i Livsforholdenes Mangfoldighed, nær ved at tabe sig selv deri! og lad nu en fortræffelig Choralmusik sætte Nerverne i en Række af ordnede Svingninger, som paa en skjult Maade indeholder de herligste Tankeharmonier, maa da ikke dette, nylig urolige og forvirrede Sjæl-Legeme — med eet af Navnene for sig tør vi her ikke betegne det modtagende Væsen — herved bringes til en ordnet, fornuftstemmende Virksomhed? maa ikke denne Følelse af indvortes Harmoni, saa fri for Anstrengelse, og som afløser hiin Spænding og Uro, synes en høi og himmelsk Hvile?

Sophie. De synes ikke at ville tilstaae nogen anden Musik end den ublandede Tonemusik denne Virkning.

Alfred. Saaledes har jeg dog ingenlunde meent det. Jeg tog kun først det mindst indviklede Exempel. Vistnok har denne saa eenfolde Musik, ifølge sin Natur, en besynderlig Kraft til at opløse vor indre Uro; men hverken er denne Evne udelukket fra den blandede Musik, og heller ikke er Musiken indskrænket til dette ene Diemed. Hvor vid er ikke den Virkekreds, som staaer aaben for den blandede Musiks mangfoldigere Midler; langt være det fra mig at gjøre noget Forsøg paa at bestemme Grændserne for enhver af disse Arters Virksomhed! Vor Samtales Hensigt fordrer det ikke, og heldigt er dette for mig, hvis indskrænkede Kundskaber hertil vilde være aldeles utilstrækkelige.

Sophie. Og jeg vilde maaskee ei heller være istand til at følge Dem meget videre; thi jeg er desværre aldrig kommen vidt i Musiken, som jeg dog altid har elsket. Maaskee har

Underviisningsmaaden nogen Skyld heri. Det forekommer mig, at jeg vilde have lært mere, naar man ikke havde lagt an paa at lære mig saa meget, at det langt overgik det, som passede sig for mine Anlæg, og den Tid, jeg kunde opoffre dertil.

Alfred. At dette tit hindrer en ønskværdig Fremgang, er jeg meget tilbøielig til at troe. Musiken hænger saaledes sammen med vor Natur, at Enhver burde ledes til at nyde den, saameget som de øvrige Evners Udvikling og Anvendelse ville tillade det. Maaskee burde Forberedelserne træffes, længe førend man pleier at give Musikunderviisning. Tidligt kunde man, som oftest endog legende, øve Børnene i at foretage Bevægelser, Tælninger, Opregninger o. dsl. i Takt. Man kunde sikkert ogsaa lære de Fleste at frembringe Taktmusik og lægge dem Sagen nærmere ved at lade Nogle af dem dandse eller udføre andre Øvelser derefter, saaledes at Udførelsen af disse Ting verlede mellem dem. Saa Mange som muligt maatte ogsaa ledes til at udføre Tonemusik, af saa lidet forviklet Natur og med saa let handlelige Redskaber som muligt. Jeg behøver vel neppe at nævne Ønskeligheden af en tilsvarende ukunstlet, men derfor ikke kunststridig Sangunderviisning. Jeg tilstaaer gjerne, at en anden Fremgangsmaade kan være langt mere skikket til at danne store Kunstnere; men, hvor de høie Anlæg spores, kan man tidsnok gribe dertil. Jeg troer, at de store Fordringer, Kjendere nu med Rette kunne gjøre til Kunstnerne, ved en besynderlig Misforstaaelse som oftest haves for Øie ved den almindelige Musikunderviisnings Begyndelse, medens dog den allerstørste Fleerhed hverken har Anlæg til at blive Kunstnere eller kunne gjøre dette til Livets Formaal. Hos de Fleste tør Underviisningen i Musiken ikke gaae videre end til den Dannelse af Tonesandsen og Smagen, som kan erhverves ved en temmelig indskrænket Tidsanvendelse, og meget Faa ere de, som med sand Nytte kunne ledes videre, end til at udføre en meget lidet forviklet Musik. At føre dem udover det,

som passer for deres Naturanlæg, medens de maaskee ikke bringe det til den rette Færdighed i det, som passer derfor, er et stort Kraftspilde. Dog, det er ikke i Opdragelsens musikalske Deel alene, at denne Feil begaaes. — Men De syntes endnu at have flere Spørgsmaal at gjøre mig.

Sophie. I dette Øieblik falder der mig dog ikke flere ind. Jeg takker Dem for, at De har villet besvare mine Spørgsmaal saa udførligt. Naar jeg har faaet Tid til at grunde noget paa Sagen, vil jeg maaskee atter friste deres Taalmodighed; thi De synes at have ført mig ind i en ganske anden Forestillingsmaade end den, jeg havde faaet af den første Samtale.

Valdemar. Just dette har jeg nu med den største Forundring lagt Mærke til, men vel vogtet mig for at afbryde Samtalen. Du har ganske forandret System, gamle Ven!

Alfred. Det troer jeg dog ikke.

Valdemar. Antog Du ikke, at det Skjønne er Fornuften selv, forsaavidt som den opfattes af Indbildningskraften?

Alfred. Det nægter jeg ingenlunde.

Valdemar. Men nu fremstiller Du os Virkningen af det Skjønne i Tonekunsten som en legemlig Indflydelse.

Alfred. Det kan jeg ligesaalidt fragaae, heller ikke veed jeg, hvorledes en Indvirkning gjennem Sandserne kunde være blot aandelig.

Valdemar. Du var Spiritualist i vor Ungdom, og nu Materialist! Det synes mig dog at være en betydelig Forandring.

Alfred. Jeg var allerede dengang begge Dele ligesom nu.

Valdemar. Det maa Du forklare mig.

Alfred. Du forlanger ikke mere end som billigt er; men jeg forudseer, at dette vil føre os ind i en Undersøgelse over hele vor Naturanskuelses Betydning. Jeg foreslaaer derfor, at vi ikke fortsætte Samtalen mere i denne Aften; den

kunde nu, efterat vi allerede have holdt saa lang en Samtale, let trætte os Alle.

Sophie. Men jeg er overbeviist om, at De endnu har meget at sige os over det Skjønne; det vilde jeg nødigt skulde berøves os.

Alfred. I denne Henseende skal De ingen Betænkelighed have. Skulde vi tale mere om det Skjønne, maatte vi dog overveie, hvorledes Naturen gaaer tilværks, naar den frembringer Noget, som vi kalde skjønt; og i denne Hensigt vilde det da være nødvendigt først at danne sig en klar Forestilling om det Aandelige i Naturen. Det har jo allerede her viist sig, at vi egentlig burde have begyndt vor Undersøgelse over Tonernes Indflydelse paa vore Bevægelser og i Sammenhæng hermed paa vor Sindsstemning fra en dybere Rod. Dog, det fortryder mig ikke, at det er gaaet saaledes; det vil maaskee vise sig, at vi saaledes bedst vedligeholde en levende Deeltagelse i den hele Sags Forhandling, som let kunde opfylde de fleste Aftener, vi kunne tilbringe sammen.

III.

Om Symmetrien og de ved den frembragte Skjønhedsindtryk.

En Samtale.

Alfred. Herman.

Herman. Den Samtale, vi havde iaftes, fører mig til Dig idag. Medens jeg i visse Henseender føler mig tiltrukken af din Theori, finder jeg mig i adskillige andre Henseender frastødt. Maaskee vilde jeg ved fortsat Eftertanke selv kunne hæve mange af mine Betænkeligheder; men Du veed, at jeg staaer i Begreb med en lang Reise, som tager mine Tanker altfor meget i Beslag til at gjøre Plads for nye Tankerækker. Naar jeg kommer tilbage, er Du ikke mere her; jeg griber da den Tid, der endnu levnes os, for at overveie Sagen med Dig, om dette er Dig beleiligt.

Alfred. Fuldkomment. Ved saadanne Samtaler udvikle vi gjensidigt vore Tanker.

Herman. Jeg vil da fremsætte Dig mine Betænkeligheder og haaber, at Du vil undskylde det, om de skulle røbe, at jeg ikke ganske havde trængt ind i dine Tanker.

Alfred. Tal som en aabenhjertig Ven, uden Omsvøb.

Herman. Idet jeg tænker tilbage paa vor Samtale, synes det mig, at vi have handlet om lutter Ting, som ingen

Skjønhedsøen vil kalde skjønne. Det var ikke store Værker af de dannende Kunster eller store Komponisters Værker eller Planterigets Blomsterpragt, for hvis Skjønheder vi gjorde os Rede; men vi talte om Cirkler og Polygoner, om Treklange og deslige, som ikkun have et ringe Skjønhedspræg.

Alfred. Det er sandt, at vi forbigik alt det, Du her nævnte, og Du kunde føie endnu meget mere til. Vi forsømte at handle om det Høie, om det Begeistrende, om Glæden af Lys og Farver, om det sædeligt Skjønne og vistnok om endnu mange andre høist vigtige Ting, som høre til Skjønhedslæren. Jeg har tænkt paa det siden; men ønskede dog ikke derfor, at Samtalen maatte have taget en anden Vending, kun een Ting vilde jeg, at jeg ikke havde forsømt.

Herman. Og det er?

Alfred. At gjøre mine Venner opmærksomme paa disse Savn. Samtalen maa for dem, naar de tænke tilbage derpaa, efterlade et Indtryk, som om den havde villet afhandle hele Skjønhedslæren; da den dog kun betragtede Sagen fra et eneste Udgangspunkt og forfulgte den i een Retning, men langt fra ikke saa langt, som denne Retning selv tillod. Men jeg vil sige Dig, i hvilken Henseende jeg dog er tilfreds ved at see tilbage til vor Samtale; jeg mener, at den er en god Begyndelse til Skjønhedens Undersøgelse.

Herman. Herover ønskede jeg, at Du nærmere vilde forklare Dig.

Alfred. Ikke sandt, vor Samtale gik egentlig ud paa en Skjønhedens Naturlære?

Herman. Ganske vist; dette er ikke den sædvanlige Gang.

Alfred. Jeg mener nu, at der i vor Samtale blev opstillet en af det Skjønnes Grundlove. Vi fik den hverken ført mærkeligt vidt i Anvendelsen, ei heller behørigt begrændset; men det synes mig dog at fremgaae af vor Forhandling, at der

kan gives en Skjønhedens Naturlære, og at der aabner sig Udsigter for os til at behandle det Skjønne ligesom Naturlærens andre Afdelinger. Jeg glæder mig forud til den Fuldkommenhed Skjønhedslæren herved engang vil naae, skjøndt denne ligger langt ude i en Tid, jeg ikke kan opleve. Jeg sammenligner dens Tilkomst med det, som den øvrige Naturlæres Historie viser os. Da Menneskene i Slægtens Begyndelse — jeg mener de første Aartusinder — forsøgte at danne sig en Naturlære, henvendte de Blikket paa Verden i dens Heelhed og Storhed. Spørgsmaalene vare: hvorledes Verden var bleven til, om Jorden var frembragt af Ild eller Vand, om Solen var en Ild o. s. v. Det lader sig ikke nægte, at de i deres vidtheensvævende Tænkning traf paa mangen Sandhed, dog for det meste i en noget taaget Ubestemthed; men det var først i den langt senere Tid, da den gjenopvakte Menneskeslægt saae Nødvendigheden af at gaae en langt beskednere Vei, at Grunden blev lagt til den Rigdom af bestemte Indsigter, som vi nu have, og daglig forøge. Det er utroligt, hvor længe det varede, inden man kom til den klare Opfatning og Anvendelse af den Sandhed, at det Ubesjælede ikke selv kan bestemme sig til nogen Forandring, at den jevntvoxende Hastigheds Love ganske ligge i dens Grundbegreb, at Luften har Vægt, at Varmen udvider og deslige. Men det er Indsigten i saadanne saare eenfolde Sandheder og Anvendelsen deraf, som have tjent os til Udgangspunkt for Undersøgelser, der have ført os langsomt, men sikkert til en saa omfattende og indtrængende Videnskab, at Oldtiden, hvis den kunde vaagne op og see den, vilde beundre den.

Herman. Men bestaaer denne Videnskabens Fortræffelighed ikke fornemmelig i dens store Nytte? Have derimod ikke mange store Aander klaget over, at den ikke førte os ind i Naturens rette Hemmeligheder? Har jeg Ret heri, saa vil en Skjønhedens Naturlære ikke føre os vidt.

Alfred. Det er sandt, at enkelte Digtere og til Digterværker især henvendte Aander ligesom ogsaa enkelte Metaphysikere navnligt i Tydskland have spottet over vor Naturvidenskabs Afmagt; men deres Spot falder tilbage paa dem selv. De have ladet sig saaledes drive frem i en enkelt Tankeretning, at de endog have glemt, hvad de selv vidste. De synes ganske at have glemt den store Fuldkommenhed, hvortil Astronomien er bragt. Om de endog ikke selv have lært meget deraf, maa dog den Sikkerhed, hvormed denne Videnskab lærer os at forudsige ikke blot nogle faa, men i Sandhed utallige Himmelbegivenheder aftvinge dem en Bekjendelse om denne Videnskabs høie Fuldkommenhed.

Herman. Dette kunne de vel ikke nægte; men de paastaae, at alt dette er kun Forstandsværk, som ikke vedkommer vor Opfatning af de guddommelige Ting og heller ikke vor poetiske Sands, altsaa ikke Menneskets høiere Dannelse.

Alfred. Jeg har vel læst saadanne Yttringer; men de forekomme mig at være i høieste Grad slet overlagte. At Videnskaben har viist os Jordens Figur og Størrelse, at den forudberegner os Himmelbegivenhederne, at den fremstiller os Jordklodens Dyr- og Planteverden ikke blot i dens nuværende Skikkelse, men saaledes, som den var, forend Menneskeslægten blev til, er dog vel Noget, som ogsaa den mest høitsvævende Menneskeaand maae finde sin Viden værdig! Vilde man ikke erklære den for raa og sløv, som fandt saadan Viden lidet værd! Jeg kunde nævne mangfoldige andre Exempler; men jeg vil endnu kun anføre eet, som dog er dobbelt: vore kunstige Synsforøgere. Lad den overpoetiske eller overphilosophiske Foragter af Naturvidenskaben see gjennem en fortræffelig astronomisk Forstørrer paa Himmelen, han vil ikke kunne nægte det Blik i Naturen, som derved aabnes ham, sin Beundring. Lad ham see en Vanddraabe gjennem Mikroskopet, den Verden af Liv og Bevægelse, som her stilles ham for Øie, vil afnøde ham den Til-

staaelse, at Videnskaben har aabenbaret Hemmeligheder, som ellers evigt vilde være blevne skjulte for ham. — Med alt dette vil jeg kun sige, at vor Naturvidenskab viser os den rette Vei til Naturens Hemmeligheder; men derimod er jeg saa overbeviist som Nogen, om at det, den hidtil har lært os, er usigeligt lidet imod dens umaalelige Rigdom. Ingen Myndviet i denne Videnskab skal græde over, at der ikke er levnet ham tilstrækkeligt Stof for hans Opfindelsesaand. — Lad da det Skjønnes Naturlære begynde beskedent med enkelte, ringeladende Grundsandheder, og lader os haabe mere af dens Fremtid.

Herman. Jeg maa da vel tilskrive denne din Theories Barndom, at den ikke synes at frembyde nogen Anvendelse, nogen Forskrift for Skjønhedsværkers Udførelse eller Bedømmelse.

Alfred. Jeg haaber virkelig, at dette kun ligger i Theoriens store Afstand fra dens Fuldendelse; imidlertid kjender jeg heller ingen tidligere, som havde baaret Frugter for Anvendelsen.

Herman. Deri kan jeg dog ikke give Dig Ret, skulde Aristoteles eller Winkelmann have været uden Virkning paa Smagen?

Alfred. Du misforstaaer mig. Baade disse og flere Tænkere have fremstillet Sammenhængen mellem de Eiendommeligheder, som i visse Klasser af Gjenstande frembringe Skjønhedsindtrykket: de have fremstillet visse vigtige Skjønhedslove, som de have udledet af deres Jagttagelser derover. De have herved udrettet meget, og det ved at følge en af Naturforskningens vigtigste Fremgangsmaader, nemlig af Jagttagelser over Virkninger, hvis Grund man ikke kjender, at udfinde Love, som have en betydelig Omfatning. Hvis jeg ikke frygtede for at anstøde altformeget mod den sædvanlige Talebrug, da vilde jeg sige, at vi have mange Brudstykker af det Skjønnes Naturlære.

Herman. Men forsøgte Aristoteles ikke at udlede Skjønhedslovene af een Grundsætning, Naturens Efterligning?

Alfred. Man kan vel neppe sige, at han udledte dem deraf, men kun, at han sammenknyttede dem dermed.

Herman. Men ere Skjønhedstheorierne saaledes ufrugtbare, maa man jo ogsaa kalde dem unyttige; thi det er jo dog kun ved Anvendelsen, at en Theori faaer sit Værd. Dog dette kan maaskee ikke anvendes paa din, naar den engang bliver bragt til Fuldkommenhed!

Alfred. Jeg tør paastaae, at Du her har fremsat en Dom over Theorier, som Du ikke selv vil billige. Theori er Indsigt; men Indsigt er den høieste Nydelse af vor aandelige Tilværelse. Iøvrigt vil den virkelige Indsigt, den, der har truffet Tingens sande Væsen, om ogsaa kun fra en vis Side, altid føre til en fremtidig Anvendelse.

Herman. Du har Ret. Min Indvending var uoverlagt og stod i Strid med mine velerhvervede Overbeviisninger.

Alfred. Du har sandsynligviis andre Indvendinger; jeg underholder mig gjerne med Dig derom.

Herman. Maaskee komme de Indvendinger for tidligt, som endnu falde mig ind, ellers vilde jeg sige, at det har noget ubegribeligt, at den hemmelige Fornuft i Tingene skulde frembringe saa store Virkninger paa os, som dem Skjønheden virkelig udøver.

Alfred. Du rører her ved et vigtigt Punkt, hvorover jeg vel tiltroer mig at give fornødne Oplysninger; men til at udføre disse ville flere Sammenkomster mellem os være nødvendige. Jeg haaber, at vi vel engang ville træffe sammen til en Tid, hvor Timerne ikke ere os saa knapt tilmaalte; lad mig for Øieblikket holde mig til den ganske almindelige Bemærkning, at vor hele sandselige Natur er indrettet efter de samme Grundlove som den aandelige, saa at Du i det mindste ikke vil finde nogen Usandsynlighed i, at det, som tilfredsstiller den ene af

disse vort Væsens Sider, ogsaa om end under mange indskrænkende Betingelser tilfredsstiller den anden.

Herman. Vel! Det, tilstaaer jeg, passer til Skabningens Harmoni.

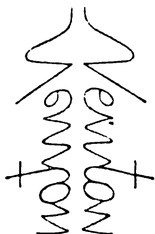
Alfred. Men medens jeg ønsker at trække mig tilbage med Hensyn paa hiint store Spørgsmaal, vilde jeg derimod finde en Fornøielse i at meddele Dig nogle Oplysninger og Exempler, som slutte sig ganske nær til det, vi forhandlede i Samtalen i Aftes.

Herman. Det vil sikkert ogsaa være mig en Fornøielse.

Alfred. Vi handlede ikke om Symmetrien, som dog henhører til et af de mærkeligste Skjønhedsforhold, for saa vidt som vi holde os til de rene Former.

Herman. Vistnok er det mærkværdigt, at vi sætte saamegen Priis paa Gjentagelsen af den samme Ting.

Alfred. Den blotte Gjentagelse er ingenlunde Symmetri. Den frembringes kun ved Modsætning, anskuet som Enhed. Skriv to usymmetriske Tal, f. Ex. 3 3, efter hverandre; de give Dig ingen Symmetri; men vend det ene og stil dem sammen enten Ƹ3 eller 3Ƹ, og Du har fuld Symmetri. Det er let at anstille Forsøg herover. Læg et Stykke Papir sammen og beklip de ikke sammenhængende Rande, hvordan Du vil, kun begge under eet, der viser sig da, naar Du folder det ud, en symmetrisk Figur, som mere eller mindre tilfredsstiller Øiet. Skriv paa et Stykke Papir et Navn, f. Ex. Newton, og bøi derpaa Papiret sammen, saaledes at Sammenfoldningslinien ligger tæt under Navnet, og gjennemprik nu dette Navn med en Naal, saa vil Du, naar Du udbreder Papiret igjen, have en symmetrisk Figur. Endnu mærkværdigere

bliver denne Symmetri, naar man indeni et allerede brudt og derpaa udfoldet Papir skriver langs med Folden et Navn og hurtigt lægger Papiret sammen med tilføiet Tryk; man seer da efter atter at have udfoldet Papiret en symmetrisk Figur. Denne vil tit have Spor af, at Blækket ved det anvendte Tryk er løbet ud; men da dette er skeet eens paa begge Blade, indfører denne Omstændighed tit et Præg af Frihed, som meget forhøier Indtrykket. De Figurer, jeg her viser Dig, ere paa denne Maade dannede af Navnene Newton, Göthe, Schiller, Kant. (See Pladen II. Nr. 1.)

Herman. Men Du stiller alle disse Navne lodret; vilde man finde dem ligesaa symmetriske, naar de lagdes i Strøg med Skriftlinierne?

Alfred. Lagdes de horizontalt, vilde man savne noget i Symmetrien, fordi der ikke vilde findes Symmetri mellem høire og venstre Halvte af dem; man vilde først finde sine Fordringer i saa Henseende tilfredsstillede, naar man sammensatte to saadanne, vendte i modsat Retning. Du vil kun her finde en anden Omstændighed, som formindsker Tilfredsstillelsen; Du læser Navnet i den ene Fjerdedeel af dette Hele med Lethed og finder det endog maadeligt skrevet: dette forstyrrer. Med Hensyn paa den lodretstaaende Figur skjelner Du ifølge vor daglige Dom over de omgivende Gjenstande meget bestemt mellem oven og neden og fordrer ikke Symmetri mellem disse.

Herman. Kunde dette ikke beroe derpaa, at vi selv ere symmetriske til Høire og Venstre, men ikke med Hensyn paa Oven og Neden?

Alfred. Det hænger unægteligt sammen dermed; men hele Jordens Overflade er opfyldt med Skikkelser, hvori det

samme Forhold finder Sted, og dette har sin dybe, men dog letfattelige Grund i store Naturlove. Tyngden, ved hvilken alle Gjenstandene holdes til Jorden, drager Tingene fra oven nedad: Lyset, som opliver Alt, virker ovenfra. Disse to Forhold have paa utallige Maader Indflydelse paa alle Gjenstandenes Udvikling.

Herman. Disse Grunde synes mig gyldige, om de endog ikke skulde være de eneste. Jeg føler nu ret, hvor nødvendigt det er i Skjønhedsforholdenes Bedømmelse ikke at lade sig afskrække fra en Grundsætning, fordi der møde Vanskeligheder i dens Anvendelse, og at man paa den anden Side ingenlunde kan nøies med en blind Anvendelse af nogen Grundsætning, men maa tage alle Tilværelsesbetingelserne med paa Raad for at gjøre den rette Anvendelse deraf. Dog idet jeg her maa give Dig fuldkommen Ret, opstaaer der hos mig et nyt Spørgsmaal med Hensyn paa din Theori. Den skjønne Form skal være Udtrykket af en Tanke. Er en Skjønhedsform meget almindeligt udbredt og i utallige Tilfælde en Skjønhedsbetingelse, saa bør, mener jeg, den i samme udtrykte Tanke have en stor og sær vigtig Betydning.

Alfred. Det indrømmer jeg, omendskjøndt jeg ikke kan indrømme, at det vilde være en Gjendrivelse af min Theori, men kun en uopløst Vanskelighed, om man hist eller her ikke kunde gjøre denne Fordring fyldest; imidlertid vil dette næsten altid lade sig gjøre, og i nærværende Tilfælde behøver jeg ikke at forlange nogen Undtagelse. Modsætningsloven er een af Naturens store Grundlove. Dersom der ikke i Naturen, taget som Heelhed, til enhver Bevægelse svarede en modsat, vilde den ikke kunne være i sin Ligevægt. I ethvert Kredsløb, enten det skeer i en Cirkel eller ei, er der en Uendelighed af modsatte Retninger, som, hvis de ikke vare forenede i eet Punkt, vilde ophæve hverandre og frembringe Ligevægt og Hvile. Jo fuldkomnere vi lære de Kræfter at kjende, som bevirke Legemernes

indvortes Forandring, desto mere viser sig Modsætningsloven heri: modsatte Svingninger i Lys og Varme, modsatte Magnetkræfter, modsatte elektriske Kræfter, modsatte chemiske Virksomheder, som Brændbarhed og ildnærende Virksomhed, Surhed og Aßstighed. Jeg veed meget vel, at disse lade sig tilbageføre til mere enkelte, mere grundvæsentlige; men da dette, langt fra at være vor Hovedtanke imod, endog er den gunstig, vil jeg her ikke opholde mig derved. Dersom Gjenstandene her paa Jorden ikke ved den Maade, hvorpaa de udgjøre Dele af det Hele, hindredes fra selv at optræde med Symmetriens Heelhedspræg, vilde de alle være symmetriske; men med alt dette see vi Symmetrien udbredt nok, navnligt i Dyreriget.

Herman. Men mig synes, at Du her snarere godtgjør Symmetriens Naturstemmighed end dens Begrundelse i Fornuften.

Alfred. Allerede det, at Modsætningsloven er en Naturlov, viser, at den er en Fornuftlov; thi Naturlovene ere Fornuftlove. Dette maa ikke blot Enhver antage, som er overbeviist om, at Naturlovene ere den guddommelige Fornufts Forskrifter; men det kan endog vises uden at gaae ud fra denne Grund og vises saaledes, at vi paa Naturvidenskabens Vei føres tilbage til sammes første Kilde. Dog det vilde bortdrage os altformeget fra vor Gjenstand, hvis vi nu vilde opholde os herved; men Du vil maaskee finde Dig tilfredsstillet ved, at jeg umiddelbart viser Dig, at Modsætningsloven er en Grundlov i vort tænkende Væsens Virksomhed.

Herman. Naar jeg ret betænker det, finder jeg det ikke nødvendigt; vor Tanke sysselsætter sig jo uophørligt med Modsætninger.

Alfred. Jeg vil da kun bede Dig dvæle med mig ved den mest inderlige og grundvæsentlige Opfatning af denne Tanke. Naar vi tænke over en Tanke og fremdrage denne Aandshandling for vor Bevidsthed, bliver det os klart, at vi

baade have denne Tanke som Led i vor Tankerække, som Deel af vor tænkende Virksomhed, og at vi tillige henstiller den som Gjenstand for vor Tænken og Betragten. Kort, for at bruge et Par fremmede Ord, som ere os saa sædvanlige, Tanken har sin subjective og objective Side og forener i sin Eenhed de to Modsætninger. Dette træder endnu mere livligt frem, naar det tænkende Væsen tænker sig selv; det er da paa eengang det Tænkende og det Tænkte, eet Væsen, som inden i sig selv har vakt Modsætningen og holder den sammen i sin Eenhed.

Herman. Det synes saaledes, at Symmetrien er Grundformen for det Harmoniske. I hvilket Forhold staaer dette til den gamle Sætning, at Skjønhed er Eenhed i det Mangfoldige?

Alfred. Denne Sætning udtrykker unægteligt en Skjønheds Lov, kun tør vi ingenlunde sige, at det Skjønne er Eenhed i det Mangfoldige; men at vi finde Skjønhed der, hvor der findes en saadan Eenhed i det Mangfoldige, som Indbildningskraften kan fatte. Dette er endda kun een af Skjønhedslovene, ikke Udtrykket for hele Skjønhedens Væsen. Forsaavidt vi udelukkende holde os til Former, kan man tilbageføre denne Mangfoldighed til Symmetrien, saaledes er Cirklens Omkreds i alle Retninger symmetrisk, har en uendelig Symmetri; men vi have dog seet, at dette ikke er den eneste Tanke, som aabenbarer sig deri. De ligesidede Mangekanter have en stor Symmetri, som i de parsidede, (hvis Kanters Antal er effent), i det Hele taget er større end i de uparsidede, forsaavidt nemlig som disse ikke atter ved Øiet let inddeles i visse større symmetriske Afdelinger, f. Ex. Nisideren.

Herman. Du indskrænkede din Sætning ved at sige, for saa vidt man blot holder sig til Figuren, hvorledes mener Du det?

Alfred. Den blotte Figur staaer sjeldent ene; den frembringes tit ved Virksomheder, som gjøre Skjønheden rigere. Jeg

vil vælge er af de mest enkelte Exempler. Vi kaste en Steen i stille Vand; den opvækker de velbekjendte Bølgekredse, en Række af Kredse med fælles Midpunkt. Her have vi ikke blot Kredsene, som hver for sig indeholde en uendelig Symmetri; men Bevægelsen, hvormed de dannes og fortsat udvikle sig, træder ogsaa frem for Øiet. Allerede Bevægelsen og Udviklingen giver dette Skue et Liv, som den blotte Figur ikke har, og den Glands, Bølgerne modtage af Lyset, de Afvexlinger af Lys og Skygge, som deri vise sig, give Indtrykket en Skjønhed, som langt overgaaer den, Kredsene ene kunde have.

Herman. Jeg maa være aldeles enig med Dig om Indtrykket; men med Hensyn paa Theorien maa jeg bemærke, at vi her synes at have en Samling af Skjønhedsindtryk, men ingen Eenhed for os.

Alfred. Denne Eenhed lader sig dog vise. Det er ikke Kredsene, som her danne Udgangspunktet, men Bevægelsen. Denne danner Kredse, kredsformige Bølgebjerge og Bølgedale; de ere nødvendige Følger af Bevægelsesloven; men de kunne ikke opfattes af Øiet uden Lyset, og saa sandt som de skulle sees, maae de fremtræde i deres Lysforhold med Glands, med Lys og Skygge og med det Lysspil, Bevægelsen giver.

Herman. Vel; jeg tilstaaer, at her er Eenhed i Mangfoldigheden; men jeg finder her endnu noget mere.

Alfred. Ganske vist. Mind Dig, at jeg nylig sagde, at Eenhed i Mangfoldigheden kun er et meget eensidigt Udtryk for den Tankefylde, det Skjønne indeholder.

Herman. Sigtede jeg kun hertil, vilde jeg have gjort Dig Uret; nei, det, som jeg mener, er, at Du indfører en ny Bestemmelsesgrund i det Skjønne: det Virksomme, det Livelige.

Alfred. Du har fuldkommen Ret.

Herman. Men er der ogsaa heri et Fornuftpræg?

Alfred. Sku ind i Dig selv! Er ikke al din aandelige Væren tillige en Virken? Mange Logikere drage vistnok Tan-

ken stærkt bort herfra. De sige endog undertiden, at Tanken tænker; men dette er ligesaa usandt som sprogstridigt; Enhver vil indsee, at det bør hedde, det Tænkende tænker. Virksomheden hører grundvæsentligt med til vort tænkende Væsen. Det samme gjælder om Naturen. Dens Love ere Fornuftlove; men de have ingen fra det Virksomme i Naturen adskilt Tilværelse, ligesom heller ikke det Virksomme har en særskilt Bestaaen. Tanken kan dvæle ved een af disse to Sider af Tilværelsen; men i Virkeligheden ere de uadskillelige. I visse af vore Betragtninger gjør den ene, i andre den anden sig mere gjældende, saaledes og i det Skjønne. Snart dvæle vi mere ved den indre Samstemmighed (Harmoni), snart ved det Livfulde deri. Hvor det Harmoniske ligger altfor blottet for Liveligheden, kalde vi det dødt.

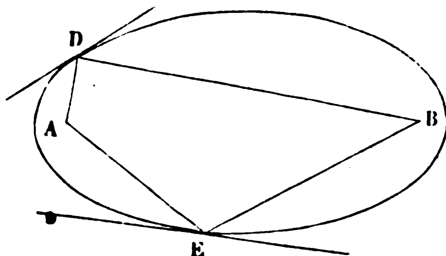
Herman. Jeg troer at forstaae Dig; foruden det Harmoniske, maa det Skjønne ogsaa have sit Begeistrende. Men hvorledes forestiller Du Dig det Ophøiede?

Alfred. Jeg vil gjerne med et Par Ord angive min Tanke derom; det synes mig at være Præget af Fornuftens Selvstændighed. Men jeg ønskede ikke, at vor Samtale skulde drages bort fra det, som ligger den nærmere; tillad, at jeg endnu engang kommer tilbage til vore Bølgekredse. Du har sikkert ofte seet, hvorledes flere af disse Kredse skære hverandre; herved opstaaer der nye mærkelige Forhold. Paa ethvert Sted, hvor et Bølgebjerg skærer et andet, dannes der en egen Top, som hæver sig over Bølgebjergenes øvrige Ryg. Paa lige Maade danne Bølgedalenes Sammenstød egne Fordybninger; men der hvor Bølgeryg skærer Bølgedal, skeer der en Udjævning, hvorigjennem dog Bølgeryggene hemmeligt fortsætte sig. Du vil sikkert mindes at have seet saadanne.

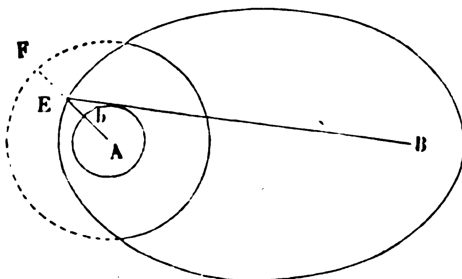
Herman. Det har jeg. Synet har ofte moret mig; men jeg tilstaaer, at jeg ikke før har tænkt derover. Nu da Du minder mig om Sagen, falder det mig ind, at alle disse

Skæringer laae i en for Øiet kjendelig Orden. Jeg forstaaer nu, hvorledes dette Syn kunde tiltrække mig.

Alfred. Du vil da nu villigt følge mig til et Forsøg, hvori Bølgebevægelsen frembyder et Skue, der paa eengang indslutter en stor Mangfoldighed og en klar Eenhed. Man bruger til Forsøget et fladt Kar med elliptisk Omkreds. Ellipsen har, som bekjendt, to Hovedpunkter, som man kalder Brændpunkter, og som have en saadan Stilling, at to Linier, dragne fra et Punkt i Omkredsen hen til dem, gjøre ligestore Vinkler med den Tangent, der lader sig drage til dette Punkt. See her en

Figur, som viser et Par Exempler derpaa. A og B ere Brændpunkterne. AD og BD ere to Linier, som vi her uden at holde os til Kunstsproget ville kalde Straalelinier; ved D seer Du en ret Linie, som danner lige Vinkler med begge og falder sammen med den uendeligt lille Deel af Buen, som den berører. I Skæringspunktet af AE og BE seer Du det samme. Hvert Par sammenhørende Straalelinier udgjøre altid, naar de lægges sammen, en lige Sum. Efter denne forudsendte Oplysning, som neppe var Dig fremmed; men som Du for vor Hensigt maatte stille Dig levende for Øie, kan jeg komme til vor Gjenstand; dog maa jeg bede Dig om Taalmodighed for en Udvikling, der ikke kan fattes saa fort, som Tankens Letfattelighed maatte lade vente. Betragt endnu denne Figur; lad A forestille det Brændpunkt af den elliptiske Vandflade, hvorfra Bølgebevægelsen gaaer ud; jeg betegner her kun to Bølgekredse, af hvilke den ene falder heelt indenfor Vandfladens Grændser, den anden

kun tildeels. Den Deel af denne anden Bølgekreds, som ligger udenfor Grændsen, betegner jeg med Prikker. Fra Punktet A udgaaer der nu bevægende Virksomhed i alle Retninger; vi ville kalde enhver saadan Kraftretning en Bølgestraale. Den Deel af den store Bølgekreds, som falder udenfor Grændsen, har i et tidligere Øieblik stødt an derimod; men da det er en Naturlov, at hver anstødende Bølgestraale vender tilbage under en lige saa stor Vinkel som den, hvorunder den faldt ind, vil den Bølgestraale, som traf paa Modstanden ved E, men ikke kan komme til F, kastes tilbage, saaledes at den tilbagegaaende Straale gjør en lige saa stor Vinkel med den uendeligt lille Deel af Ellipsen, hvorpaa den træffer, som med den, hvorunder den indkom, eller, som man siger, Udfaldsvinkelen er lig Indfaldsvinkelen. Efter det jeg allerede har nævnt om Ellipsens Egenskaber, maa altsaa denne tilbagekastede Straale Eb gaae til det andet Brændpunkt B; og naar Bølgebevægelsen er ankommen der, har den netop gjennemløbet en lige saa lang Vei, som om den havde kunnet udbrede sig frit ad den lige Retning. Hvad jeg her har sagt om een Bølgestraale, gjælder om alle de utallige andre, som udgaae fra Brændpunktet A. Vilde jeg have givet Afbildningen et Slags Tilnærmelse hertil, maatte jeg have opfyldt den saaledes med rette og krumme Linier, at den blev forvirrende for Øiet. Men tænk Dig nu ret Følgen af den hele opvakte Virksomhed! B modtager nu fra alle Sider Tryk, som gjøre det til Midpunktet for en ny Bølgerække, ganske lig den oprindelige. Dette andet Udgangspunkt

med dets Bølgestraaler virker tilbage paa det første, og begge befinde sig i en uophørlig gjensidig Virken og Modvirken; man faaer da to Sæt af Bølgekredse, som skære hinanden paa de mangfoldigste Maader. De Ophøininger, som dannes der, hvor Bølgeryggene træffe sammen, de Fordybninger, som Bølgedalene give, og de Udjævninger, som frembringes ved Forening af Bølgeryg og Bølgedal, frembyde nye veldannede Figurer for Diet; Lys og Skygge føie hertil endnu en Rigdom af ordnede Indtryk. Betragt den Figur, hvori jeg her fremstiller det. (See. Pl. IV.). Du vil ikke kunne nægte, at den er fuld af Afvexlinger, og at derhos Sandsen ligesom føler Eenheden deri. Vor undersøgende Betragtning af Sagen har allerede tilstrækkelig viist os, at Tænkning gjør Rede for det Hele; men jeg ønskede, at jeg kunde vise Dig Forsøget selv i den Belysning, hvori alle Dele sees tydeligst; Bevægelserne og Lysspillet forhøie meget Skjønheden. Man udfører helst Forsøget med Qvægsølv, som endnu føier sin udmærkede Glands til det Øvrige.

Herman. Jeg giver Dig gjerne Ret i alt dette; men al denne Skjønhed bestaaer dog i en mangfoldig Gjentagelse af det samme, og ligner kun lidet det fri Skjønne, som Naturen viser os.

Alfred. Uagtet jeg kunde være tilbøielig til at nægte denne Eensformighed, vil jeg dog ikke stride derom, men hellere beraabe mig paa det, jeg allerede forud har sagt, at vi her ikkun handle om de meest enfolde Midler, hvorved Naturvirksomheden frembringer det Skjønne. Jeg vil ikke vove mig bort fra denne Vei, men endog ved at følge den, vil jeg kunne vise Dig Exempler paa et større Frihedspræg, udsprunget af een Grundvirksomhed. Betragt denne Figur. (See Pl. II. Nr. 2). See, hvilken rig Afvexling af beslægtede Former og af Lysstyrke, dog med Vedligeholdelsen af den fuldkomneste Symmetri. Hvis den var bleven brugt til Prydelse ved et rundt Loft, vilde man sikkert have sagt, at her var med sand Kunstnerfrihed, med

smaae Midler bleven frembragt en smuk Virkning. Men denne Figur frembringes, naar man paa behørig Maade gjennem en Kikkert modtager Sollyset, som man har ladet gaae igjennem tre meget smaae runde Huller, som staae i Trekant mod hverandre i stor indbyrdes Nærhed. Og dog er her den Farvefordeling udeladt, som er udbredt i dette Billede.

Herman. Hvorfor har Figuren ikke disse Farver med?

Alfred. Fordi den er bestemt til at bruges, hvor jeg vil, at Intet skal bortlede Opmærksomheden fra Formerne og Lysfordelingen; men nu viser jeg Dig en anden, hvori Du ogsaa seer dens Farver. De ere ikke mindre baade symmetrisk fordeelte og indbyrdes harmoniske end Formerne. (See Pl. III.)

Herman. Du gjætter let, at jeg ønsker en nærmere Forklaring herover.

Alfred. Jeg maa idag nøies med at tilfredsstille dit Ønske paa en noget overfladisk Maade. Intet vilde være mig kjærere end at komme sammen med Dig til en anden Tid, hvor jeg kunde tale udførligere derom. Nu maa jeg indskrænke mig til at sige Dig, at det, Du har seet, beroer paa Lysstraalernes gjensidige Virkning paa hverandre. Du veed, at det hvide Lys indeholder høist forskjellige farvefrembringende Straaler, altsaa Straaler af meget ulige Natur. De af lige Natur udøve en indbyrdes Virkning paa hverandre og kunne under visse Sammentræf tilintetgjøre hverandres Virkning ligesom Bølgebjerg og Bølgedal; under andre Sammentræf forstærke hverandre, som Bølger gjøre dette, der hvor Bølgebjerg støder paa Bølgebjerg, Bølgedal paa Bølgedal. Paa de Steder, hvor visse Straaler have formørket hinanden, træffer som oftest en forstærket Belysning ved andre Straaler, og herved frembringes da en Fordeling af Farver og ulige Lysstyrker, som ganske er bestemt efter Love, hvis Eenhed man let fatter, naar man først har gjort sig fortrolig med hele Sagen; men alt dette kan ikke i nogle faa Minuter tilstrækkeligt udvikles. Jeg beder Dig

derfor især at holde Dig til den Erfaring, at man med de Straaler, som udgaae fra et ved en Straalesamler dannet Solbillede, og som man lader komme gjennem de tre Aabninger ind i Kikkerten, frembringer den hele Virkning. Du vil sikkert ikke tvivle paa, at denne Virkning, som Physikerne formaae at forudberegne, følger af Lysets Naturlove.

Herman. Vel! jeg maa nøies hermed idag.

Alfred. Blandt de Tegninger, jeg har samlet mig for ret at anskueliggjøre de mangfoldige Former, der have deres Udspring af Kræfter, som virke efter meget enkelte Naturlove, seer Du ogsaa her de elektriske Figurer. See her en Figur, som skylder sin Oprindelse til en eneste elektrisk Gnist, meddeelt en Harpixskive, hvilken man siden bestøvede med Hexemeel. (See Pl. I. Nr. 1.)

Herman. Hvorledes forstaaer jeg dette.

Alfred. Heri er der Noget, som Naturforskerne endnu ikke have forstaaet, men Noget, som er let begribeligt. Elektriciteten har den endnu ikke udgrundede Egenskab at gjøre Bugter i sin Bane og at udskyde Grene, hvergang den skal bryde sig Vei gjennem en nogenlunde udstrakt Modstand. Denne Udbredelses Form viser den i Legemer af den mest forskjellige Art, naar de kun gjøre en i Forhold til den anvendte Kraft nogenlunde stor Modstand. See her i Figuren det Punkt, hvorfra Straalerne gaae ud, fra dette har en elektrisk Gnist udbredt sin Virkning paa en Harpixskive. De bestøvede Dele ere dem, som have faaet den saakaldede positive Elektricitet, hvilken tiltrækker den modsatte (negative); men denne sidste Elektricitet er det, at Hexemeel, som udstøves gjennem fiint Flor eller løstvævede Tøier erholder, og derfor drages det hen til de Steder, som have positiv Elektricitet.

Herman. Men jeg seer ikke ret, hvorledes Du vil benytte dette for din Synsmaade.

Alfred. Det er ei heller strax indlysende; men derfor

har jeg netop valgt den. Hvor ubekjendt end Elektricitetens indre Væsen er os, saa vide vi dog om den, at den henhører til Naturens mest udbredte Virksomheder. Dens Virkemaade maa rette sig efter høist almindelige Naturlove, og Naturlæren viser: at Naturlovene ere Fornuftlove, de mest almindelige tillige de mest enkelte. Saaledes altsaa fremstiller den elektriske Figur os et Tilfælde, hvor en ved Tænkningen endnu ikke opdaget Lov træder vor Sands imøde og vækker et Slags Anskuelsens Glæde deri.

Herman. Dette er mærkværdigt nok. Man betragter den med dobbelt Fornøielse, naar man forestiller sig, at man seer den frembringes.

Alfred. Jeg maa endnu vise Dig den mere sammensatte Figur, som fremkommer, naar man drager en heel elektrisk Streg over Harpixskiven og derpaa bestøver den. (See Pl. I. Nr. 2). Jeg behøver neppe at tilføie nogen videre Forklaring derover.

Herman. Nei; den er kun en lærerig Gjentagelse; men den overrasker mig ved sin Lighed med Planteformerne. Er denne væsentlig?

Alfred. Det tør jeg ingenlunde bekræfte; men jeg vover dog paa den anden Side ikke at nægte det, da de elektriske, de chemiske og de organiske Kræfter staae i en saa inderlig Sammenhæng med hverandre. Saameget er dog vist, at det efter vore nærværende Kundskaber vilde være forvovent at paastaae denne Sammenhæng.

Herman. Men tillad nu, at jeg gjør et anseeligt Spring i vor Samtale for at forsøge et Angreb paa din hele Theori. Jeg slutter saaledes: Alt i Naturen frembringes efter Naturlove: disse ere Fornuftlove, af hvilke Tingene følgeligen maae bære Præg; altsaa maa Alt i Naturen være skjønt; men da dette strider mod Erfaring, maa jeg betvivle din Theori.

Alfred. Denne Indvending finder jeg ikke saa frygtelig, som den ved første Øiekast kunde synes. Kjærnen i mit Svar er den Sandhed, at vor Sandsningsevne saavel den indre som den ydre ikkun formaaer at fatte de mest usammensatte Fornuftforhold. Høresandsen fatter kun med Lethed de Toneforhold, som kunne udtrykkes med meget smaae hele Tal eller letfattelige Forbindelser af disse. Synets Sands fatter ligeledes kun de mest letoverskuelige Tanker. For at anvende denne Sandhed ret maae vi først mindes Uligheden af Menneskenes saavel udvortes som indvortes Sandsningsevne, ifølge hvilken denne Grændse er langt fra at have samme Vidde for alle. Det er ikke mindre bekjendt, at Øvelsen i en meget høi Grad skærper Sandsen, især den indre. Fornuftbrugen selv skærper den; hvad Tænkningen engang ret har bemestret sig, det indpræger sig saaledes den indvortes Sands, at den opfatter Forhold, som før gik den ubemærkede forbi. Erfaring viser os jo de utallige Trin af Skjønhedssands, lige fra den, der kun har Følelse for Larm i Takt, indtil den, der nyder Musikens største Fiinhed: fra den, som kun fatter de stærke Farver og Farvemodsætninger, indtil den høieste Lys- og Farvesands: lige fra den, der kun fatter de raaeste Formsligheder, til den, som skjelner de fineste Træk af Liv og Aand i Billedkunstens Værker. Og tænk Dig nu den livfulde indre Sands, som nyder disse Skjønheder, uden at den tilsvarende udvortes Gjenstand er tilstede!

Herman. Du mener Indbildningskraften?

Alfred. Men jeg nævner dog hellere dens Væsen, den indvortes Sands. Jeg vilde forbeholde Navnet Indbildningskraft til at betegne den Virksomhed, hvori Forstand og indre Anskuelse ere saaledes forenede, at man ikke umiddelbart er sig bevidst, hvilken Deel hver af dem tager deri.

Herman. Nu vel! Du synes mig at have besvaret min Indvending.

Alfred. Dog ønsker jeg endnu at tilføie Noget. Undres kun ikke over, at jeg finder det Svar utilstrækkeligt, som forekom Dig fyldestgjørende. Jeg har ofte hos mig selv drøftet den Indvending, hvorom vi her handle.

Herman. Tal! Du skal ikke finde mig uopmærksom.

Alfred. Naar Du engang vilde tænke tilbage paa det, som vi nylig fastsatte om Fornuftprægets Fattelighed for Sandsningsevnen, vilde den Indvending snart falde Dig ind, at mange forviklede Forhold dog meget hyppigt opfattes af en kun lidet uddannet Sands. Dette skeer ved dem, som have en letfattelig Eenhed i Mangfoldigheden.

Herman. Dette vilde dog ikke sætte mig i Forlegenhed; thi jeg vilde sige mig selv, at det er den letfattelige Eenhed, den udannede Sands griber, men ikke det Forviklede selv.

Alfred. Jeg gaaer dog noget videre og siger, at Eenheden letter tit Overskuelsen saaledes, at det Fornuftpræg, som ikke vilde ret opfattes, hvis det stod alene, vil fornemmes ved Hjælp af den opfattede Eenhed.

Herman. Ogsaa dette vilde jeg sige mig selv.

Alfred. Maaskee vil det gaae Dig ligesaa med flere Forhold, jeg vil berøre. Idet jeg nu vil udtale, hvad jeg ofte har tænkt derover, møder jeg en Vanskelighed ved at ordne det; thi om de samme Gjenstande, ja Klasser af Gjenstande maa jeg gjøre Bemærkninger af ganske forskjellig Art, og som dog tildeels ere af den Natur, at Tanken vil ligesom svæve over til den ene, naar den anden fremføres. Jeg vil da vove at meddele mine Tanker i Exempler, som jeg vil vælge saaledes, at de kaste noget Lys paa mangfoldige Tilfælde. Man er for Exempel enig om at kalde Aben et hæsligt Dyr.

Herman. Du vil dog vel ikke nægte dette.

Alfred. Nei; men jeg vil gjøre opmærksom paa, at den Sammenligning, vi nødes til at gjøre mellem Aben og Mennesket, har en meget stor Deel deri.

Herman. Det er sandt og er oftere omtalt af adskillige Forfattere.

Alfred. Men nu kommer hertil, at vi betragte næsten altid Abens Tilværelse særskilt, men opfatte den ikke i dens Sammenhæng med hele Naturen. Dens Bygning hænger sammen med dens Liv i Træerne; udenfor dens Naturstilling er den en uopløst Dissonants; i dens hele Naturstilling bidrager den til Dannelsen af en Harmoni.

Herman. Du har Ret. Jeg kan tænke mig, at noget lignende finder Anvendelse paa utallige Tilfælde. Hvorledes kunne vi opfatte Fiskenes Skikkelser ret uden at tænke os dem i deres levende Tilværelse i Vandet! Hvert Dyr, hver Plante maa opfattes i dets Naturliv. Men der levnes os endnu de mangfoldige Tilfælde, hvor vi finde visse Dyr, visse Planter, visse Steenarter skjønne uden at betragte dem i deres Naturstilling.

Alfred. Jeg tør ikke love at forklare alle de Særegenheder, som her forekomme; men ialmindelighed tør jeg dog bemærke, først at vi maae lægge nogen mere Vægt paa min Lignelse taget af Dissonantserne i Musiken; ligesom der gives visse Toneforhold, f. Ex. Dur- og Moll-Treklangen, som allerede for sig behage Øret, medens andre for sig tagne ere Dissonantser, saaledes maa det ogsaa være med Formerne i Naturen.

Herman. Dette er dog kun en Lignelse.

Alfred. Men vi kunne let rykke Sagen nærmere. Kløv en symmetrisk Figur! og Du har en Øiedissonants. Sammenstil Ting i forskjellig Orden! og der vil være visse Sammenstillinger, hvori ikke blot Ordenen er smukkere; men ogsaa hver enkelt Gjenstand tager sig bedre ud. Det samme maa lade sig anvende paa Naturstillingen.

Herman. Du synes mig at have Ret; men jeg haaber,

at Du vel har nogle Exempler i Beredskab til nærmere at oplyse Sagen.

Alfred. Vi finde Svanen smuk. Dens rene Hvidhed, forenet med Fjedrenes Glands, behager allerede Øiet. Vor Forestilling pleier at opfatte den som svømmende paa Vandet, saaledes som dens Liv medfører det. Herved skeer det, at Tanken om Reenhed os uformærket sammenknytter sig med Tanken om Svanen. Medens vi see den flyde paa Vandet, see vi, naar dette er roligt, dens Billede under det, hvilket tilfredsstiller Øiet med en tillokkende Symmetri. Svanens Hals, som vi under andre Omstændigheder vilde finde altfor lang, tilfredsstiller Synet, ikke blot ved sin smukke Bøining, men ogsaa ved den til Styrken saa passende Aftagen i dens Tykkelse fra Kroppen op mod Hovedet. Vor Indbildningskraft føier endnu Tanken om Stolthed til Halsens kneisende Stilling. Det røde Næb, der tager sig saa godt ud til den øvrige Hvidhed, forhøier Skjønheden. Det store Øie bidrager ligeledes sit dertil. Læg endnu til alt dette det Syn, man har, naar Svanen reiser sine Vinger og paa eengang minder os om Skibets Seil og om dens Evne til at hæve sig i Luften. Lad end saa være, at Indbildningskraften lægger altfor meget heri; det Billede, den danner sig af Svanen, er skjønt.

Herman. Du lagde megen Vægt paa Svanens Hvidhed; men der gives dog sorte Svaner?

Alfred. Det er sandt; men i Skjønhed staae de langt tilbage for de Hvide. Dog jeg har endnu noget at bemærke om Svanen. Tænk Dig, at Du aldrig havde seet den uden som et Huusdyr gaae omkring i en Hønsegaard. Du vilde sjelden faaet den at see i dens rene Hvidhed; Du vilde ikke have kunnet undgaae at lægge Mærke til dens korte Been, brede Fødder og vraltende Gang. Ogsaa den lange Hals vilde behage Dig mindre, naar Du nærmere kom til at sammenligne den med den korte Krop; til denne lægger man ikke

saaledes Mærke, naar Svanen flyder paa Vandet, hvor den nederste Deel af Halsen, der er horizontalt fremstrakt, forekommer os som en Deel af Kroppen selv og, baaren af Vandet, baade bidrager til Ligevægten og forebygger, at vi fatte en saadan Tanke om ufuldkommen Ligevægt, som vi maae tillægge den, naar vi noie betragte den i dens Stilling paa fast Grund. Kort det Skjønhedsbillede, Du ifølge en ganske anden Erfaring har om Svanen, vilde i høi Grad være bleven svækket, om Du kun havde kjendt den udenfor dens rette Naturstilling.

Herman. Du bringer mig til at troe, at vi kunde trænge til en heel Naturæsthetik.

Alfred. Jeg er overbeviist om, at vi vilde i høi Grad forædle vor Tilværelse, om vi mere henvendte vor tænkende Opmærksomhed paa Naturens Skjønhed. Denne Tænkemaade vilde snart uddanne hos os en mere levende Sands, som gav os Glæde over Indtrykkene, uden at vi hvergang behøvede at tænke derover.

Herman. Jeg vover endog at tænke mig, at denne ved Videnskab understøttede tænkende Naturopfatning kunde bidrage til at føre os fra vort altfor kunstige Liv og fra vore tit altfor kunstige Tankeforbindelser noget nærmere til Naturen. Dog jeg vil ikke hindre Dig fra at give mig flere Exempler.

Alfred. Man har fremhævet som Beviis for den Paastand, at Skjønheden ikke skulde beroe paa Formen, den store Ulighed, der er mellem Svanen og Paafuglen, som dog begge ansees for skjønne Fugle, denne Indvending rammer ikke engang dem, som sætte al Skjønhed i Figuren; thi disse maatte dog antage, ikke at kun een eneste Figur er skjøn, men at Figurer dannede efter visse Love have denne Egenskab — men endnu mindre os, som sætte Skjønheden i enhver Tilværelse, hvori Fornuften aabenbarer sig for Indbildningskraften. Man maatte udrydde al Skjønhedsbevidsthed af vor Erfaring over disse Gjenstande for ikke at føle sig overbeviist om, at den

Skjønhed, vi tillægge Paafuglen, fornemmelig beroer paa dens Fjedres Farvepragt. Jeg tænker, at alle Dine ere enige herom; men til at udvikle Farveskjønhedens indre Væsen vilde denne Dags Samtale ikke levne os Tid.

Herman. Farvernes overvættes Betydning i Skjønhedens Rige, synes det mig, at Ingen, som vil tænke over det Skjønne, maatte oversee. Blandt Fuglene og Insekterne, synes det mig, at Farverne tit have en afgjort Indflydelse paa vor Dom over deres Skjønhed.

Alfred. Seer jeg nu hen til vor Dom over de firføddede Dyrs Skjønhed, finder jeg atter, at denne bestemmes ved mange Ting, som ikke høre til hver Skabnings grundvæsentlige Skjønhed. I vor Dom over Løvens Skjønhed, har vor Kundskab om dens Styrke en meget stor Deel; vi see vistnok i dens hele Udvortes et mærkværdigt Styrkepræg, og dette sandselige Vidnesbyrd om Liv og Kraft hører til dens grundvæsentlige Skjønhed; men naar vi ligesom tillægge den en Majestæt, da hidrører dette udentvivl derfra, at vor Indbildningskraft har ladet sig stemme ved Mindet om de talløse Beretninger, som ikke have indskrænket sig til at skildre dens uhyre Styrke og Hurtighed og Magt over de andre Dyr, men ogsaa have laant den et Mod, der er større, end den virkeligt har, og en Ædelmodighed, som maaskee ganske er en Skabning af vore Misforstaaelser. Det er ikke den eneste Gang, at vi ligesom menneskeliggjøre Dyrene. Dette skeer ofte, snart til Dyrenes Fordeel, snart til deres Skade.

Herman. Ifølge alt dette synes det, at vi ville blive nødte til at bortskære meget af vort Skjønhedens Rige.

Alfred. Det er ingenlunde min Mening at fornægte den Skjønhed, der beroer paa Indbildningskraftens Vildfarelser. Ere disse at betragte som Indbildningskraften naturlige, danne de næsten altid et Billede, som har sin Værdi i Skjønhedens Verden, snart ved dets umiddelbare Skjønhed, snart ved den

i Skjønhedsverdenen saa nøvendige klare Modsætning til det Skjønne. De udgjøre Menneskenaturens Digtning og bør kun meget sjeldent forjages paa Grund af de Oplysninger, en rigtigere Kundskab om Tilværelsen giver.

Herman. Men hvilke ere Betingelserne for at berøve dem den Plads, Menneskenaturens Digtning har indrømmet dem?

Alfred. Jeg mener, at dette bør skee, naar de staae i en klar Modsigelse mod store Almeensandheder, især deleshed naar disse ere blevne alle Oplystes Almeeneiendom. Jeg vilde for Exempel ikke mere tale om Verdens fire Hjørner, endskjøndt jeg meget vel veed, at Udtrykket kan forstaaes om de fire Hovedpunkter: Øst og Vest, Nord og Syd; men Udtrykket hidrører fra en Tid, da man forestillede sig Jorden som flad, og er altfor upassende i en Forestillingskreds, hvor Jordens Kugelskikkelse er saa erkjendt.

Herman. Men det Udtryk, Du vil have forjaget, staaer i Bibelen.

Alfred. Jeg er en altfor gammel Bibellæser til ikke at vide dette; men det er bekjendt, at de bibelske Bøger tale til deres Tids Mennesker i Udtryk, som passede sig for dem. Overalt, hvor vi benytte Bibelen, maae vi bruge de samme. Er det passende, naar vi hensætte os i fjerne Tider eller blandt fremmede Folkeslag, at give vort Udtryk et disse eget Anstrøg, maa det endnu være langt mere hensigtspassende, ja hensigtsfordret, at bruge Bibelens Udtryk, naar vi beraabe os paa den eller hentyde til den. Kun naar vi tale i vor egen Tids Aand, om jeg saa maa sige i vort eget Navn, finder jeg Billedudtryk, som umiddelbart henvise til Forestillingsmaader, som modsige vor Indsigt, mindre passende.

Herman. Jeg seer da, at din Theori ikke vil gjøre nogen væsentlig Forandring i vore Forestillinger om det Skjønne.

Alfred. I en vis Betydning maa jeg give Dig Ret og regner det min Theori til Ros, at det er saa; thi, forsaa-

vidt som der gives saare meget til Skjønhedens Rige henhørende, hvorom der hersker stor Enighed mellem alle dannede Mennesker, maa den almindelige Mening herom ansees som en Skjønhedssandsens Kjendsſag, hvis Grund vi blot maae stræbe rigtigt at indsee. Jeg troer dog paa den anden Side, at denne Indsigt kan tjene til i mange tvivlsomme Tilfælde at lede vor Skjønhedssands. Blandt andet finder jeg det vigtigt, at skjelne mellem det grundvæsentlige Skjønne, og det, som kun er skjønt i anden eller tredie Naturgrad.

Herman. Det grundvæsentlige Skjønne kalder Du det, som umiddelbart ved sin Natur maa behage vor indre Sandsningsevne. Saavidt jeg forstaaer, mener Du med det Skjønne af anden Grad det, som ikke vil gjøre noget levende Skjønhedsindtryk paa os, uden forsaavidt det understøttes ved den øvrige Naturs Medvirkning. Til den tredie Grad henfører Du det Skjønne, som især beroer paa den Bearbeidelse, vor Indbildningskraft med Frihed, dog ledet af Naturen, har givet Gjenstandene.

Alfred. Jeg vilde for Letheden Skyld betegne dem som det ubetinget Skjønne, det betinget Skjønne og det digtningsgrundede Skjønne.

Herman. Men det synes mig dog, at disse tre Ting i mange Maader løbe ind i hverandre.

Alfred. Deri maa jeg give Dig fuldkommen Ret. Det gaaer med denne som med Inddelinger af Naturforhold i Almindelighed; de angive os ikkun visse Holdningspunkter til vor Veiledning. Det kommer ofte kun an paa det Synspunkt, hvorfra Tingen sees, om man nærmest skal henføre den til det ene eller den andet Holdningspunkt; ofte deeltager den samme Ting endog i alle tre Skjønhedens Naturgrader; men sammenblander man i sine Forestillinger disse tre forskjellige Skjønhedskilder eller rettere Grene af een oprindelig Skjønhedskilde,

vil man hvert Øieblik støde paa Modsigelser mellem vor Theori og Skjønhedserfaringen.

Herman. Hvad Du der siger, billiger jeg ganske. Men nu maa jeg minde Dig om, at Du endnu intet Exempel har fremført af Planteriget.

Alfred. Jeg vælger blandt den store Mangfoldighed tre, hvis Skjønhed er af en saa forskjellig Natur, at Mange have været tilbøielige til at benytte denne Forskjellighed til at bestride en eller anden Theori. Lilien, jeg taler om den sædvanlige hvide, er altid bleven betragtet som et Billede paa Charakterens Eenfoldhed, paa Reenhed og paa retfærdig Stolthed. Det er let for Enhver at see Grunden til denne Opfatning: den ranke Stængel, den smukke, store, til den fuldkomneste Aabenhed udfoldede, hvide Blomst, hvis Symmetri er saa let at opfatte, fremkalder en saadan Forestilling; dens Duft føier endnu hertil en ny Behagelighed. Mindet af alt det, som er sagt derom, tjener desuden til at gjøre vor Sands for dens Skjønhed mere opvakt og levende. Men nu kan man spørge; hvorledes kan Rosen, som er Lilien saa ulig, findes skjøn, naar Lilien skal holdes derfor? Svaret er, at denne udtrykker en anden Naturtanke end hiin. Vistnok kunne vi ikke sige, at vi gjennemskue den Naturens Grundtanke, som udgjør Rosens eller Liliens eller nogen anden Gjenstands egentlige Væsen; men vi kunne dog i en vis Henseende tyde det Indtryk, vor Sands modtager af dem. Med Hensyn paa Lilien forsøgte jeg nylig at udtale det, som en levende Natursands har ladet Menneskene finde deri. I Rosen møder os en ny Mangfoldighed, som netop er Liliens Eenfoldhed modsat; dens Busk udmærker sig ved talrige Forgreninger, dens Blade ved en fiin Udarbeidelse; dens Kronblade ere fine, bløde, bøiede og danne en rig Blomsterkrone. Der har været dem, som saa ganske have glemt Naturen over Betragtningen af Menneskeværker, at

de have fundet en Forholdsstridighed i, at Rosens store Blomst bæres af en saa tynd Stilk; men de have glemt, at Naturen viser ved en nærværende Virkelighed, at denne Stilk er tilstrækkelig stærk; den bøier sig vel ved Blomstens Vægt; men den Krumning, som derved dannes, er smuk. De Torne, hvormed Stilkene ere besatte, og som danne en saa paafaldende Modsætning til Bladenes usigelige Blødhed, have til alle Tider givet Indbildningskraften Anledning til Sammenligninger. Blomstens Skjønhed lader sig forene med meget forskjellige Farver, dog synes den Rødhed, vi benævne efter Rosen selv, at stemme med dens høieste Skjønhed. Kronbladene have i Bygningen af deres Overflade en egen jævn Glathed, langt fra Liliens, Hyacinthens eller Tulipanens Glands, men som virker saaledes paa Øiet, at dette ligesom føler dens Blødhed; den lærer os at kjende Noget, som vi kunde kalde en Blødhed for Synet. Hertil kommer nu Rosens Lugt; kunde man tale om en Lugtens Skjønhed, hvilket maaskee ikke endda var ganske urimeligt, vilde jeg tilkjende Rosens Lugt den høieste Priis. Der gives mange andre Lugtarter, som til en Tid kunne behage mere, men neppe nogen som man saa lidet bliver kjed af, eller nogen som finder et saa almindeligt Bifald som Rosens. Men om Du end ikke skulde tilstaae den en ligesaa høi Priis som jeg, vil Du dog sikkert være enig med mig i at Rosens Lugt har bidraget meget til den høie Plads, man har indrømmet denne Blomst mellem alle dens Lige. Det forstaaer sig, at Rosens usigelig gamle, over al Verden udbredte Berømmelse, har givet den en historisk Plads i vor Indbildningskraft, og derved ligesom ved Lilien og saa mange andre skjønne Gjenstande beredet Veien for en endydermere forhøiet Nydelse. — Himmelvidt forskjellig fra hver af de andre er Vaarviolen. Den er saa liden, den skjuler sig i Græsset, dens Blomst har ingen fortrinligt skjøn Form; det er sandt, at dens blaa Farve er skjøn; men det er

dog dens herlige Lugt, som især anbefaler os den. Tag denne bort, og den vil synke ned blandt de andre smukke smaae Blomster, som ikke have nogen ganske fortrinlig Tillokkelse for os. Dog den Priis, vi sætte paa Violen, skyldes ikke udelukkende dens Lugt, men gaaer ud fra denne. Nu tager Indbildningskraften den lille Blomst i Besiddelse; dens skjønne blaa Farve vilde den ikke undvære for ret at beklæde den med saa mange ædle Tillokkelser; Violen bliver nu Billedet af den beskednes Fortjeneste. Den skjuler sig, og bøier sit Hoved ned; det er, ligesom om den ikke frivilligt vilde komme os i Møde; men fremdrages den, glæder den Øiet med sit skjønne Blaa, vederqvæger os med sin herlige Duft. Den er os desuden kjær som Vaarblomst, Forkynderinde for en tilkommende skjøn Aarstid. Den Skjønhed, vi finde hos den, er da for største Delen Tildigtningens Skjønhed; men jeg behøver neppe at sige, at det er langt fra mig at slaae Vrag paa denne Skjønhed, som har sin Kilde i Menneskenaturens Digterevne.

Herman. Jo flere Exempler, Du har givet mig, desto mere indseer jeg, hvor umuligt det er at komme til nogen sammenhængende Indsigt i det Skjønnes Natur uden at skjelne den Deel, Tingenes Naturstilling og den Deel Menneskenaturens Digtningsevne have i vor Dom derover. Det er mig kjært, at have modtaget disse Oplysninger af Dig, førend vi nu paa lang Tid maae skilles ad.

Alfred. Idet jeg gjør et Tankeblik tilbage paa vor nærværende Samtale, er jeg glad ved at have fundet Leilighed til at berøre saa mange Punkter, som vilde have vakt Tvivl hos Dig om min Skjønhedstheori, — det er mig, som om jeg nu roligere kunde skilles fra Dig, idet jeg gjør mig det Haab, at Du mangengang vil i Tankerne være sammen med mig — men, selv uden at tale om saa mange andre Følelser, skilles

jeg fra Dig med en Længsel efter engang at kunne afhandle vor Gjenstand med Dig i mange flere Samtaler; thi det, vi have afhandlet, er dog kun en liden Begyndelse til et Hele, som ikke kan fattes i sin fulde Mening ved de Antydninger, hvormed vi her have maattet lade os nøie.

To Capitler af det Skjønnes Naturlære.

(Trykte særskilt 1843).

I.

§ 1. Idet vi til Videnskabens Brug danne mathematiske Figurer og Formeler, frembringe vi ofte Noget, som bærer et kjendeligt Skjønhedspræg. Det samme skeer, men endnu i høiere Grad under de Forsøg, vi anstille for at opdage Naturens Love. Ved et flygtigt Øiekast kunde disse Kjendsgjerninger af to forskjellige Videnskaber synes at have en ringe indbyrdes Sammenhæng; men en nærmere Undersøgelse viser os, at den tvertimod er meget inderlig, og at denne Sags Oplysning maa henregnes til Naturvidenskabens Opgaver. Ved et Forsøg paa at løse den vil Naturvidenskabens Betydning for den almindelige Dannelse, som alt mere erkjendes, endnu træde frem i et klarere Lys. Lad end det første Forsøg være noksaa langt fra at tilfredsstille, det vil dog have peget hen paa en, den høiere Dannelse vigtig Opgave, som ikke mere tør afvises.

§ 2. Vor Undersøgelse begynder ikke med at bestemme, hvad Skjønhed er; men ifølge den experimentale Kunsts Fremgangsmaade opsøger og gjennemgrandsker den de Love, hvorefter Noget frembringes, som tilfredsstiller Skjønhedssandsen. Det er klart, at Undersøgelsen maa begynde med de Gjenstande, som

den lettest kan gjennemtrænge, nemlig de mathematiske Former; men i disse er Skjønheden saa eenfold og lidet udviklet, saa elementarisk, om man saa tør sige, at det let kunde synes Mange, at vi undersøge Skjønheden, hvor den ikke er; men vor Fremgangsmaade maa retfærdiggjøre sig selv i den fortsatte Undersøgelse; her maae vi indskrænke os til det foreløbige Svar, at man ikke i daglig Tale kalder de mest enkelte med Smagen overeensstemmende Former skjønne, naar de ikke stilles i en skarp Modsætning til noget Hæsligt, ligesom man heller ikke betegner de almeenantagne mest enkelte Sandheder som noget Fornuftigt, naar ingen Modsætning opfordrer dertil.

§ 3. At de Linier og Figurer, som udtrykke Tanker: den rette Linie, Cirkelen, de af indbyrdes ligestore rette Linier dannede Figurer, have noget tilfredsstillende, maa Enhver føle; men sikkrest og skarpest føles det, naar man sammenligner dem med tankeløst henkridslede Streger.

§ 4. Man behøver kun ret at betragte denne aandelige Erfaring for at overbevise sig om, at den større Tilfredsstillelse, vi føle ved at betragte Figurer, som udtrykke Tanker, dog ikke frembringes ved Tænkningen, men er forbunden med den umiddelbare Opfatning. Den er en indvortes Sandsning, en aandelig Anskuelse. Det kan ikke undre os at finde denne Overeensstemmelse mellem Fornuft og Sands, da begge have det samme høiere Udspring.

§ 5. I enhver, endog tilsyneladende nok saa enkelt Ting, indeholdes en heel Mangfoldighed (man kunde sige en Uendelighed) af Tanker, hvilken Tænkningen maa bearbeide adskillende, forenende og ordnende, førend den kan sammenfatte den i dens Eenhed: Anskuelsen modtager derimod Indtrykket af den under eet, derfor heelt og stærkt og klart, men ikke med Tænkningens gjennemtrængende Bevidsthed om det Indre i Tingen.

§ 6. Idet vi frembringe en mathematisk Linie eller Figur, det være sig enten blot for den indre Anskuelse eller til-

lige for den ydre Sands, lade vi os bestemme ved een Tanke uden for Øieblikket at henvende Opmærksomheden paa dens Udfoldning; men det Frembragte indeholder dog Udtrykket af alle de Tanker, som fremkaldes ved Udfoldningen. Idet vi frembringe den rette Linie, er vor Tanke blot henvendt paa Retningens Eenhed. Underkaste vi derimod det Frembragte en Gjennemtænkning, bliver det klart, at deri ligger hver Deels endog den mindste angiveliges Ligedanhed med det Hele, Anlægget til en uendelig Forlængelse, den mest usammensatte Bevægelse, Veiens største Korthed mellem to Punkter, Grundmaalet for al Udstrækning. Dog det maa være nok her at have antydet den rette Linies indre Mangfoldighed; da den Korthed, som vi her maae gjøre os til Lov, ikke vel tillader os mere end een omstændelig Udvikling af denne Art, ville vi vælge en Gjenstand, som giver os en let og rig Anledning til Tankeudviklingen.

§ 7. Enhver veed, at Cirkelen kan fremstilles som den Linie, der overalt staaer lige langt fra et givet Punkt. Det er ligeledes bekjendt nok, hvilken Mangfoldighed af Egenskaber Geometrien har fundet i denne Figur. Blandt disse er dens uendelige Symmetri; til hvilkensomhelst Deel af Omkredsen, man vil henvende Opmærksomheden, kan der ligeoverfor angives en fuldkommen sammensvarende: enhver Linie, som gaaer igjennem dens Midpunkt, deler den i to fuldkomment lige Dele, to Diametere i to sammensvarende Par af Dele: overalt kan ingen Linie deri drages, uden at en fuldkommen dertil svarende lader sig drage paa et ligefor staaende Sted. Fremdeles see vi, at Cirkelbuen er Maal for Radiernes Heldning, at Omkredsen er uendeligt brudt, men i ethvert Punkt paa samme Maade, at dens Omkreds indslutter en større Flade end nogen anden Linie. Denne Opregning, saa ufuldstændig den endog er, vil være tilstrækkelig til at henvende Opmærksomheden paa den Tankerigdom, som udtrykkes i Cirkelen.

§ 8. Geometrien viser, som bekjendt, at disse Egenskaber ikke tilfældigt ere samlede i Cirkelen, men følge med Nødvendighed af den Grundbestemmelse, 'at alle Omkredsens Afstande fra Midpunktet skulle være ligestore. Denne nødvendige Sammenhæng udledes dog ikke af Grundtanken uden at tage Anskuelsen til Hjælp, saa at man egentlig ikke kan sige, at de andre Tanker ligge i Grundtanken, men derimod, at de høre sammen dermed. Vilde man begynde fra hvilkensomhelst af Cirkelens Egenskaber, kunde man, om end ofte med langt mere Vanskelighed, fra samme komme til alle de øvrige. Man vil derfor neppe finde et Udtryk, der fremstillede een Tanke, hvori alle hine Tanker kunde siges at være indeholdte; men vi have den fulde Indsigt, at den i Anskuelsen opfattede Cirkel udgjør et Tankeheele. Naar Fornuftopfatningen tilegner sig dette i Anskuelsen udtrykte Tankeheele, har man Tingens Idee, og ialmindelighed kan man sige: en Tings Idee er den deri udtrykte Tankeeenhed, opfattet ved Fornuften, men som Anskuelse. Det forstaaer sig da, at man hverken kan besidde Ideen uden forberedende Tænkning eller uden Tankernes Sammenfatning i en Anskuelse. Ideens Uudtalelighed gjennem et enkelt Udtryk hindrer os ikke fra en klar Opfatning, kun fordrer denne en høiere Aandsøvelse end Opfattelsen af de gængse videnskabelige Begreber.

§ 9. Endskjøndt vi nu ikke kunne opfatte Ideerne som Ideer uden Fornuftbrug, føles dog Ideens Tilstedeværelse under Anskuelsen, hvilket forstaaes af den fornuftige og sandselige Naturs fælles Udspring. (§ 4.) Denne Forstaaen er dog kun en Almeenopfatning af Sagen. I det Følgende maa der vises hvorledes.

§ 10. Det Skjønne er da den i Tingene udtrykte Idee, forsaavidt den aabenbarer sig for Anskuelsen.

§ 11. Ideen er en Eenhed, som indbefatter en rig Mangfoldighed, der ikke er tilfældig, men har sin Væren

i Ideens egen Udfoldning. Vi udtale kun det samme med andre Ord, naar vi kalde denne en Selvudfoldning og deri see en Selvlovgivning, hvori der følgelig er Frihed og Bestemthed forenede, altsaa Charakteer.

§ 12. Den blotte Symmetri, som ikke fremstiller anden Tanke end Symmetriens, tilfredsstiller endda Skjønhedsfandsen. Figuren E tilfredsstiller aldeles ikke Øiet, derimod vel Figuren 8. Den ene Deel af Figuren er dog ikke en blot Gjentagelse af den anden, men et Modbillede deraf, ligesom Gjenstanden og dens Speilbillede. Den ene Halvdeel er det samme som den anden, men i Modsætningens Form. Man seer her den samme Modsætning som mellem Tanken i det tænkende Væsen og Tanken betragtet som det Tænkte: Modsætningen og Modsætningens Forening. Saaledes træder i Symmetrien en Tænkningens Grundform frem for vor Anskuelse.

Man kan blandt flere Maader frembringe symmetriske Figurer ved at lægge et Stykke Papir dobbelt og langs med Sammenfoldningslinien skrive vilkaarlige Træk, f. Ex. et Navn, hvorpaa man med en Naal udprikker Papiret paa de beskrevne Steder. Naar man derpaa udfolder det, seer man indeni paa begge Sider af Sammenfoldningen en symmetrisk Figur; Indtrykket forstyrres noget derved, at Hullerne paa den ene Side have en ophøiet Rand; men denne Ulighed bortskaffes let ved Hjælp af en meget skarp Kniv. Paa den Side, hvor Sammenfeiningslinien er ophøiet, seer man vel det samme, men her forstyrre Pennetrækkene.

§ 13. Den her omhandlede Symmetri er den mest enkelte. Der gives foruden denne første Orden af Symmetri mange høiere og mere forviklede; blandt saadanne kan henregnes Bladstillingen paa mange Planter. I de hinanden modsatte Blade see vi Symmetri af første Orden; vexelviis staaende, hvis Stilke holde sig omtrent i samme lodrette Plan, høre allerede til en mere sammensat Orden; men ofte holder Afvexlingen sig ikke i samme Plan, dog maae Bladstillingerne

have gjennemløbet et Kredsløb, førend en Modsætning fuldbyrdes. Man veed, at Tallet af de Blade, som høre til et saadant Kredsløb, viser sig i mange Tilfælde meget bestemt, og at det kun beroer paa vor Mangel af fuld Indsigt, naar vi ikke altid gjenfinde dette.

§ 14. I enhver Figur, som ellers udtrykker en heel Tanke, er Symmetrien underordnet det Hele eller rettere indordnet deri, saa at den vel ikke fremtræder som selvstændig, men derfor ikke taber sin store Betydning; den aabenbarer os Ideens indre Harmoni, som selv afbilder os Fornuftens.

§ 15. Det forstaaes nu let, at en Figur, som vel fremstiller en Tanke, men med en vilkaarlig Tilsætning, ikke tilfredsstiller Skjønhedssandsen; den indre Harmoni er derved forstyrret, f. Ex. i det aldeles uligesidede Triangel; derimod kan vel i Grundtanken en anden Tanke indpodes, som endnu tillader en Symmetri, hvilket blandt andet sees i det ligebenede Triangel.

§ 16. Efter dette Blik ind i det Skjønnes Idee, forsaavidt denne kan udvikles gjennem Betragtningen af de mest enkelte Former, vil det være tjenligt endnu engang at vende tilbage til Cirkelen og fremstille dens Egenskaber i Udtryk, som nærmest hentyde paa dens Idee; vi føre saaledes Exemplet saa nær til det Uudtalelige, som det staaer i vor Magt. Gaae vi først ud fra Midpunktet, saa erholde vi den i et Plan fuldkomneste mulige Fremstilling af en til alle Sider udgaaende, i ingen Retning hemmet Virksomhedsyttring. Forfølge vi et Punkt, som gjennemløber Omkredsen, saa see vi en uendelig Eenhed i en uendelig Forandring. Betragte vi Forholdet mellem dens Indre og Ydre, saa finde vi dens Indhold større end den med uforandret Grændselængde, omdannet til nogensomhelst anden Skikkelse, kunde være. See vi hen til Tankeudfoldningen, saa have vi en uendelig Symmetri, med alle

Modsætningers fuldkomneste Ophævelse. Den staaer da for os med en saadan Heelhed, Afsluttethed, Fylde og indre Harmoni, at den fremstiller os en i sig selv afsluttet lille Verden, et Verdensbillede, forsaavidt dette kan gives i et Plan og med saa enkelte Midler. Man kunde sige, at det er det meest elementare Verdensbillede. Med Rette kaldte de Gamle det den fuldkomneste Figur (forstaaer sig i Planet).

Naar man sammenligner Cirkelen med det mere udviklede Skjønne, saaledes som det fremtræder under alle Verdenskræfternes Forening, bliver den mat; men holder man her, som man bør, Tanken borte fra al hiin Mangfoldighed og lader den dvæle i det Tankerige, vi for den første Betragtnings Brug have afgrændset, vil man deeltage med os.

§ 17. Naturen frembringer hyppigt de samme Former, som vi have dannet ifølge vor Tænkning. I Krystallerne viser den os de Former, som begrændses af rette Linier og Planer, i Bølgen viser den os Cirkelen, i Vandspringet Parabolen, i Klangfigurer Hyperbolen o. s. v. Vi finde saaledes det, som vor egen Tænkning skabte, igjen i Naturen; hvad der hos os var Tanker, staaer udenfor os som Naturlove. Herom faae vi den fuldeste Overbeviisning ved en almindelig Betragtning af hele Naturvidenskaben; i denne vises det, at Naturlovene ere Fornuftlove, ja at hele Naturen er Aabenbaringen af den evige levende Fornuft.

Jeg har forsøgt at fremstille dette i en Indledning til Naturlæren (Kjøbenhavn 1811), hvoraf en omarbeidet Oversættelse findes i Schweiggers Journal for 1822. B. 36 S. 458 o. f. Et Hovedpunkt i Beviset er, at vi af bekjendte Naturlove ved Tænkning kunne udlede andre, som virkelig gjenfindes i Erfaringen, og at vi, naar dette ikke indtræffer, ordentligviis opdage, hvorledes vi have sluttet feil. Heraf sees det da, at de samme Tankelove, hvorefter vi have gjort vore Slutninger, ogsaa have Gyldighed i Naturen selv.

§ 18. Naturen indskrænker sig dog ikke til at frembringe den blotte mathematiske Form; den fører langt mere til.

Hvorledes dette skeer, og hvorledes det virker, ville vi betragte i nogle af de Tilfælde, som synes os forstaaeligst.

§ 19. Kaste vi en Steen i et stille Vand og følge med Øiet de frembragte Bølgekredse, saa lærer Indtrykket strax, at vi her ikke have med blotte Kredse at gjøre, men at disse vises os i en concentrisk Fremskriden af Ophøininger og Fordybninger. Det er ikke stillestaaende, men bevægede Former, som vi her have for os. En nærmere Undersøgelse viser os, at Delene bevæge sig i egne Kredsløb eller Svingninger, saa at det, som træder frem for Øiet, er Resultatet af utallige indvortes Bevægelser. Den samme Undersøgelse viser tillige, at alle disse foregaae efter almindelige Naturlove.

§ 20. Men hertil kommer endnu den øvrige Naturs Sammengriben med de Virkninger, som blot ere Følger af Bevægelsernes Udbredelse. Dette er ligesom den øvrige Naturs Indstraalning deri. Vandspeilets Blankhed, Bølgedelenes forskjellige Lys og Skygge, det ved Bevægelsen frembragte Farvespil giver det Hele et Liv og en Fylde, som savnedes i de mathematiske Former. Denne til den oprindelige Virkning kommende Mangfoldighed maa ikke sammenlignes med den, hvormed man ofte vilkaarligt udsmykker en Gjenstand. Naturens egen Fornuftsammenhæng fører det med sig, at der er en høiere Eenhed i alle de Virkninger, som Naturen saaledes sammenføier.

Anm. Det Spørgsmaal, hvorfor da ikke alt i Naturen er skjønt, paatrænger sig allerede her; men dets Besvarelse maa dog henvises til Undersøgelsens Fortsættelse.

§ 21. En endnu større Mangfoldighed opstaaer ved Bølgecirkelers gjensidige Skæringer. Hvor ophøiede Bølgecirkeler skære hverandre, frembringes en større Ophøining, og hvor fordybede mødes, en større Fordybning; men hvor Fordybning træffer sammen med Ophøining, sees en Udjævning. Disse kunne ofte behage ved en stor Mangfoldighed, hvis Anordning

dog er overflødig. W. Weber har angivet et Forsøg, hvori en mærkværdig Mangfoldighed udspringer af een Tanke. Man fylder en elliptisk Skaal med Qvægsølv og lader en Række af Qvægsølvdraaber falde i det ene Brændpunkt, hvorved en Række af Bølgekredse dannes; hvor disse støde an mod Siderne kastes de saaledes tilbage, at hver Bølgeradius efter Tilbagekastningen erholder en Retning hen mod det andet Brændpunkt. Saaledes frembringes der ved Tilbagekastningen et nyt Bølgemidpunkt, saa at nu Overfladen fyldes med to fuldkomment lige beskafne Sæt af Bølger. Ved disse Bølgers Skæring dannes en Mængde nye krumme Linier, fulde af Forskjelligheder, men dog med tydeligt Præg af een Lov. I denne Mangfoldighed bringer den uundgaaelige Afvexling af Lys og Skygge en ny Mangfoldighed, ikke mindre lovstemmig og tankepræget end hine krumme Linier. En Afbildning giver vel allerede en lærerig Forestilling om denne Mangfoldighed; men dog er Synet af Virksomheden selv uden Sammenligning skjønnere; thi Bevægelsen og de dermed følgende Lysskjær kan ingen Afbildning gjengive.

§ 22. Klangfigurerne vise os en anden mærkværdig Sammentræden af Naturvirkninger, som maae synes den Ukyndige himmelvidt forskjellige, medens de dog i Virkeligheden have deres Udspring af een Naturens Grundtanke. Den bestøvede Plade viser Øiet lovbundne Inddelinger og Figurer, altsaa Skikkelser med Tankepræg; men kun naar Svingningerne frembringe saadanne Øiet tilfredsstillende Figurer, tilfredsstilles ogsaa Øret ved de Indtryk, vi af dem modtage gjennem Luften. Den ene Sands bekræfter saaledes den andens Vidnesbyrd, ogsaa hvad Skjønhedsindtrykket angaaer.

§ 23. De mest enkelte Love, hvorefter Toneforholdene virke behageligt eller ubehageligt paa os, ere saa bekjendte, at jeg her kun behøver at hentyde paa dem. Enhver veed, at kun de Toneforhold ere behagelige, som lade sig udtrykke ved

meget smaae Tal eller ved saadanne større, som have en meget letfattelig Sammensætning af disse mindre. De samme Toneforhold ere ogsaa de, som af vor Sands lettest fattes og gjenkjendes; ja, hvor det gjælder om Sammenkomsten af meget faa Toner, synes Letfatteligheden og Behageligheden ganske at falde sammen: Det er ikke mindre bekjendt, at den Orden, hvori Toner af ulige Tidslængder følge paa hverandre, Rhythmus, lyder de mest enkelte Tallove. Men om de mere sammensatte Toneforbindelser, hvor man bruger Dissonantser, og atter opløser disse, turde man vel ialmindelighed gjøre den Bemærkning, at Dissonantsens Begyndelse lader os føle en Mangel af Heelhed, som de Toner, ved hvilke Dissonantsen opløses, udfylde.

§ 24. Om vi ogsaa have overbeviist os om, at disse Tanker og Forhold udgjøre Væsenet i Toneskjønheden, vil man dog medrette fordre, at det skal gjøres anskueligt, hvorledes det kan stemme hermed, at Tonerne kunne frembringe saa store Virkninger. I denne Henssgt maa der først vises ialmindelighed, at visse Sammenstemninger kunne fremme Virkninger, visse Misstemninger modarbeide dem; dernæst maa der vises, at dette lader sig anvende paa det levende Væsen.

§ 25. Det er bekjendt, at Strænge, som ved at sættes i Svingninger give samme Tone, vise det mærkelige Forhold, at naar den ene anspilles, den anden ligesom af sig selv toner med; men at Strænge, som ikke give samme Tone, ikke vise dette Forhold, med mindre den ene ved at dele sig i visse mindre tonende Dele maaskee giver en Samstemning. Man undrer sig herved ikke over, at Svingningerne i den ene Stræng kunne opvække lignende i den anden; — thi den svingende Stræng sætter Luften og alle Dele, hvormed den staaer i Forbindelse, i Zittringer, og disse kunne atter virke paa den hvilende Stræng; men man undrer sig over, at denne Meddelelse ikke viser sig, naar Strængene have en Stemning, som vilde

give Misklang. Virkningerne maae jo ligesaavel i det ene Tilfælde som i det andet ramme dem! Dette skeer ogsaa: Virkningerne foregaae; men i det første Tilfælde have vi en Virkningsrække, hvori det ene Led forstærker det andet, i det sidste derimod forstyrre de hverandre! Tænke vi os to spændte Strænge, som i alle Maader ere lige, saa ville de ved at bøies svinge lige hurtigt, og det enten de bøies ligestærkt eller ei; thi jo større Bøiningen er, desto større er vistnok den bevægende Kraft, men desto længere er ogsaa Veien, som hver svingende Deel har at gjennemløbe. Lad altsaa een af tvende saadanne Strænge anspilles, saa vil den ved hvert Sving i een Retning give Luften og andre Strængene forbindende Mellemled et Stød, som vil meddele sig den anden Stræng; herved gjør denne et yderst lille Sving, men netop af samme Varighed som den førstes; naar den første derpaa gjør et Tilbagesving, vil den anden deels ogsaa vende tilbage ifølge sin egen Spænding og erholdte Bevægelse, deels af den første modtage et nyt Stød, som vil begunstige dens Bevægelse, og saa fremdeles. Der frembringes saaledes i den anden Stræng en Række af smaae Svingningsstød, som hver for sig vilde være utilstrækkelige til at frembringe en for Øret kjendelig Tone, men hvis hele Sum er stærk nok dertil. Savnes derimod denne Overeensstemmelse i Svingningerne, saa ville de fra den første Stræng udgaaede Luftstød vel fremkalde Svingninger i den anden; men disse ville foregaae saaledes, at de ofte møde Stød, som gaae lige tvertimod deres Bevægelse, og derfor standse den begyndte Virkning, saa at ingen betydelig Virkningssum fremkommer.

Alt dette er bekjendt nok, men maatte for Sammenhængens Skyld siges.

§ 26. Dette Forhold mellem Strængene er udenfor Videnskaben ofte bleven betegnet som Sympathi, og Videnskaben kan ret godt lade Navnet gjælde; kun ikke dersom det skal betegne en uforstaaelig dunkel Naturkraft. Man kan heller

ikke indvende mod dette Navn, at Virkningen synes eensidig; thi den Stræng, som sætter en anden i Svingninger, modtager selv Tilbagevirkninger deraf, hvorved den, om end nok saa lidet, understøttes i sine egne Svingninger, ligesom og dens Virkninger paa Omgivelsen understøttes. Var derimod den anden Stræng misstemmende, vilde den udøve en forstyrrende Tilbagevirkning paa den førstes Svingninger, vistnok ligeledes svag, men derfor ikke for Intet at regne. Havde Strængen Følelse, vilde den altsaa føle sin Væren og Virken forhøiet ved den andens Samstemning, svækket og forstyrret ved dens Misstemning. I første Tilfælde blev altsaa dens Livsfølelse forhøiet, hvoraf glad Tilfredsstillelse, i sidste svækket, hvoraf Utilfredshed, Modstemning (Antipathi).

§ 27. Tænker man sig, at en Stræng, gjennembævet af mangfoldige med dens Grundtone uovereensstemmende Zitringer, som udenfra opvækkes i den, modtager Paavirkning af et andet tonende Legeme, som sætter den i de den naturlige Svingninger, saa ville hine uovereensstemmende Bevægelser deels deraf ophæves, deels sammenligningsviis være meget svage. Havde Strængen Fornemmelse, vilde den ved den sammenstemmende Tonesvingning føle sig befriet fra en Mængde af hemmelige, den selv ubevidste forstyrrende Indvirkninger, og glæde sig ved denne Befrielse og sin egen forstærkede Selvnydelse.

§ 28. Men lader nu dette sig anvende paa Mennesket? Vistnok ere Forskjellighederne her i visse Henseender umaadelige; men see vi bort fra det særegne i Strængens Svingninger, og kalde vi enhver afvexlende Overgang fra een Tilstand til en anden modsat en Svingning, saa er hele Tilværelsen gjennemtrængt af Svingninger, og man veed nu, at Lyset og Varmen ligesaavel beroe paa Svingninger som Lyden. Blandt de Svingninger, som foregaae i vort Legeme, undgaae Aandedrættet og Pulsslaget end ikke den mest Uagtsommes

Opmærksomhed; men den, som nærmere eftertænker, hvilke vigtige indvortes Forandringer, der hænge sammen med Aandedrættet og Blodbevægelsen, vil ikke tvivle om, at de maae have mangfoldige hemmelige Afvexlinger til Følge. Dog her ville vi holde os til de Svingninger, som staae i Sammenhæng med Tonevirkningerne. Enhver Tone frembringes ved en Række af Lydbølger, og hver af disse giver Høreredsskabet et Tryk, paa hvilket følger en Tilbagegang; der foregaaer saaledes ogsaa i Hørenerven en Række af Sammentrykninger og Udvidelser, eller, vilde man ikke kalde dem saa, en Række af vexlende modsatte Indtryk. I Lydbølgen have disse Sammentrykninger og Udvidelser endnu flere Forandringer i Følge med sig. Hver Sammentrykning frembringer en Varmeudvikling, hver Udvidelse en Afkjølning. I denne hurtige Paahinandenfølgen blive disse Virkninger ikke følte som Varme eller Kulde; men Ingen vil letteligen tvivle om, at dertil ville svare Tilstande i Nerverne. Fremdeles er der med disse Varmeafvexlinger ogsaa elektriske Afvexlinger forbundne og med disse atter magnetiske: lad dem end være nok saa smaae, de kunne ikke være uden Betydning.

§ 29. Vi have hidindtil talt om Hørenerven ialmindelighed; men det vilde aabenbart være en stor Vildfarelse at sammenligne den med een enkelt Stræng. Som en Heelhed modtager den Indtrykket af alle Toner; men dens kunstrige Udvikling i Sandseorganet lader os formode, at den indeholder underordnede Led til Opfatningen af de forskjellige Toner. Vilde nogen betvivle dette, maatte han dog tilstaae, at Øret forholder sig mod Tonerne som et heelt System af Strænge, hvori alle Toner finde en Medklang. Skulde Nogen derimod finde den Tanke, at Nerverne ligesom medklinge, altfor dristig, maatte dette enten hidrøre derfra, at han, tvertimod den udtrykkelige Erklæring, indsteed i vor Opfatning en altfor nær Sammenligning mellem de spændte Strænge og Nerverne eller

derfra, at han oversaae den Sandhed, at ethvert Sandseorgan maa besidde Evnen til selv at frembringe, eller om man hellere vil, selv at gjentage de erholdte Indtryk. Man kunde i den Anledning henvise til den paa Erfaring byggede Lære, at saavel Synets som Hørelsens Fornemmelse vedvarer, efter at den udvortes Aarsag er bortfjernet.

§ 30. Ved den hele ydre Naturs Indvirkning befinder sig nu Hørenerven og gjennem denne hele Nervesystemet i uophørlige Svingninger, som ofte ere saa svage, at de ei komme til vor Bevidsthed; men naar vi finde os hensatte i eensom og natlig Stilhed, ville vi tydeligt føle, at det, som vi før holdt for Stilhed, ikke var det; og dog er selv Nattens dybere Stilhed ingen fuldkommen Mangel af al Lydsvingning. I hiin Nervernes ubestemte Svingningstilstand indgribe Tonerne og frembringe en kraftig Virksomhed, hvor der forhen kun var en søvnagtig, og derhos en Orden og Samstemning, som undertrykke de uordentlige Bevægelser eller gjøre dem umærkelige. Det vil dog være raadeligt at oplyse disse Forhold ved et Exempel. Vi ville henvende vor Opmærksomhed paa Menneskets Gang. Hvert Skridt er Følgen af et nyt, fra Nerverne udgaaende Indtryk paa Bevægelsesmusklerne, og Gangen forudsætter da Nervesvingninger, i den forhen (§ 28) angivne Betydning. Dersom nu hverken den tænkende Villie umiddelbart er henvendt paa Gangen, og heller ingen herskende Stemning udøver en middelbar Virkning derpaa, vil den vise sig ubestemt, forsaavidt ingen stærk Vane maaskee deri afpræger sig. Men faaer nu Mennesket under den ubestemte Gang en kraftig Taktmusik, f. Ex. af en Tromme, at høre, saa vil hans Gang ordnes derefter. Hørenervens Svingninger ville have meddeelt sig til hele Systemet. I samme Grad, som en Musik fornemmelig har sin Charakteer af Toneforholdene og ikke har nogen udmærket Tonegang (Rhythmus), vil den virke mindre umiddelbart paa Menneskets Bevægelser, men mere paa Sindets Stem-

ning, hvilken atter har større eller mindre Indflydelse paa Bevægelsen. En Vandrer, som ikke beherskes af bestemte Tanker, vil, dersom han kommer til at høre en betydningsfuld Choralmusik, vistnok sættes i en dertil svarende Stemning, som ikke vil undlade at ytre sin Indflydelse paa hans Gang.

§ 31. Det viser sig da, at dersom vi vælge vort Standpunkt for Tonevirkningernes Betragtning i den udvortes Natur, maae de synes ganske at tilhøre Legemverdenen; vælge vi derimod vort Standpunkt i Tankeverdenen, synes deres hele Væsen at tilhøre denne. Men efter at vi have iværksat denne Adskillelse, maae begge fattes i Eet. Naturlovene i Legemverdenen ere Fornuftlove, Aabenbaringer af een fornuftig Villie; naar vi saaledes tænke os hele den legemlige Natur som den evige Fornufts bestandige Værk, kan vor Betragtning ikke blive staaende herved, men fører os til i vor Tænkning at see Alnaturens Love. Med andre Ord: Aand og Natur ere Eet, seet fra to forskjellige Sider. Vi ophøre saaledes at undre os over deres Harmoni.

II.

§ 32. Ligesom Lyden frembringes ved Svingninger, som gjennem Luften komme til vort Øre, saaledes frembringes Lyset ved Svingninger, som komme til vort Øie gjennem Ætheren, et Stof saa fiint, at Luften i Sammenligning dermed er et meget tæt og vægtfyldigt Stof.

Anm. Vel kunne Lydzitteringerne foregaae i andre Legemer end Luften; men da det er gjennem denne, at de fornemmelig komme til vort Øre, nævnes kun den i de Sammenligninger, som her og i det Følgende gjøres mellem Lyd og Lys.

§ 33. For at Æthersvingningerne skulle frembringe Lysfornemmelsen, maae de have en vis Hastighed. Naar denne Hastighed bliver større eller mindre, frembringe Æthersvingningerne vel ingen Lysfornemmelse; men de blive derved aldeles ikke uvirksomme. De frembringe endnu adskillige store og i Naturens Huusholdning dybtindgribende Virkninger, fornemmelig Varme og chemiske Forandringer. De langsommere have især megen Varmevirkning; de hurtigere megen chemisk Virkning.

§ 34. For at see den store Betydning heraf, maa man stille sig for Øie, hvorledes hele Legemverdenen er gjennemtrængt af usynlige Bevægelser, som i langt høiere Grad bestemme Legemernes hele Væren, end vi pleie at forestille os. Man vogte

sig kun for ikke at lade sig hemme og forvirre under Betragtningen af den, man kunde næsten sige naturlige, Utanke, hvorfra Fleerheden saa vanskeligt kan befrie sig, at Legemlighedens egentlige Væsen er en død, stillestaaende Væren. Det følgende, om ogsaa flygtige Overblik, vil bidrage til at vække den rigtige Forestilling herom.

At Varmen er en indvortes Svingningsbevægelse, betvivles nu af Ingen; men ved Varmen bestemmes Størrelsen af det Rum, et Legeme skal indtage og den Maade, hvorpaa det skal opfylde samme. Paa den indvortes Varme beroer det, om det samme Stof skal befinde sig i fast, i draabeflydende eller i luftagtig Tilstand, altsaa om det med Kraft skal vedligeholde en bestemt Figur eller give efter for ethvert Tryk, om det skal indtage et lidet Rum eller et mange hundrede, ja vel tusinde Gange større. Man tænke sig nu, at hvert Legeme uophørligt gjennemfares af Varmestraaler, hvert Dieblik giver og modtager, og dette ikke blot paa Overfladen, men atter mellem Deel og Deel indenfor, og man vil allerede i dette ene Overblik see, hvorledes et Legemes Væremaade bestemmes ved en stedsevarende udvortes og indvortes Kamp, hvori al tilsyneladende Stilstand kun er en til visse Tidsrum indskrænket Ligevægt mellem de modsatte, aldrig uddøende Virksomheder.

Varmen er ikke den eneste Virkning af disse Svingninger; Legemernes chemiske, elektriske og magnetiske Tilstand staaer ogsaa dermed i den inderligste Sammenhæng.

Fra Solen udgaaer den store Virksomhed, som fornemmelig vedligeholder al denne indvortes Bevægelse; ikke blot de egentlige Lysstraaler (de synliggjørende Straaler), men ogsaa Varmestraalerne med de langsommere Svingninger, og de kun ved chemisk Virkning opsporede hurtigtsvingende Straaler, tilsender den Jorden uden Ophør. Men man vilde feile, om man troede, at kun de Straaler, som pleie at kaldes Varmestraaler, ene skulde være varmende og de saakaldte chemiske, udelukkende

virke chemisk; Benævnelserne hidrøre kun fra den Virkning, ved hvilken vi fornemmelig kjende dem. Blandt andet er det os vigtigt at bemærke, at Lysstraalerne baade frembringe Varme, hvor de standses og bildes i Legemerne, og at de ligeledes frembringe store chemiske Virkninger.

§ 35. Af alt dette sees det da let, at Lyset indeholder Spiren til den usigelig mangfoldige, for den umiddelbare Sandsning skjulte indvortes Virksomhed, hvorved hele Legemverdenen holdes fra at synke sammen. Kunde den ved Lyset os aabenbarede Virksomhed ophøre, saa vilde alle disse indvortes Bevægelser, som beroe paa Modsætninger, følge deres Bestræbelse til Ligevægt, hvilket vilde være det samme som en indvortes Gaaen-til-Hvile, ledsaget af en almindelig Indsvinden og Sammenfalden, som maatte ende sig i en almindelig Stilstand og Død. Lyset er saaledes en stor Aabenbaring af det almindelige Naturliv. Ogsaa Mørket faaer da her sin dybere Betydning; vel kan det betegnes som en Mangel af Lys; men, vi see nu, at Mørketilstanden ikke kan finde Sted, uden at derunder foregaaer en indre Bevægelse henimod Tilintetgjørelse og Død. I hele dette Lysets og Mørkets Forhold ligger den dybeste Grund til vor Lysglæde og vor Mørkeskræk.

§ 36. Fæstede man kun Tanken til denne dybere Grund uden dermed at forene Anskuelsen af de sandselige Virkninger, vilde man ikke forstaae, hvorledes det hele Forhold kunde være fremtraadt i Menneskeslægtens Bevidsthed; men al hiin indvortes Virksomhed kunde ikke lade sig selv blive uden sandseligt Vidnesbyrd. Vi modtage det i den opvækkende Kraft, som Lyset udøver paa os selv, og i den Varme, hvormed det gjennemtrænger os. Den hele udvortes Natur viser os i talløse Aabenbaringer den samme vækkende, oplivende, frugtbargjørende Virksomhed. Der er altsaa ingen Kløft mellem den mangfoldige indvortes Virksomhed, som Undersøgelsen lader Tanken erkjende, og det store og rige Indtryk, Lyset fremkalder for vore

Sandser; de ere kun forskjellige Ytringer af det ene samme. En levende Natursands har derfor altid sat Lys og Liv, Mørke og Død i Sammenhæng med hinanden. I Zoroasters Lære blev den paa det stærkeste og i sine Grundtræk skjønt udtalt; selv den Sammenhæng, hvori han betragtede Lyset og det Gode, Mørket og det Onde, vil i det Følgende nærmere vise sig som noget mere end et tomt Billedsprog. Hvad Natursandsen har viist, og Indbildningskraften udviklet, det tilbagetrænges i Tidens Løb, alt ligesom Tænkningen mere udvider sit Herredømme, indtil den under sin bestandige Fremskriden naaer til et Punkt, hvor den kan afgjøre, om enten Indbildningskraften har ledet Natursandsen paa Vildspor, eller den første livfulde Opfatning grundigt lader sig retfærdiggjøre som en sand Naturindskydelse.

Det forstaaer sig, at Naturindskydelsen er af guddommelig Oprindelse som hele Naturen; men Benævnelsen bør vælges efter det nærmeste i Betragtningen, ei a: tale om, at der ei bør ødsles med høie Ord.

§ 37. Vi kunne dog ved en aandelig Handling hæve os over Sorgens og Skrækkens Indtryk, som Mørket opvækker hos os, og trække os tilbage i vort eget Indre. Vi føle os da ved Lysets Fraværelse unddragne fra den Mangfoldighed af brogede Indtryk, som dette pleier at meddele os, og kunne desto friere lade en mod det Uendelige rettet Aandsvirksomhed herske. Saaledes bliver Mørket det Høitideliges Moder; men dets Fader er Lysverdenens rene aandelige Indhold, som intet Mørke kan udslette.

§ 38. Det ligger ganske i Tingenes Væsen, at Lysvirkningen ikke kommer til vor Bevidsthed uden dens Modsætning. Uden Mørke ingen Bevidsthed om Lyset. Den Lysglæde, vi føle ved Overgangen fra et langt Mørke til Lyset, er Enhver bekjendt. Selv Overgangen fra en skydækket Himmel til en klar virker glædende paa enhver sund Sands. Lysglæden udgjør ogsaa en egen Bestanddeel af vore Følelser ved den stjerneklare Himmels

Betragtning. Diet modtager her Indtrykket af Lyspunkter, som hvert i sin Kamp med Mørket viser en i Forhold til dets Lidenhed umaadelig Lyskraft. Disse klare Lys beseire vel Mørket i Himmelrummet; men Jorden ligger mørk og død for os og opfyldt med Mørkets Rædsler, medens Diet faaer Lys ved at hæve sig mod Himmelen. Denne Følelse faaer sjeldent nogen stor Kraft uden i den fri Natur, fjernt fra Mennesker og Menneskeværker.

§ 39. Det sees let, at vor Tilfredsstillelse ved en lykkelig Afverling af Lys og Skygge hører herhen. I Naturen, hvor den altid skeer efter Love, er den vel stedse rigtig, men derfor ikke altid lige overskuelig for os. Denne Overskuelighed, denne Fattelighed er en Betingelse for vor Nydelse. (Jfr. § 23). Man kunde maaskee her ville fordre en omstændelig Udvikling af Læren om Lys og Skygge, dog en saadan vilde ligge udenfor vor Hensigt, som ikke er at give en praktisk Skjønhedslære, men en Fremstilling af det Skjønnes første Naturlove.

§ 40. Hvad Modsætningen i Symmetrien er for Anskuelsen som formopfattende, det er Modsætningen af Lys og Mørke for den som fornemmende. I Symmetrien møder os Formernes Modsætning, i Lysforholdene Virksomhedernes. I Symmetrien fremtræder Tankeindholdet langt stærkere for Bevidstheden; i Lysopfatningen er derimod Følelsen af Virkelighed overveiende; men i dette Virkelige føle vi et aandeligt Liv røre sig. Ligesom der i Formerne er langt mere end Symmetriens Modsætninger, saaledes er der i Lyset langt mere end Modsætningen mellem Vorden og Tilbagegang til Intet. Foruden det Fornemmelser opvækkende, som vi allerede have fremhævet, udfolder det i Farverne en heel Verden, som vi snart nærmere skulle betragte. Men i Lysets uendeligt rige Udfoldning bliver Virkelighedsindholdet (det Reale) det Fremtrædende, medens i Formernes Udfoldning Tankeindholdet (det Ideale) er det Fremtrædende.

For Øret træder ogsaa en Forbindelse af Tankeindhold og Virkelighedsfølelse frem, men mere inderligt forenede, med andre Ord: mindre holdte ud fra hinanden, mindre udfoldede og fremlagte for vor Bevidsthed. Det Aandeliges Udvikling kunde ikke skee saa fuldkomment for en Sands, som paa lidt nær indskrænker sig til Tidens Form. Vel kunde man sige, at Synet nærmest skeer under Rummets Form; men i denne Sandsning gjør Tiden sig stedse tillige gjældende. Først naar Talen kommer til, faaer Øret en mere mangfoldig Forretning, men da fornemmeligt i Tankens Tjeneste.

§ 41. For at komme til nærmere Indsigt i Overfladernes Forhold til Lyset, maa man skjelne mellem to Maader, hvorpaa de tilbagesende det Lys, som de modtage. Ethvert lysudsendende Punkt er som saadant Udgangspunktet for en Række af Ætherbølger. Hver ret Linie, som fra dette Punkt kan drages lodret paa Bølgefladerne, betegner en Virkningsretning og kaldes en Lysstraale. Da det Lys, som gaaer fra et Punkt og falder paa en Flade, optager et kegelformigt Rum, kaldes det saaledes begrændsede Udsnit af et Sæt Lysbølger — en saadan udvortes begrændset, men indvortes uendelig Samling af Lysstraaler — en Lyskegle, en Straalekegle. Naar Straalekeglen falder paa en blank og plan Overflade, kastes den saaledes tilbage, at alle Straalerne deri beholde deres gjensidige Beliggenhed, saa at Øiet modtager dette tilbagebøiede Lys, ganske som om det kom fra det lysende Punkt, kun med den Forskjel, at Øiet, som Intet veed om Retningernes Forandring, nu fremstiller sig Punktet ligesaalangt bag ved den blanke Flade, som det i Virkeligheden ligger foran samme. Ogsaa da, naar den blanke Flade ikke er plan, men har visse regelbundne Former, f. Ex. Kuglens, Paraboloidens, Hyperboloidens, Keglens, Cylinderens Form, tilbagekastes Straalerne saaledes, at de, der komme til Øiet, vedblive at høre til en fælles Straalekegle, endskjøndt dennes Figur bliver mere eller mindre for-

andret. Man kan sige, at Straalekeglerne her tilbagekastes uforstyrrede, skjøndt ikke uforandrede. Som bekjendt vise de Overflader, der saaledes tilbagekaste Straalekeglerne uforstyrrede, os Billeder af Gjenstandene eller ere Speile. Bestaaer Overfladen af mangfoldige, meget smaae, blanke, men fra hverandre kjendeligt skilte Dele, saa vil dog enhver af de tynde Straalekegler, som tilbagekastes fra en saadan Deel, blive uforstyrret. Eftertanken maa erkjende enhver af disse smaae, blanke Dele for et Speil; Overfladen derimod, som et Hele betragtet, kan nu ikke mere kaldes saa, men Blankhed frakjender man den derfor ikke. Fra enhver af de blanke Dele tilbagekastes Lyset efter Speilingens Love; og man kan derfor betegne denne Tilbagekastning, som man pleier at kalde den regelrette, med Navnet den speilende, hvorved det Betegnede rykkes Anskuelsen nærmere. For saa vidt derimod som de paa Fladen faldende Straaler fra de modtagende Dele tilbagekastes i alle mulige Retninger, opløses de oprindelige Straalekegler; og forsaavidt dette skeer — fuldstændigt skeer det aldrig — har man med Rette kaldet denne Tilbagekastning den adspredende; men mere betegnende kunde man kalde samme den opløsende, hvorved man vilde forebygge, at den Uefterfænksomme kunde forvexle den med den derfra himmelvidt forskjellige adspredende Tilbagekastning, som bevirkes ved de udhvælvede Speile.

§ 42. Det Lys, som kommer til vort Øie ved speilende Tilbagekastning, giver os ingen Forestilling om de tilbagekastende Dele, men kun om Lysets Nærværelse, og, naar Fladens Dele have en dertil passende indbyrdes Beliggenhed, om det lysudsendende Punkt. Ved den opløsende Tilbagekastning faae vi derimod Kundskab om de tilbagekastende Dele selv.

Dersom der gaves en Overflade, som blot udøvede en speilende Tilbagekastning, vilde den ikke sees, Ordet taget i den egentlige Forstand, endskjøndt man vel vilde mærke dens Nærværelse ved dens speilende Virkning. For den umiddelbare

Seen vilde den være, som om den ei var til; men ved enhver noksaa fuldkommen speilende Flade lider Lyset ogsaa endeel opløsende Tilbagekastning, hvorved bevirkes, at den bliver Gjenstand for den egentlige Seen. Paa den anden Side gives der heller ingen Overflade, ved hvilken de modtagne Lysstraaler udelukkende lide den opløsende Tilbagekastning. Vi give Overfladerne Navn af glindsende eller glandsløse, alt eftersom den ene eller den anden af de tvende Tilbagekastningsmaader frembringer det mærkeligste Indtryk paa os.

§ 43. Ligesom ulige hastige Svingninger i Luften hos os opvække Fornemmelsen af ulige Toner, saaledes opvække ulige hastige Ætherſvingninger hos os forskjellige Farvefornemmelser. Saavel i Ætheren som i Luften er Afstanden mellem hver Bølge desto længere, jo langsommere Svingningen er. Denne Afstand kan man ogsaa kalde Bølgebreden.

§ 44. De Æthersvingninger, som frembringe Fornemmelsen af Rødt, have den største Bølgebrede blandt alle synliggjørende Ætherbølger; næst efter disse komme de, som vise os den rødgule, orange Farve; næst efter dem komme i følgende Orden de, som frembringe Fornemmelsen af Gult, Grønt, Blaat, Violet, af hvilke da de sidste have den ringeste Bølgebrede.

Som bekjendt kalder man Virkningsretningerne i alle synliggjørende Æthersvingninger Lysstraaler og benævner dem efter det Indtryk, som de frembringe, røde, gule, grønne o. s. v., uagtet vi ikke tillægge Æthersvingningerne selv nogen Farve. Men som Forkortning i Udtrykket er det meget beqvemt at tale om røde, gule, grønne o. s. v. Straaler, eller rødt, gult, grønt Lys, naar kun Misforstaaelse er forebygget.

Mange studse ved den her fremstillede Lære, fordi de opfatte den saaledes, som om Farverne ikke skulde være andet end Svingninger i Ætheren, og betænke ikke, at Fornemmelsen er

noget ganske andet end det udvortes Opvækkelsesmiddel. See i det Følgende § 69 og 70.

§ 45. Det os fra Solen tilsendte Lys indeholder en Mangfoldighed af de forskjellige Farvestraaler. Forsaavidt disse ikke alle tilbagekastes i samme indbyrdes Mængdeforhold, som de falde paa en Overflade, modtage vi Farveindtryk. Ved den speilende Tilbagekastning skeer ingen saadan Forandring, men kun ved den opløsende; paa denne beroe alle Overfladernes Farveforhold, Hvidt og Sort medindbefattede. En Overflade, fra hvilken de ved opløsende Tilbagekastning kommende Straaler alle beholde det samme indbyrdes Mængdeforhold af Farvestraaler, som det, der finder Sted i Sollyset, befinder sig i den Tilstand, som vi kalde hvid, naar Tilbagekastningen tillige skeer nogenlunde rigeligt, skeer derimod Tilbagekastningen i meget ringe Mængde, er Overfladen sort. Dersom der gaves en Overflade, fra hvilken der aldeles ingen opløsende Tilbagekastning skete, vilde den være idealisk sort og ikke sees, men kun bemærkes af Øiet ved Modsætningen mod Omgivelsen. Gaves der en Overflade, som ved opløsende Tilbagekastning gav alle modtagne Straaler, vilde den være idealisk hvid.

§ 46. Ved den opløsende Tilbagekastning forsvinder altid en Deel af de Straaler, som Overfladen har modtaget. Man siger om disse tabte Straaler, at de ere blevne indsugede, hvilket dog kun menes som et Billedudtryk, hvormed man betegner, at de ere forsvundne for den umiddelbare Sandsning, men ikke mener at angive den derved stedfundne Virkemaade.

§ 47. Naar denne Straalernes Indsugning ved en Overflade ikke træffer alle Farvestraalerne i lige Forhold, saa at der bliver en Overvægt af visse Straaler i det tilbagekastede Lys, saa frembringes derved et tilsvarende Farveindtryk; indsuges de fleste gule, orange, grønne, blaae og violette Straaler, derimod kun lidet af de røde, saa tillægge vi Overfladen den røde Farve. Da ingen Flade tilbagekaster udelukkende et eneste Slags Farve-

straaler, saa gives der ligesaalidet en fuldkommen rød, orange, gul, grøn, blaa, violet Overflade som en fuldkommen hvid eller sort. I Naturlærens Kunstsprog betegnes hverken det Hvide, som er Eenheden af alle Farver, eller det Sorte, som er Mangel deraf, med Navnet Farve. Ifølge det umiddelbare Sandseindtryk henregne vi derimod ogsaa det Hvide og det Sorte som Uligeartetheder i det Indtryk, der frembringes ved den opløsende Tilbagekastning, til Farverne. Det kan undertiden være beqvemt at bruge Ordet i denne videre Betydning, naar kun Misforstaaelse ikke derved foraarsages.

§ 48. Stoffer, som i meget fiintfordeelt Tilstand vise en udmærket Farve, Ordet taget i den videste Betydning (§ 47), bruges til dermed at dække andre Legemers Overflader og kaldes med Hensyn herpaa Farvestoffer. Den Omstændighed, at man i Hverdagslivet kalder dem Farver, har givet Anledning til mange Misforstaaelser; man er altfor tilbøielig til at glemme, at de kun frembringe Farveformemmelsen ved at indsuge meget, tildeels endog det meste af det modtagne Lys. Selv de hvide Farvestoffer tilbagegive kun en Deel, skjøndt en betydelig af det modtagne Lys.

Uagtet Videnskaben klart nok viser, at Farvestofferne ikkun give en svag Fremstilling af Lysets egen Farverigdom, betragte dog de Allerfleste dem som de egentlige Farver; men derved ledes de bort fra det rette Synspunkt, hvorfra de skulle fatte Farvernes Herlighed. Intet kan være mere dannende for den rette Farvesands end at gjøre sig fortrolig med Farveudviklingen ved Lysets Brydninger, Bøininger, Polariseringer o. s. v. Ved disse Aabenbaringer af Lysets indre Herlighed indvies man først ret til Lys- og Farvelæren.

§ 49. Ved at betragte Farvernes Virkning paa os maae vi skjelne mellem Virkningen af smaae Overflader, f. Ex. Blomster, og mere udstrakte Overflader, f. Ex. Væggene i en Stue, Tæpper, Klæder o. dl. Det vil være tjenligst først at

afhandle disse større Overflader. Nu og da ville vi endog finde os opfordrede til atter at skjelne de snævert begrændsede, nogenlunde store Overflader fra de meget store og vidt udstrakte, som den blaa Himmel, Jordens grønne Overflade o. fl.

§ 50. De hvide Overflader tilsende Øiet langt mere Lys end de farvede, som jo deri udmærke sig fra de hvide, at de indsuge de fleste Farvestraaler og fornemmelig kun tilbagesende een eller nogle faa Arter deraf. Det Hvide staaer derfor i Modsætning til alle Farver i Almindelighed som det Lyse til det Mørke. Iøvrigt formindskes ofte Modsætningen mellem de hvide og de farvede Flader derved, at der fra disse ikkun tilbagekastes en liden Overvægt af de udmærkende Straaler, saa at det Hvide egentlig deri er det Herskende, hvorfor man ogsaa med et meget heldigt Udtryk betegner dem som lyse.

§ 51. Den fuldendteste Modsætning er naturligviis mellem det Hvide og det Sorte ligesom mellem Lys og Mørke, hvilket ogsaa til alle Tider har været erkjendt.

Den almindelige Natursands har fra umindelige Tider lært Menneskene at finde i det Hvide en Antydning af Uskyldighed og Reenhed. Den Lysglæde, den Bortfjernelse fra alt Fremmed, den Ligevægt og Ro, som ligge deri, føles af Sandsen og erkjendes af Videnskaben.

I lige Maade behøvede Natursandsen ikke Videnskabens Veiledning for at opfatte det Sorte som Mørkets Farve, og medens al Livsglæde er udelukt derfra, som Sorgens. Om man end paa forskjellige Tider og Steder har anvendt andre Farver til at antyde Sorg, er dog aabenbar den sorte den ved Naturen tilsagte. Vilde Nogen tvivle herom, behøvede han for at hæve sin Tvivl kun at tænke sig forsat i et Værelse fuldkomment betrukket med Sort; hans uaflæggelige Natursands vil angive ham den Stemning, hvori han maatte komme. At Erindringer og Vaneindtryk ogsaa kunne bidrage til at gjøre os det Sorte sørgeligt, skal ikke nægtes; men at der, uafhængigt

af alt saadant, er en stærk Naturgrund til det Indtryk, vi modtage af det Sorte, er derfor ikke mindre afgjort. Brugen af det Sorte til Klædedragt for Geistligheden kunde allerede forklares deraf, at det holder alt det Tankeadspredende, al Følelse af en til Enkelthederne knyttet Livsglæde borte; men nærmere betragtet fører det til Tanken om Mørket som det Hoitideliges Moder, og fremkalder Følelsen deraf (§ 37).

Brugen af sorte Klæder under Omstændigheder, hvor de ikke skulle antyde Noget, beroer paa den blotte Fraværelse af Farve; betragtes Sagen fra denne Side, anbefales den kun derved, at disses Brug tjener til at undgaae noget saadant Betydningsfuldt, som ikke passende kunde fremtræde overalt, hvor Dragten skulde tjene. Den faaer derved en vis almindelig Brugbarhed, som de egentlige Farver ikke have. Den samme Almindelighed tilkommer ogsaa det Hvide; men begges Brugbarhed, staaer under forskjellige Betingelser.

Det bør bemærkes, at man med Hensyn til Betydningen maa skjelne mellem det glandsløse Sorte og det, som har Glands. Det første er Mørkets og Sorgens egentlige Dragt; det sidste faaer ved Glandsen et Lystillæg, hvorved det sørgelige Indtryk mere eller mindre taber sig.

Som bekjendt bruges det Hvide ikke let til andre Dragter end de qvindelige og især for Ungdommen. Da den mandlige Dragt skal bruges under mange Veirligets Forandringer og under mange Slags Arbeide og Færdsel, kan man ikke let dertil bruge de Stoffer, som bedst ere skikkede til at bleges og vættes, den maa derfor være sort, naar den skal have den fordrede Almindelighed. Ved den Glands, man nu giver selv de uldne Varer, berøves dem saa meget af det Sørgelige, som Hensigten fordrer. Det Hvide, vi forstaae her det Sneehvide, anvendt til Dragter, taaler ingen Glands; fordi det allerede uden dette giver Lys nok, og Glandsen altsaa vilde blænde og desuden gjøre Formerne mindre iøinefaldende. Alle de mange

Tilstande, der nærme sig saa stærkt til det Hvide, at man vel i daglig Tale kan kalde dem hvide, maae i det videnskabelige Sprog have en nærmere Bestemmelse og maae benævnes efter det Farveskjær, de have. Den sunde Menneske-Hud kaldes jo daglig hvid, og man anbefaler Hudens Hvidhed som en Skjønhed; men dog er Intet vissere, end at Hudens Hvidhed har et stærkt Farveskjær af Rødt med ganske lidt Gult. Den Hud, man kan rose for en saadan Hvidhed, at den ei er sygelig-bleg, maa være langt fra den større Farvedybde, som frembringes ved en stærk Indvirkning af Lys og Luft, ved Alder o. s. v.; men latterligt er det, naar Digtere lader en Piges hvide Hud kappes med Sneen i Hvidhed. Denne og beslægtede poetiske Udtryk, som synde imod Naturen, burde forjages.

Anm. Maaskee er jeg gaaet altfor vidt ved at ville forvise Glandsen fra den hvide Dragt. Lidt Glands giver man det hvide Linned ved Strygning, Rulning, Stivelse. Man har ogsaa indvendt mig, at hvid Silke, som har megen Glands, bruges til Klæder; men jeg mindes ikke at have seet virkelig hvidt Silketøi. Hertil kommer, at dets Glands er ledsaget med et Farveskjær, som viser sig ved alle Folder.

§ 52. Den qvindelige Dragt har en langt større Overflade og bedækker langt mere af Legemet end den mandlige. Man forklarer deraf let, hvorfor Dragtens Farve har en langt større Betydning for Qvinden end for Manden. Maaskee er denne Grund ikke den eneste; men om der endog ingen anden gaves, vilde den være tilstrækkelig til at begrunde en stor Forskjel.

§ 53. Ligesom det Sorte ikke passer til Farve for det Indre af Husene, naar ikke en ganske særegen Hensigt derved skal opnaaes, saaledes passer det Hvide heller ikke dertil. Det giver formeget Lys. Det ganske Sneehvide vilde man neppe udholde.

Naar Sneen dækker Jorden, have vi en stor Overflade for os, som Øiet neppe taaler, undtagen under svag Belysning, f. Ex. i Maaneskin. Sneens blændende Egenskab formeres endnu ved dens Glands.

§ 54. Det Røde frembringes ved de største Lysbølger. Det røde Lys, som ved Prismet udvikles af Sollyset, giver ogsaa den største Varme. Erfaring viser, at dette Lys virker stærkt paa Øiet. Farven bliver herved efter Omstændighederne opmuntrende eller foruroligende; det sidste især paa udstrakte Overflader. Det er bekjendt nok, at visse Dyr foruroliges ved denne Farve. Malerne have stedse henregnet den blandt de for Synet varme Farver; den nyere Naturlæres Opdagelser stemme med dette Følelsens Udsagn. Blandet med det Hvide, som lyserødt, er den munter, uden denne Fortyndning pragtfuld. Ungdommens Munterhed og Alderens Værdighed kan da, som Göthe siger, anvende samme Farve. Her handledes kun om det egentlige Røde; i dets Forbindelse med andre Farver forekommer det i det Følgende.

Anm. Jeg benytter her og i det, som jeg fremdeles har at sige om Farvernes Virkning, ofte Göthe, men afviger i Theorien væsentlig fra ham. Desuden vil man let see, hvormeget Naturlærens Anvendelse har givet mig at tilføie og berigtige.

§ 55. Det Orange frembringes ved Lysbølger af en lidt mindre Brede end det Rødes. Dets egentlige Varme er ogsaa noget mindre; men derimod indeholder Sollyset langt mere deraf, saa at dets Lysstyrke er meget større. Herved faaer det en større Virksomhed, og dets oplivende saavelsom dets foruroligende Virksomhed faae derved større Betydning og lade det heri overgaae det rene Røde. Det forstaaer sig, at der ved forskjellige Blandinger af det Røde og Orange kan frembringes mange Middelindtryk, hvori dog det Vækkende, Livelige, Pragtfulde, Foruroligende mere eller mindre gjør sig gjældende.

§ 56. Det Gule har atter en ringere Bølgebrede og Varme end de to foregaaende, men større Lyskraft, hvilket ved Lysmaalinger er godtgjort. Det er klart, muntert og mildtvækkende; Erfaringen viser os noksom dette Indtryk af gule Vægge, Gardiner o. dl. Dets Virkning forhøies endnu særdeles ved

Glandsen, som Guldet lærer os, og som vi ogsaa bemærke paa glandsfulde Tøier. Det er, ligesom om denne lysmægtigste Farve ikke kunde vise sig i sin fulde Herlighed uden Glandsen. Enhver Smuds trækker den over i det Modbydelige, ligesom dette skeer ved det Hvide.

§ 57. Det Grønne staaer baade i Bølgebrede, Varmevirkning og Lyskraft midt imellem Farverne. Denne Ligevægt giver en egen Ro, som gjør det Grønne fortrinligt passende for Værelser, hvori man dagligt opholder sig.

§ 58. Det Blaa har atter mindre Bølgebrede, mindre Varme, mindre Lyskraft end de foregaaende Farver. Som Omgivelse har det baade noget koldt og noget mørkt; at dette kan formindskes ved Tilblanding af Hvidt, forstaaer sig.

§ 59. Det Violette staaer atter i Bølgebrede, Varme, Lyskraft under det Blaa. Det nærmer sig stærkt til Mørket og anvendes for det meste meget blandet med Hvidt. Göthe finder deri noget Foruroligende, men meget rigtigt af en ganske anden Art end de virksommere Straalers vækkende Uro. Det er Mangelens, Savnets Foruroligelse, som den frembringer.

§ 60. Den ulige Tilfredsstillelse, som forskjellige Mennesker føle ved samme Farve fornemmeligt i Omgivelser og Klæder, forstaaes let af en ulige Nervestemning, ifølge hvilken nogle især glædes ved stærke Indtryk, andre ved milde. Forsaavidt et Menneske har valgt Farven af sin Omgivelse blot efter det Indtryk, Farverne pleie at frembringe paa ham, vil dette Valg staae i Sammenhæng med meget i hans øvrige Tilbøieligheder.

§ 61. Foruden det Indtryk, vi modtage af Farverne, ifølge Lysets mest umiddelbare Forhold til os, gives der andre, som have deres Grund i mere middelbare Forhold.

Blandt disse fortjene de, som udspringe af saadanne Selskabsforestillinger (Ideeasociationer), som sammenknytte Tanken om en vis Farve med Indtrykket af vigtige farvede Gjenstande

i Naturen, især Opmærksomhed. De have en langt større Betydning end de Forestillingsforbindelser, som udspringe af Samfundslivets mange vilkaarlige Bestemmelser.

Det Røde erindrer om Blodet, som er en af de store Livskilder i vort Legeme; hvor dets Farve fremskinner gjennem Legemets Overflade, antyder den Sundhed og Livskraft. De Undtagelser, som en sygelig Fremtræden af denne Farve medfører, tilintetgjøre dog ikke dette Hovedindtryk. Hos de Folkeslægter, hvis Hudfarve er sort, hvor følgelig Hudfarven og Blodfarven ikke staae i et saa kjendeligt Forhold til hinanden, maa altsaa denne Sags Opfatning være forskjellig. Det samme kan anvendes paa flere eiendommelige Hudfarver hos hele Folkeslægter; saa at den her udtalte Anskuelse i sin Heelhed kun tilhører den kaukasiske Race. Det Orange erindrer om Ilden, det Grønne om Mark og Skov og derved om Jordens faste Overflade i Modsætning til Havet. Det Blaa minder om Himmelhvælvingen og mindre væsentligt om Havet, som kun har sin Farve ved Himmelhvælvingens Afspeiling: det minder ligeledes om det Fjerne. Göthe siger, at det Blaa er et tillokkende Intet. Af Naturvidenskaben lære vi, at det Blaa i Forening med Violet tilbagestraales, hvergang Lyset skal gaae over i et mindre opfyldt Rum, altsaa til det mere Tomme. Hiint Udtryk af Göthe passer derfor meget vel med Tingens Væsen og med de Naturerindringer, som ved dem ere fremkaldte hos os. Det Violette og Blaa henpege ogsaa paa Mørket, da de ere de mindst lysrige Farver, og de Farvestoffer, som fremstille dem, derfor lettest gaae over i det Sorte.

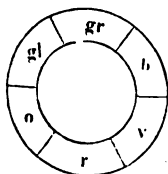
Den symbolske Betydning, man har tillagt visse Farver, finder atter sin Grund i Naturen, skjøndt mere fjernet derfra og ikke i alle Dele lige dybt begrundet deri. Om det Hvide som Uskyldighedens og det Sorte som Sorgens Farve er der allerede talt § 50 og 51. Deres symbolske Betydning er den mest øiensynligt naturbegrundede. Rødt, som Kjærlighedens

Symbol, har sandsynligviis faaet sin Betydning af Blodets Farve, hvormed Tanken om Hjertet, om Varme, om Livsfylde sammenknytter sig. Det Gule har man ladet betyde Falskhed, hvorfor jeg ikke saa let finder en fyldestgjørende Grund, uden for saavidt man derved vilde antyde Bedrageligheden af det Skinnende, hvilket ogsaa kunde retfærdiggjøres ved den store Lethed, hvormed det Gule, naar det kommer til at afvige fra Reenheden, bliver modbydeligt. At det Grønne skal betyde Haabet, synes begrundet i Foraarets lovende Grønt; saae man blot paa den Fyldestgjørelse, hvormed Øiet kan ligesom hvile deri, vilde man hellere kalde den Tillidens Farve. Det Blaa kaldes Troskabens Farve; men da Tro, Haab og Kjærlighed saa hyppig nævnes sammen, og de to sidstnævnte hver have sit Farvesymbol, synes det mig, at man ogsaa maa antage, at een af Farverne maatte være hiin ædle Egenskab tilegnet. At det Blaa som hentydende paa det Fjerne, det fra Stoffet tomme, altsaa det Ulegemlige, passer til Symbol paa Troen, er aabenbart nok; men derved, at dette viser sig i Himmelfarven, og Tanken herom leder os fra det Jordiske, indføres denne Opfatning først ret i vor Anskuelseskreds. Det er iøvrigt vist, at man ogsaa har lagt Betydningen af Troskab og Bestandighed i det Blaa, og man kan dertil være bleven ledet ved den Ro, som ligger i det Blaa. (see § 58) og den Følelse, at den af alle Farver er mindst pragtfuld med Undtagelse af den violette, som naar den virkelig svarer til Lysets eget Violet og ikke forverles med en Farveblanding, som indeholder mere Rødt end dette, er saa lyssvag, følgelig har saa liden Kraft, at den ikke kan tages meget i Betragtning, naar der tales om Farver, og sjeldent kan bruges. Jeg troer imidlertid, at man vilde finde Tilstemning hos Mange, som have en fiin Farvesands, om man vilde kalde den Længselens Farve.

§ 62. Göthe siger, at gjennem blaat Glas sees Alt i et sørgeligt Lys, gjennem rødt i et skrækkeligt; men denne Paa-

stand maa meget indskrænkes. Gjennem blaat Glas seer man Ansigter, Træer, røde Tage o. dl. i et sørgeligt Lys, fordi det røde, gule og grønne Lys næsten borttages af det blaa Glas, saa at Øiet hverken faaer den Overvægt af denne Farve, som indeholdes i det Lys, Gjenstandene ellers tilbagesende og heller ikke de røde, gule og grønne Farvestraaler, som indeholdes i det ublandede Lys, de tilbagekaste. Man seer da Gjenstandene i et baade unaturligt og svagt Lys; men saaledes gaaer det ikke, naar man gjennem blaat Glas betragter blaae Gjenstande som Himmel og Hav. Den samme Betragtningsmaade lader sig anvende paa Synet gjennem andre farvede Glas, f. Ex. det Røde. Himmel og Jord see ud, som om de stode i en almindelig Brand; da den røde Belysning tillige er meget virksom og, gjengivet fra store Overflader, foruroligende, bliver Indtrykket skrækkeligt; men seer man gjennem saadant Glas Gjenstande, som skulle være røde, som Menneskeansigter, bliver Indtrykket ofte muntert og liveligt.

§ 62. Man har ved talrige Forsøg beviist, at visse Farvestraaler ved deres Forening give hvidt Lys. Hvilke disse ere, kan man lettest gjøre sig beskueligt ved hosstaaende Figur.

Ved Bogstaverne i denne Figur betegnes Farverne saaledes: r Rødt, o Orange, gl Gult, gr Grønt, b Blaat, v Violet. Hver to Farver, som staae ligefor hinanden, udfylde hinanden til Hvidt: Rødt og Grønt, Orange og Blaat, Gult og Violet. Vor Farvesands erkjender nu hvert saadant Par Udfyldningsfarver for at være harmoniske Farver, som udgjøre en Heelhed af Lys, og derhos udgjøre en Farveharmoni. Göthe har heldigt fremhævet dette.

§ 64. To Farver, mellem hvilke der ikkun ligger een Mellemfarve, udgjøre efter Göthe charakteristiske Farvesammenstillinger, f. Ex. Rødt og Gult, Gult og Blaat, Blaat og

Rødt. Han fremhæver, at disse Sammenstillinger derfor bruges til Uniformer. Dette synes dog ikke den eneste Aarsag; thi Orange og Grønt, Grønt og Violet, Violet og Orange bruges ikke let saaledes; uagtet dog det Grønne bruges til Uniformer. Man kunde dog herved bemærke, at dette Grønne næsten altid er mørkt og trækker over i det Blaa. Det synes i Øvrigt, at Overfladens Størrelse og Deelning her maa tages med i Betragtning; thi Gult til Kjortel og Rødt eller Blaat til Underklæder synes man ikke at kunne bifalde. Foruden Overfladens Størrelse og Fordeling maae upaatvivleligt ogsaa Lysstyrken og Glandsen tages i Betragtning.

§ 65. Nabofarvers Sammenstilling gjør intet behageligt Indtryk paa os, uden forsaavidt særegne Betingelser komme til. Göthe siger, at Grønt med Gult er gemeent muntert, Grønt med Blaat gemeent modbydeligt. Dette kan ikkun indrømmes og er neppe heller meent i en større Udstrækning end for det Tilfælde, naar Farverne ere ublandede, og naar de omtrent have lige Styrke og udfylde lige Rum. Nogle Exempler ville advare mod Sætningens altfor vidtdrevne Anvendelse og tillige vise, hvormange Forhold man her maa drage med ind i Betragtningen. Himmelens Blaa, seet gjennem Træernes grønne Toppe, frembringer altid et glædeligt Indtryk. Dette er upaatvivlelig skjønnest, naar Bladene trække sig noget i det Gule, saa at Bladfarven ikke staaer saa ganske nær ved Himmelens Blaa, hvilket trækker sig endeel i det Violette; men selv naar Bladenes Grønt trækker sig hen i det Blaagrønne, har Indtrykket sin Skjønhed. Udentvivl hidrører dette fra den meget overveiende Lyskraft i Himmelens Blaa. Lysglæden selv maa ogsaa have sin betydelige Deel deri, da man under Træets Krone er i en Skygge, som Himmellyset oplyver.

Kjærmindens lille blaa Blomst tillokker Øiet midt i sin grønne Omgivelse. Her synes Overfladens Lidenhed, Farvens Lysklarhed og dens Fordeling paa en veldannet Blomst, at

have en stor Deel i det gunstige Indtryk; men saa meget er vist, at Sammenstillingen af det Blaa med det Grønne her ikke virker ugunstigt. Enhver vil let af egen Erfaring mindes mangfoldige Exempler saavel af blaae som af gule Blomster, der glæde Øiet i en grøn Omgivelse. Her vil jeg ikkun gjøre en Bemærkning, som jeg endnu ikke har havt Leilighed til at underkaste alle ønskelige Overveielser; men som er grundet paa det samlede Indtryk af mine Hverdagserfaringer, at nemlig det Grønne i Nærheden af de farverigste Blomster, og feiler jeg ikke, meest i Nærheden af de gule og blaae, pleier at være langt fra det rene Grønt, saa at man kan sige, at der ikkun er lidet egentligt Grønt deri. Ofte har desuden Blomsten en betydelig Glands, og det hændes ikke sjeldent, at Lys- og Farvekraften i Stængel og Blade er svækket ved et haaragtigt Overtræk.

Jeg vover endnu hertil at føie en Formodning, til hvis omstændelige Prøvelse Naturvidenskaben neppe endnu giver Midler, men som for mig har en stor indvortes Sandsynlighed, nemlig at den Modsætning, som altid opstaaer ved Stoffernes Adskillelse, ogsaa skulde ytre sig i Farvemodsætninger. I det her omhandlede Tilfælde skulde følgelig den Adskillelse af Stofferne, hvorved der dannes visse Forbindelser, som føres til Kronbladene, andre, som holdes i Stilken og dens Blade, frembringe Modsætningen. Vel kunde der anføres mod denne Formodning, at de chemiske Adskillelser, til hvilke her sigtes, ikke blot bestaae i en Fordeling af Stofferne indenfor Plantens Grændser, men ogsaa i visse Stoffers Afgivelse til den omgivende Luft; dog selv hvad disse angaaer, synes der at være en Modsætning mellem de grønne og de farvede Overflader.

Skjønhedslærens Anvendelse paa Værtriget og navnligt paa Blomsterne vil sikkert føre til at give mange Dele af den almindelige Skjønhedslære en ny Udvikling og nærmere Bestemmelser. Sammenstillingerne af de forskjellige Figurer af

de almindelige Blade, Kronbladene og Befrugtningsdelene: de mange Forskjelligheder, som fremkomme ved Forskjelligheden af Kronbladenes og Befrugtningsdelenes Farver og Farvetegningen inden i mange Blomster: Overfladens mangfoldige Tilstande, hvoraf allerede Glandsen er bleven nævnet, men hvoriblandt ogsaa flere maa fremhæves, f. Ex. det Fløielsagtige: den Afstand, hvori Blomster og Blade staae fra Omgivelsen: Alt dette maatte, foruden meget her upaatænkt, tages i Betragtning.

§ 66. Modsætningen af Lys og Mørke gjør sig paa flere Maader gjældende i Sammenstillingen af Farver. Paa Tøier med mørk Grund passe fortrinligt Blomster med lysstærke Farver, f. Ex. gule; til lys Grund derimod lyssvage Farver, f. Ex. blaae. Røde Blomster passe baade til mørk og til lys Grund, fordi Farven har en Middelgrad af Lyskraft, men iøvrigt gjør sig gjældende ved Størrelsen af sine Svingninger.

§ 67. Glandsens store Indflydelse i Skjønhedsforholdene er vel i det Foregaaende oftere bleven nævnet, men kun med faa Anvendelser. Den Deel, som Glandsen har i mange af de Indtryk, vi modtage af Naturen i det Store, er vigtig. Himmelens Blaa vilde ikke gjøre det samme Indtryk paa os, dersom Glandsen savnedes. Vandets Glands i Modsætning til Jordfladens Lyssvaghed bidrager, som bekjendt, overmaade meget til at oplive Landskaberne, saa at man har kaldet Vandene Landskabernes Øine, idet man rigtigt har ladet sig lede af det livfulde Indtryk af Øiets Glands. Enhver vil have lagt Mærke til det skjønne Indtryk, vi modtage af Gjenstandenes Speilning i en rolig Vandflade. Foruden andre Ting, som medvirke til at gjøre denne Afbildning saa tillokkende, har Glandsen her sin store Virkning. Den blanke Vandflade, som tilbagekaster en stor Deel af Himmellyset, overdrager det Maleri, der vises os, med sin Glands, livligere end den skjønneste Fernis.

De mange Afvexlinger i Vandets Glands, hvori tillige

nogen Farvevirkning indtræder, fortjene ogsaa vor Opmærksomhed. Paa en Dag, hvor Himlen er blaa, er som bekjendt Vandet det ogsaa ved at tilbagekaste Himmellyset; men vender man Øiet hen til Dele af Vandspeilet, som ligge langt fra os, og hvorfra vi følgeligen modtage det tilbagekastede Lys under meget spidse Vinkler, vil man her finde Glandsen langt stærkere, da der tilbagekastes desto flere af de modtagne Straaler, jo mindre Indfaldsvinkelen er. Herved vinder Glandsen en Styrke, som svarer til Metallernes, og da lidt af Himmelens Blaa blander sig ind deri, giver dette en sand Sølvglands; ved den umiddelbare Solbelysning om Dagen eller Maanebelysning om Natten frembringes denne Virkning i endnu høiere Grad. Malerne forfeile ikke letteligen i deres Fremstillinger disse Naturforhold, som en skarp Jagttagelse lærer dem; men en eller anden Digter kunde det vel hænde, at han sad ved en Bæk og saae ned i dens Sølvervove.

I alle Tilfælde, hvor Glandsen er stærkere, end Øiet beqvemt kan udholde den, bliver den, som bekjendt, blændende og ved sit Misforhold til den øvrige Opfatning forstyrrende for Skjønheds-Indtrykket.

At Aftenrødens, Morgenrødens, Regnbuens og flere saadanne Luftsyns Glands udgjør endeel af deres Skjønhed, behøver nu vel neppe at siges.

§ 68. Vi have her betragtet Lys- og Farvevirkningerne i de mangfoldige Forhold, hvori de forekomme udenfor os. Da disse Virkninger ogsaa foregaae i vore egne Synsredskaber, synes det, at vi for at lære dem at kjende helst maatte vende vor Opmærksomhed imod os selv. Dette maa heller ikke forsømmes; men de Forandringer, som foregaae i vore egne Sandseredskaber, have kun for en ringe Deel den Tydelighed, som fordres til at opnaae nogen Indsigt. Vi maae tvertimod behandle vort eget Øie som noget Udvortes; vi maae f. Ex. af Menneskeøiets Sønderlemmelse lære dets herlige Bygning at

kjende og ved vore Undersøgelser over Lysets almindelige Bevægelseslove dets Brydningslove, dets Evne til at danne Billeder, efterspore i den udvortes Verden de Love, som gjøre os Synet begribeligt. En udstrakt videnskabelig Erfaring har bekræftet dette; og det maa ikke forvilde os, at en sjelden Aand, Göthe, har holdt for, at Videnskabens sædvanlige Vei i Behandlingen af Lyslæren førte paa Vildspor. Men nu, efter at vi have betragtet Lysvirkningerne der, hvor de bedst aabenbare os deres Natur, kunne vi vende tilbage til os selv med det Udbytte, vi have hentet fra Yderverdenen. Begge Betragtninger maae vel være adskilte i Tiden, fordi vi ikke kunne anstille dem paa eengang; men vi maae aldrig tabe af Sigte, at de begge høre sammen til et Hele, hvori udvortes og indvortes ikke mere ere adskilte.

§ 69. Enhver Indvirkning paa Oienerven, endog et Tryk, et Stød, en umiddelbar mechanisk Berøring frembringer Lysfornemmelse, Farvefornemmelse medindbefattet, men ingen anden Fornemmelse; hvorimod man ikke ved Indvirkning paa nogensomhelst Nerve, som ikke staaer i Forbindelse med Synsnerven, kan frembringe Lysfornemmelse. Ætherbølgerne virke da paa vor Synsnerve ligesom andre mechaniske Kræfter, men ere de eneste som formaae at opvække en saadan Lisfornemmelse, som meddeler os Kundskab om Yderverdenen. Oiet er dog heri ikke andre Vilkaar underkastet end de øvrige Sandseorganer; thi ganske i Overeensstemmelse hermed frembringe Kræfter, som virke paa Hørenerven, kun Lydfornemmelser, de paa Lugtenerven virkende kun Lugtfornemmelser o. s. v.

§ 70. Denne Eftervisning af Lysvirkningens mechaniske Side bør dog ikke forlede os til at oversee det meget andet, som ligger deri, og som udfordres til en Anskuelse af Synsindtrykket i dets Heelhed. Dette Indtryk bestaaer naturligviis af to Hovedvirksomheder, Ætherbølgernes og Sandseevnens, og er den forenede Virkning af begge; men i disse to Hoved-

virksomheder ligge mangfoldige andre skjulte. Over Sandsenervens Virksomhed ligger der et tykt Slør; men om Lysbølgernes Virksomhed vide vi dog noget mere, og dette er endog af den Beskaffenhed, at det lader os ane noget om Virkningen i Synsnerven selv. Af Forsøg vide vi nu, at Lyset frembringer en Forandring i enhver Overflade, hvorpaa det frembringer Billeder, saa at Billedanlægget, efterat Lyset har ophørt at virke, endnu vedligeholder sig en Tid og kan gjøres synligt ved visse Dampfortætninger. I Synsnerven foregaaer en lignende Billeddannelse, om hvis Vedvaren Sandsen selv underretter os. Naar man ikke vil indskrænke Begrebet af chemisk Virkning blot til øiensynlige Foreninger eller Adskillelser af Stoffer, men henføre derunder alle indvortes Tilstandsforandringer, saa lære vi heraf, at der under Billeddannelsen maa frembringes en chemisk Virkning i Synsnerven. Selv om man ikke vilde tilstede dette Navn, vil man dog ikke kunne nægte, at en saadan Forandring i Overfladernes Tilstand baade selv er betydningsfuld og i de ubesjælede Legemers Overflader medfører hemmelige elektriske og magnetiske Kredsløb, og man vil neppe kunne løsrive sig fra den Tanke, at noget Lignende foregaaer i Synsnerven selv. Kort: i Synsfornemmelsen yttre sig samtlige Verdenskræfter, om end nok saa skjult og hemmeligt.

Af alt det, Videnskaben lærer os om Synsfornemmelsen, skal i det Følgende ikkun det fremsættes, som allernærmest staaer i Sammenhæng med det Skjønnes Opfatning.

§ 71. Ligesom enhver Virkning behøver en Tid for at frembringes, en Tid for atter at forsvinde, saaledes og Synsfornemmelserne; saa hurtigt disse end komme og forsvinde, har man dog afgjørende Erfaringer nok herover. Ovenpaa ethvert Indtryk følger en Bestræbelse til den modsatte Fornemmelse: paa en Lysfornemmelse en Mørkefornemmelse, paa en Fornemmelse af det Røde følger Udfyldningsfarven (§ 60),

det Grønne, og omvendt efter Fornemmelsen af det Grønne følger det Røde o. s. v. Under de sædvanligste Omstændigheder ere disse Afvexlinger for svage til at mærkes; men naar man forsøger stærkere Indtryk og udeholder andre Lysvirkninger, som kunde forandre Forholdene, erfarer man dette. Ved Forsøg med stærkt hvidt Lys forekommer der endnu mange Farveudviklinger, som her maae forbigaaes.

§ 72. Lettere kan man overbevise sig om beslægtede Virkninger ved Forsøg med belyste hvide og farvede Gjenstande. Betragter man en stærktbelyst hvid Figur paa mørk Grund og henvender derpaa Øiet paa en hvid Flade, seer man paa samme Billedet af hiin Figur, men mørkere end den øvrige Flade. Udføres Forsøget med en mørk Figur paa lys Grund, viser Billedet paa den hvide Flade sig lysere end denne. Dette sidste Tilfælde er i det væsentlige ikke forskjelligt fra det første; thi Grunden danner ligesaavel et Billede i Øiet som Figuren, og de indtage kun forskjelligt Sted i de to Forsøg. Anstilles samme Forsøg med farvede Figurer, saa seer man, naar Øiet henvendes paa den hvide Grund, ligeledes samme Figur, men med Udfyldningsfarven. Saaledes er Efterbilledet af en rød Figur grønt, af en grøn Figur rødt o. s. fr.

§ 73. Betragter man længe et farvet Billede paa hvid Grund, vil man see denne at overtrækkes med Udfyldningsfarven. Om Grunden hertil er den, at der i Synsnettet virkelig frembringes uden om Gjenstandens Billed en Fornemmelse af Udfyldningsfarven, eller om Øiet, som aldrig staaer fuldkomment stille, ved sine Bevægelser giver Anledning til at nogle Dele af Synsnettet, som før modtoge Billedet, nu modtage Indtryk af Grunden, er ikke afgjort.

Det her omhandlede Forhold er ikke uden praktisk Betydning. Vil man efterligne et Mønster eller et Maleri ved Brodering eller Væv, og man vælger de farvede Traader uden Hensyn paa den Indflydelse, Naboskabet udøver paa Indtrykket,

vil man, naar Arbeidet er fuldendt, see sig skuffet. Man bør derfor med Hensyn herpaa gjøre foreløbige Forsøg.

§ 74. Af alt dette seer man, at Øiets egen Natur medfører Udviklingen af harmoniske Farver. Dette kunde heller ikke være anderledes; thi ligger hele Evnen til Lysudvikling deri, fordrer enhver Lys- eller Farvefornemmelse sin Modsætning. Det hører dog til Naturvidenskabens Fremgangsmaade ikke at bygge paa saadanne Beviser, men at fremstille Sandheden i en Række af Anskuelser, af hvilke iøvrigt her ikkun nogle faa ere blevne fremhævede som Exempler.

Det vil nu være lærerigt at kaste et Blik tilbage paa de Forhold, som ere fremstillede § 63—65.

Naar to Udfyldningsfarver komme ved Siden af hinanden, vil den ene forstærke den anden, f. Ex. det Røde vil ved Naboskab med det Grønne blive høiere rødt og det Grønne paa samme Tid stærkere grønt. Det er herved, at Farveharmonien, som allerede er bestemt, ved at Udfyldningsfarverne udgjøre en Farveheelhed, virkeliggjøres for vor Følelse.

I de Farvesammenstillinger, som vi have kaldet de charakteristiske, frembringer den gjensidige Indvirkning nogen Forstærkning og nogen Forandring. For at fremkalde dette for Anskuelsen skulle her de charakteristiske Farver blive opstillede parviis, og under hver skal den Farve sættes, som den anden fremkalder i Fornemmelsen deraf.

Gult —	Blaat	Rødt —	Gult	Rødt —	Blaat
Orange	Violet	Violet	Grönt	Orange	Grönt

Sammenstiller man derimod Nabofarverne opstaaer et ganske andet Forhold, f. Ex.

Gult —	Grønt	Grønt —	Blaat
Rödt	Violet	Orange	Rödt

Man seer, at i det sidste Tilfælde den ene Farve i hvert Par faaer en ganske ny Farve til, i det første derimod en Farve, som indeholder noget af dens egen.

Det viser sig ogsaa her, hvorledes den Tanke, at Udfyldningsfarverne maae danne en Harmoni, fordi de udgjøre en Alhed af Farve, virkeliggjøres for Følelsen, ikke ved et tilfældigt Sammenstød, men ved den nødvendige Harmoni, som følger af fælles Grundlove.

§ 75. Hvormeget Farverne tjene til at forskjønne Overfladerne, er bekjendt nok af daglig Erfaring. For saavidt, som denne Forskjønnelse ikkun bestaaer i en vilkaarlig Anvendelse af Farverne, maa Virkningen deraf blot beroe paa Farveforholdenes almindelige Love. I Naturfrembringelserne, det være Mineralier, Vørter eller Dyr, ere Farverne upaatvivleligt bestemte ved Love, ifølge hvilke de ere afhængige deels af Gjenstandens egen Natur, deels af dens Forhold til Yderverdenen. Disse Love ville sikkert længe blive Gjenstand for tilkommende Tiders Undersøgelser. Endnu er det, som vi derom vide, altfor adspredt og usammenhængende til deraf at gjøre nogen Brug i det Skjønnes Naturlære; men derimod gives der Tilfælde, hvor Form og Farve fuldkomment af os begribes som Frembringelsen af samme Naturhandling, og af disse Betragtninger kunne vi allerede nu lære noget.

§ 76. Til saadanne Former henhører Regnbuen. Det ligger ikke i denne Fremstillings Hensigt her at gjentage Regnbuens velbekjendte Theori, den kan med fuld Ret forudsættes. Denne Theori lærer os, at Bueformen er en nødvendig Følge af de Love, hvorefter Lyset brydes og tilbagekastes i Regndraaberne. Ved den samme Naturhandling, hvorved denne Bue dannes, adskilles ogsaa de i det hvide Lys indeholdte Farvestraaler, og en Farveharmoni udvikles, i det Sollysets hele Farveindhold staaer for os, baade i sin Adskillelse, som Fordelingen i Rummet medfører, og i sin Heelhed, som det har beholdt fra sin Kilde; men hermed er Anskuelsens hele Indhold langtfra ikke udtømt. Modsætningen mellem den mørke Regnvæg og den klare Bue opvækker tillige den eiendommelige Lys

glæde, forhøiet ved den Seierspragt, Lyset her udfolder i sin Kamp med Mørket, de velgjørende Magters Seier over Ødelæggelsen. Den er en for Sandsen fremtrædende Naturtanke, hvori det Haandgribelige og Tunge er udelukt. Med det nordiske Gudesagn lader Indbildningskraften den gjerne være en Bro mellem Himmel og Jord.

§ 77. Blandt de mærkelige Forbindelser af Former og Farver henhøre ogsaa nogle af dem, som frembringes ved Lysstraalernes gjensidige Virkning paa hverandre, som man kan kalde deres Vexelindgreb, og som man har betegnet med det af latinske Rodord dannede engelske Udtryk: Interferens (Interference). Denne Virkning kan ikkun blive kjendelig, hvor Straaler, som komme fra en Lysgiver af meget ringe Udstrækning, træffe sammen; thi ellers skjules den Virkning, som visse Straaler frembringe, ved den, som kommer fra Straaler, der ere udgangne fra andre Punkter. Vexelindgrebets Virkning fremkommer derved, at Lysbølger, som træffe saaledes sammen, at deres eensartede Svingninger falde i samme Dele af Rummet, forstærke hverandre; men at de derimod tilintetgjøre hverandres Virkninger, naar modsatte Svingninger falde sammen. Da de forskjellige Farvestraaler have ulige Bølgebrede, ville Forstærkningerne og Formørkningerne af Lyset ikke falde i de samme Punkter af Rummet for alle Farvestraalerne. Det vil her ikke være Stedet at udvikle denne hele Lære, det maa være nok at berette som Videnskabens Resultat, at man nøiagtigt kan beregne hvert Udfald af Forsøgene. Nogle Exempler ville oplyse denne Forbindelse mellem Former og Farver.

§ 78. Naar man lader det Lys, som kommer fra en meget liden Lysgiver, f. Ex., det ved et Brændglas eller bedre en endnu mindre Straalesamler dannede Solbilled, gaae igjennem smaae nær ved hverandre liggende Aabninger i en tynd Metalplade, saa ville de Straalekegler, som ere komne derigjennem, paa deres fortsatte Vei træffe sammen og i nogle Dele

af Rummet forstærke hverandres Lysvirkning, i andre tilintetgjøre den. Herved opstaaer en Mængde lyse og mørke Pletter, som vel ikke hænge sammen, men have en strængt ordnet indvortes Beliggenhed, ofte en stor Mangfoldighed i Former, symmetrisk fordeelte, og desuden pragtfulde og symmetrisk fordeelte Farver.

For at vinde et lettere Overblik over det, som her foregaaer, vil det være bedst først at bortvende Opmærksomheden fra Farverne. Man kan ogsaa i Virkeligheden udføre Forsøgene saaledes, at ingen Farveafvexling finder Sted; man behøver hertil kun at vælge et Lys af en enkelt Farve, f. Ex. Lys, som er gaaet gjennem rødt Glas.

Et af de mest enkelte Tilfælde, hvorved en stor Mangfoldighed af Former og Farveforbindelser opstaaer, opnaaes ved at lade dette enkelte Lys gaae igjennem tre ganske smaae Huller i en tynd Metalplade, som stilles før Aabningen af en fortrinlig god Kikkert, som dog ikke behøver at være af meget betydelig Forstørring. Naar man betragter Virkningen derigjennem, vil man see et Billede, i hvis Midte staaer en kraftfuld rød Kreds, omgiven af 6 andre meget mindre lyse, som have visse ordnede Afvigelser fra Kredsformen. Uden om disse komme nu i forskjellige Afstande andre fra Kredsformen mere afvigende Pletter med forskjellig Lysstyrke, som ogsaa retter sig efter Symmetriens Love. Grunden er sort. En Architect, som saae den farveløse Tegning af dette Billede, sagde, at dersom det var udført paa et rundt Loft, vilde man finde, at det var en med megen Originalitet udtænkt Decoration.

§ 79. Foretages nu Forsøget med farvefrit Lys, saa vil hver Art af Farvelys, som deri indeholdes, formedelst deres ulige Bølgebrede, give de af dem dannede Pletter paa et andet Sted; de violette ville falde nærmest hen mod Midpunktet, de blaae lidt længere derfra og saaledes fremdeles de grønne, gule, orange, røde. Dog er Forskjellen ikke saa stor, at de ganske

skulde falde ud fra hverandre; de falde tvertimod for en stor Deel over hverandre og danne derved den skjønneste Farvefordeling, saaledes at man i hver Plet seer enten i fuld Adskillelse Regnbuens Farver, overalt med den violette Side ind mod Midpunktet, altsaa den røde ud mod Omkredsen, eller Farveblandinger, som dannes ved den enes Sammenfalden med den anden.

Lader man Lyset gaae igjennem en Plade med 4 Aabninger, hvis Midpunkter staae for hverandre, som Hjørnepunkterne i et Qvadrat, saa erholder man ligeledes et af symmetriske Pletter sammensat Billede; men af hvilke to Sæt, som ere klarere end de øvrige, krydse hinanden og danne et Kors. Farvepragten i dette Kors er stor; i de mellemliggende Dele er derimod Lysstyrken mindre, men symmetrisk fordeelt.

Har man i Pladen anbragt mange smaae qvadratiske Huller meget nær ved hverandre, fremkommer derved flere Sæt af Striber, som danne en heel Sammenstilling. Lige for Hullerne seer man en Rad af smaae qvadratiske Lyspletter, den midterste hvid, de andre med symmetriske Farver. Nærmest denne Rad sees et Sæt af Striber, som løbe smallere til mod Radens Midte, og hvori det violette Lys er fremtrædende i den smalle og Midten nærmeste Deel, og siden følge de andre Farver paa hverandre efter deres Bølgebrede. Efter dette Sæt af Striber følger et mørkt Mellemrum og derpaa et andet, mindre bredt, dannet af længere, men færre og derhos bredere Striber. Paa dette følger atter efter et mørkt Mellemrum et nyt Sæt af Striber, længere, færre og bredere end de næst foregaaende. Det Sæt, som derpaa danner sig efter samme Lov, er ikke adskilt ved noget mørkt Mellemrum, men falder tvertimod med sin smallere Ende i den bredere af det foregaaende Sæt, og saaledes følge endnu to andre, af hvilke det næstsidste er det længste af alle.

Man kan paa lignende Veie frembringe mange Sammen-

stillinger, hvori det Lovstemmende strax føles af Sandserne, og det ikke blot ved Formernes Fordeling, men ogsaa ved Farvernes. I de fleste Tilfælde ere de herved forekommende Farver paa eengang pragtfulde og afstikkende, men paa samme Tid ere de fortræffeligt sammenpassede, med de Øiet meest tilfredsstillende Overgange. Jeg troer, at de, som ville forsøge sig i pompeianske Malerier, gjorde vel i at studere de her omhandlede Farveforhold og at gjøre ikke blot Tanken, men ogsaa Øiet fortroligt med dem.

§ 80. Den samme Fordeel vil man ogsaa kunne drage af de Farver, som udvikles ved det polariserede Lys, naar dette under visse Betingelser udsættes for dobbeltbrydende Krystaller eller Legemer, hvori en egen Spændningsretning har Overvægten. At give en nogenlunde fuldstændig Fremstilling af denne mærkelige Lære vilde her føre meget for langt bort fra det egentlige Maal; men en kort Angivelse af Polarisationens Natur vil dog kunne give en fattelig Forestilling om det, hvorpaa det her kommer an. Ætherbølgerne, hvorved Lyset frembringes, ere saaledes beskafne, at Svingningerne skee lodret paa Straalerne. Lader os f. Ex. fæste Tanken til en Straalekegle, som kommer fra et Punkt af Himmelen og gaaer lodret ned mod Jorden, saa ville Svingningerne i dens Ætherbølger alle skee parallelt med Horizonten, men i dette Plan kunne de have alle mulige Retninger. Stilles nu i disse Straalers Vei en Krystal, som har den Evne at polarisere Lyset, men i den mindst forviklede Form, f. Ex. en islandsk Kalkspath, saa ville alle Svingningerne ordnes saaledes, at den ene Halvdeel foregaaer i een Retning, den anden Halvdeel i den, som staaer lodret herpaa, saa at, dersom Krystallen var stillet saaledes, at nogle Svingninger skete afvexlende fra Nord til Syd og fra Syd til Nord, saa vilde de øvrige skee afvexlende fra Øst til Vest og fra Vest til Øst. Paa samme Tid stilles de to Slags polariserede Straaler fra hinanden ved en ulige Brydning.

Det vil nu være forstaaeligt, naar vi sige, at Straaler have faaet en bestemt Polarisation, naar de ere bragte i den Tilstand, at alle deres Svingninger skee i eet Plan. Man maa ikke her indblande de Begreber, man har dannet sig om Polarisation efter det, vi vide om de magnetiske Virkninger; den Brug, man har gjort af Ordet i Lyslæren, er egentlig ganske uovereensstemmende hermed og ikke heldig, men nu allerede hævdet ved lang Anvendelse. Lyset polariseres ogsaa ved Tilbagekastning under visse Vinkler og ligesaa ved Brydning. De Straaler, som ere polariserede ved Brydning, have deres Svingningsplan lodret paa deres, som ere polariserede ved Tilbagekastning.

Naar polariserede Straalers Svingninger ere parallele med et gjennemsigtigt Legemes Overflade og staae lodret paa deres Indfaldsplan, kan man altid finde en vis Indfaldsvinkel, hvorunder alle Straaler kastes tilbage, og ingen gaaer derigjennem. Falder derimod deres Svingningsplan sammen med Indfaldsplanet, og Svingningernes Retning altsaa skærer den blanke Overflade, ville de under samme Indfaldsvinkel alle gaae igjennem, altsaa ingen kastes tilbage.

Der gives andre mere forviklede Polarisationsforhold end de nys omhandlede, som her forbigaaes; men som dog alle lade sig tilbageføre til de forklarede Grundforhold.

Læsere, som kjende Læren om Lysets Polarisation, ville let see, at jeg for at give Fremstillingen større Fattelighed har henledet hele Opmærksomheden paa Svingningsplanerne og undgaaet at tale om de derpaa lodrette Polarisationsplaner.

Det Sollys, som Himmelen tilbagekaster os, naar den er klar, findes ogsaa polariseret og det paa forskjellig Maade. Det Lys, som tilbagekastes fra den ligefor Solen staaende Deel af Himmelen, har sine Svingninger parallele med Horizonten; det derimod, som kommer fra Steder, som ligge 90° derfra paa begge Sider, har sine Svingninger lodret herpaa. Heraf følger, at den Deel af Himmelen, som staaer omtrent 90° fra Solen, speiler sig mindre fuldkomment og belyser Vandet mindre end de øvrige Dele, især naar Vinklen, hvorunder det belyste Vand sees, er mellem 30 og 40 Grader.

§ 81. Ved Tilbagekastninger og Brydninger lide de polariserede Straalers Svingningsplaner, med Undtagelse af visse ved Sagens Natur bestemte Tilfælde, Dreininger og Adskillelser og kunne atter komme til Gjenforeninger. Holde vi os til det i § 80 angivne Exempel, kan man sige, at Straaler, hvori Svingningerne for skete fra Nord til Syd og fra Syd til Nord, nu kunne forsættes i en saadan Tilstand, at f. Ex. nogle Svingninger skee fra NO til SV og fra SV til NO, medens andre skee i det derpaa lodrette Plan mellem NV og SO. Adskillelsen af Svingningsretningerne skeer altid saaledes, at de to nye Svingningsplaner staae lodret paa hinanden.

Ved forskjellige Tilbagekastninger og Gjennemgange forefalder der en Mængde af Tilfælde, hvori Straaler, som ere udgaaede fra et Punkt, og derefter have faaet en fælles Polarisation, paa deres fortsatte Vei lide saadanne Forandringer, at de, naar de siden efter ere bragte til samme Svingningsplan, dog svinge i modsatte Retninger, naar de have gjennemløbet lige Veie, og derimod have deres Svingninger i samme Retning, naar deres Veie have en Længdeforskjel af 1, 3, 5 eller flere uefne Gange $\frac{1}{2}$ Bølgebredes Forskjel. Af dette Forhold følger der, at de Straaler, som skulde have forstærket hverandre, hvis de ikke havde lidt disse Forandringer i deres Dreiningsplaner, nu tilintetgjøre hverandres Virkning, og at omvendt de, som ellers skulde have tilintetgjort hverandres Virkninger, nu forstærke dem. Det vilde ikke være muligt her at udvikle dette omstændeligt uden at foredrage en meget udstrakt Deel af Lyslæren; til denne maa Enhver henvises, som vil gjennemtrænge denne Sag; men her maae vi holde os til den Følge, at Straaler, som ere udgangne fra et Punkt og ikke lide nogen øiensynlig Adskillelse, blot ved deres Svingningsplaners Dreining kunne faae modsatte Egenskaber, hvilket viser sig deri, at de Farver, som under disse Forandringer udvikles af det hvide Lys, ved Straalernes Vexelindgreb (§ 77) faae den mærkelige Ulighed, at den

Farve, som den ene Art af disse Straaler viser, er Udfyldningsfarven til den, som den anden viser; giver f. Ex. den ene Rødt, vil den anden give Grønt.

§ 82. Af alle de her (§ 80 og 81) fremstillede Forhold, som det koster Umage at gjøre sig fortrolig med, men som eengang ret optagne i Anskuelsen, ere letfattelige nok, forklares de mange Lys- og Farvefigurer, som frembringes ved visse Krystaller og andre gjennemsigtige Legemer, i hvis Indre visse Spændingsretninger ere herskende. Ved visse Tilbagekastninger eller Gjennemgange standses ifølge Polarisationslovene visse Straaler, som have en symmetrisk Beliggenhed mod hverandre, hvorimod der i alle andre Punkter udvikles Farver, som udgjøre hinandens Udfyldning, altsaa ere indbyrdes harmoniske. De symmetriske Former, som herved udvikles, have for det meste ingen betydelig Mærkværdighed; men Farverne have ofte en stor Pragt og have altid en i Sagens Natur grundet indre Harmoni.

§ 83. Man har, ifølge den Grundlighed man finder mellem Lysets og Lydens Frembringelse, troet at kunne udfinde en Farvemusik; men man har herved betragtet Ligheden altfor eensidigt. Tidsforholdet, som er saa fremtrædende i Tonerne, er derimod meget skjult i Lysvirkningene, i hvilke derimod Rumforholdene faae en saa stor Betydning. Desuden anstrenges Øiet stærkt ved livfulde, hurtigt paa hverandre følgende Lys- og Farveomskiftninger. Matte Farver, som de der tilbagekastes fra farvede Overflader, ville derimod give en ubetydelig Virkning. Vilde man frembringe noget, som skulde ligne en Lysmusik, maatte dette skee i Mørke. En Lysmusik ved Daglys vilde være som en Tonemusik under stor Støi. Den eneste Lysmusik, som vi kjende, er Fyrværkeriet, som vistnok har sin Skjønhed og maaskee kunde bringes til en høiere; men man tør ikke vente, at deraf skulde udvikles en Kunst, som kunde lignes med Musiken. Det gamle, i Aartusinder bekjendte

Forhold, at Maleriet er Lysets Kunst, ligesom Musiken Lydens, vil vedligeholde sig uforandret.

(De efterfølgende Paragrapher have ikke været trykkede tidligere; de vare Begyndelsen til en Fortsættelse af dette Arbeide og ere fundne iblandt de efterladte Papirer).

§ 84. Vi have nu betragtet de mest enkelte Skjønhedsforhold, som nærmest opfattes gjennem Sandserne, men ogsaa kun de mest enkelte. Førend vi gaae over til de mere forviklede, vil det være nødvendigt, at vi hæve os til det mest omfattende Blik paa det Skjønnes Væsen; men efter at dette er skeet, og vi have gjort Anvendelse af det Fundne paa den sandselige Verdens Skjønhed, ville vi finde os opmuntrede til at betragte det Skjønne i det Gode og i Sandhedserkjendelse fra det samme Standpunkt.

§ 85. Er det Skjønhedssandsens Væsen at opfatte det Fornuftige i Tingene, saa maae vi for ret at dømme om det Skjønne henvende Opmærksomheden paa Fornuftens Grundyttringer. Ordet Fornuft udtrykker kun en Abstraction, som her ikke kan tjene til at lede os; men vi vises tilbage til det fornuftige Væsen, det tænkende Væsen. I enhver Tanken erkjende vi et tænkende Selv og dets Tænken, det er dets tankefrembringende Handlen. De Tanker, dette Selv frembringer, ligge jo i det selv, men stilles ved Tænkningshandlingen lige over for det, som noget Frembragt; det Frembragte sættes som et Andet end det Frembringende, men ved Tankens Tilbagegang i sig selv erkjendes Eenheden. Betragtet som et Selv, er dette Tænkende uafhængigt af noget Andet, selvstændigt; som tankefrembringende yttrer det sin Livskraft, er det virksomt, skabende, og ved sin Eenhedserkjendelse er det i indre Ligevægt, indre Overeensstemmelse, i Harmoni med sig selv.

§ 86. Disse Grundformer vise sig ogsaa i det Skjønne. Selvstændigheden, Uafhængigheden afpræger sig i det Høie,

Virksomheden i det Livfulde, Selvstemmigheden i det Harmoniske. Ofte indskrænker man det Skjønnes Begreb til det Harmoniske, som ogsaa med Rette kan kaldes det Skjønne i Ordets snævrere Betydning; men det udtømmer ikke alt det, som tiltaler Skjønhedsfølelsen.

Man vil vel bemærke her, at jeg ikke ved det Livfulde har villet udtrykke andet end det Virksomme, som røber Livets Tilstedeværelse. Livet selv omfatter ogsaa alle de øvrige Forhold.

§ 87. I hver af det Skjønnes forskjellige Arter fremtræder den ene eller den anden af disse Grundformer som overveiende; men atter i hver af disse Arter forekommer der Underarter. Det Høie udmærker sig snart som det Mægtige, det Stærke, det Store. I et Jupitersbillede afpræger sig det Mægtige, det er ikke blot Styrke, men Herskerevne. I en Herkules afpræger sig derimod Styrken, som kun er en egen Side af Uafhængigheden. Det Store fremtræder for os i Himmel, Hav, store Bjerge o. s. v. Alle disse Ting vise hen til Uafhængighedsforhold; selv Udstrækningens Storhed, især naar ingen Grændse sees, peger hen paa en Uafhængighed af de ydre Forhold, som pleie at frembringe Begrændsning.

Hvor Naturen blot viser sig med stor Udstrækning uden noget fremtrædende Præg af den skabende Virksomhed, som i Ørkener, er Følelsen af Tomhed, Forladthed, Skræk det Herskende; men det kan skee her ligesom ved Mørkefølelsen, § 37, at Tanken herved kan trække sig tilbage i sig selv og derfra opløfte sig til det Uendelige. Naar vi fra et Skib see over Havet uden at øine nogen Grændse, naar Himlen er overtrukken, ingen mærkelig Bølgebevægelse viser sig, ikke engang et fjernt Skib, kort, naar Havet fremstiller sig for os som den ufrugtbare grændseløse Slette, frembringer ogsaa dette Ørkenfølelsen. Men de mange Aarsager til Forandringer, som forekomme paa Havet, gjøre denne Følelse mindre hyppigt overveiende der end i Ørkenerne.

§ 88. Det Livfulde ytrer sig ligeledes under mangfoldige Former. Alt det, som i Mennesker eller Dyr antyder Sundhedsfylde, Livsglæde, Lethed i Bevægelser, henhører hertil. Men foruden disse gives der mange andre Former, hvori det Livfulde ytrer sig; blandt disse ere: Glandsrigdom, f. Ex. Ciets Ild, en klar Himmel, Vandet i Landskaberne: Farvestyrke, som forenet med Farvemangfoldighed giver det kraftigt Brogede: den indvortes Formsmangfoldighed, f. Ex. et rigtbelovet Træ: Frugtbarhedspræget i et Landskab, som enten blot røber en stor Naturvirksomhed, eller forenet med Præg af Dyrkning, en kraftigt virkende Menneskefornuft. Det forstaaer sig, at dette Præg kunde tilveiebringes ved Midler, som fordærvede Skjønheden, f. Ex. ved Censformighed, ved hæslige Sammenstillinger o. s. v., i hvilket Tilfælde det blandede Indtryk snart kan være tvivlsomt, snart hælde til een af Siderne. Den indre Formrigdom, som opdages ved en nærmere Betragtning af de organiske Legemers indre Bygning, frembringer altid en Skjønhedsglæde, forsaavidt denne ikke forstyrres ved nogen Biforestilling.

§ 89. Harmonien, som udgjør det Skjønne i Ordets snævrere Betydning, omfatter den hele Lovstemmighed. Det er den, der allermest er bleven afhandlet i det Foregaaende, som derfor indeholder talrige Exempler derpaa. I det Følgende ville dens Arter blive oplyste i Anledning af de øvrige Undersøgelser.

§ 90. Det Ophøiede vækker Beundring, det Livfulde Begeistring, det Harmoniske Kjærlighed, (Ordet taget i sin omfattende Betydning, ikke som eensbetydende med Elskov).

§ 91. Kun naar Følelsen af det Selvstændige træder frem med en stærk Overvægt, pleie vi at betegne den som det Høie. Hvor den blot ytrer sig i Forening med de andre Skjønhedsformer, faaer den ikke dette Navn, opvækker ei altid den stærke Følelse, som vi kalde Beundring, men vel en beslægtet, som man kunde kalde Agtelse, idetmindste er af samme Natur som denne.

Om det, som kaldes uskjønt i Naturen, og dets Forhold til det Heles Skjønhedsharmoni.

(I det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Møde den 15de Februar 1850 forelagde Forfatteren sine Betragtninger over Forholdet, hvori det, som vi finde uskjønt i Naturen, staaer til det Heles Skjønhedsharmoni. Han begyndte med at sige, at han, endskjøndt han ofte havde tænkt over denne Gjenstand, dog følte, at han var langt fra at have opløst sig alle Vanskeligheder; men at han fornemmelig drevés til nærværende Meddelelse ved det Ønske at høre sine Selskabsfællers og siden andre Sagkyndiges Bemærkninger derover. Meddelelsen gav ogsaa virkelig Anledning til Forhandlinger, som ikke have været uden Indflydelse paa den Fremstilling af Indholdet, som her forelægges; thi adskillige Indvendinger viste Meddeleren, at han i visse Retninger ikke havde udviklet sin Mening tilstrækkeligt, og ved nogle understøttende Bemærkninger blev han paa den anden Side sat istand til at udtrykke sig med en fuldere Tillid i det mindste over eet Punkt. Han troede ogsaa forud at burde undskylde, at han for at fremsætte de Betragtninger, som umiddelbart angaae Gjenstandene, maatte udbrede sig over Adskilligt, som ikke staaer i umiddelbar Forbindelse dermed.)

I Samtalen over Tonerne er den Grundlære fremsat, som siden i flere Retninger er bleven udført, at vi modtage Skjønhedsindtryk af det Fornuftstemmende i Tingene, dog ikke saaledes at vi ved Tænkning opfatte det som fornuftstemmigt, men derved at vor indre Sands, ifølge sin egen Fornuftindretning, føler Tilfredsstillelse ved det Fornuftstemmende.

Det kunde ved første Øiekast synes, at der af denne Lære maatte følge, at alt Fornuftstemmende skulde være skjønt; men hertil svares, at vor indre Sands ikke formaaer at fatte Præget af andre end de mest enfolde Tanker. Grændsen herfor er ikke fast, men tvertimod meget bevægelig. At Skjønhedssandsen, ligesaavel som de udvortes Sandser, har en meget ulige Skarphed hos de forskjellige Mennesker, at den endog hos hvert Menneske kan skærpes ved Øvelse i skjønne Gjenstandes Betragtning og Efterligning, er Enhver bekjendt: men at Tænkningens Indvirkning formaaer at udvikle den indre Sands, er en Sandhed, som maaskee ikke saameget kan siges at være betvivlet, som at være bleven altfor lidet anvendt til at forstaae Skjønhedslæren. Nogle Exempler ville bedst oplyse dette. Det er en bekjendt Erfaring, at Mennesker, hvis Forretninger fordre, at de meget hyppigt udføre Maalninger og tænke over samme, derved opnaae en Færdighed i strax at skjønne baade Størrelser og deres Forhold uden foregaaende Overveielse. Det tidligere Tænkte er da blevet dem til noget Umiddelbart. De, som meget sysselsætte sig med tænkende Brug af Tallene, erhverve derved en lignende Færdighed til umiddelbart at opfatte mange Talforhold, som Andre kun ved Eftertænkning formaae at fatte. Endskjøndt disse Exempler, som ere valgte, fordi de ere saa bekjendte, vedkomme mange Ting, som ikke høre til Skjønhedsopfatningen, ere de dog ikke denne fremmede; thi Maalforhold ere en af det Skjønnes Bestanddele.

I utallige Tilfælde danne vi os i vor indre Sands et Billede af Ting, hvoraf vi aldrig have modtaget noget umiddelbart Sandseindtryk. Længe førend Menneskene fandt paa at afbilde Landene ved Korter, dannede Mænd, som havde gjort iagttagende Reiser, sig et Billede af det bereiste Land og meddeelte Andre det. Dette Billed havde de da ikke af blotte Sandsninger; Afstandene havde de f. Ex. ofte maattet slutte sig til af forskjellige Omstændigheder, som den paa visse Reiser

anvendte Tid, sammenholdt med de overvundne Vanskeligheder. Bjergenes Udstrækning og Høide, Flodernes Løb, Kysternes Udstrækning og Skikkelse kunde de ligesaa lidet udelukkende have lært af umiddelbar Sandsning eller endog af Andres Beskrivelse, men maatte i mange Henseender have udgrandsket dem. Men det ved alle disse sandselige og aandelige Handlinger dannede Billed traadte nu frem i deres Anskuelse, og det blev dem nu muligt gjennem Talen at opvække samme hos Andre. De Afbildninger, som i vor Tid tilveiebringes af Landene, ere Værker af utallige Maalninger og Slutninger, saa at det Billed, vi ved Hjælp af et Landkort modtage af et Land, hidrører fra en Forening af Sandsning og Tankevirksomhed. Vil man endog paastaae, at den, som nu seer Kortet, kun faaer Billedet ved Hjælp af en umiddelbar Sandsning, maa man dog tilstaae, at den, som først frembragte Kortet, ikke var i samme Tilfælde. Iøvrigt er det vel klart, at den, som blot modtager det umiddelbare Sandseindtryk af Kortet over et Land og ikke til Synet af Kortet medbringer mange ved Tænkning erhvervede Indsigter og desuden grandsker videre derover, vil deraf hente sig et meget fattigt aandeligt Billed.

Saaledes indlemmes Kundskaber, som vi ved Tænkning have erhvervet os, som et aandeligt Billed i vor indre Anskuelse og fornyes ved given Leilighed deri med Anskuelsens Umiddelbarhed, altsaa uden at al den Tænken, hvoraf det er Frugten, tillige skulde fornyes. Tænkning og Sandsningsevne have arbeidet derpaa i Fællesskab, og det bliver ogsaa bestandigt fælles Eiendom, kun bruger hver af disse Evner det paa sin Maade. Selv med Hensyn paa Gjenstande af en mindre sandselig Natur gjælder dette. Den, som kjender mange Sprog og har grandsket deres indbyrdes Forhold, vil om hidrørende Gjenstande ikke blot med Overveielse og Eftertænkning dømme rigtigere end den Uvidende, men ogsaa derover have et Skjøn ifølge et umiddelbart Indtryk. Selv hele Tænknings-

resultater bringes saaledes til at gaae over i Anskuelsen. Vi opfatte f. Ex. Cirkelens Figur først ganske umiddelbart, og vor indre Sands tilfredsstilles ifølge sin oprindelige Fornuftstemmighed ved dette Indtryk; men hertil kommer hos den, der har gjennemtænkt de mangfoldige Egenskaber og Forhold, som Tænkningen lærer os at finde i Cirkelen, en Forestilling om den Tankernes Eenhed, hvori de alle høre sammen, og — har man ret gjort sig fortrolig dermed — saa indpræger denne Forestilling sig som et Minde i den indre Sands og danner deri et Tankebilled, som ei blot tilhører Fornuften, men ogsaa Sandsen, der fornemmer den som Noget den umiddelbart foresvævende.

I det den indre Sands saaledes gjennemtrænges og befrugtes af vore øvrige Evner og virker saavel opfattende som frembringende med Umiddelbarhed, er den ikke blot en Sands i Ordets mere indskrænkede Betydning, men faaer Navn af Indbildningskraft. Det er ved denne Evne, at det Skjønne opfattes og, forsaavidt det udspringer af os selv, skabes. Den virker ligesom alle Kræfter i Verden efter Fornuftlove. Vel skeer dette meget hyppigt paa en Maade, som undgaaer vor Grandskning; men dog er det lykkedes os at see saa mange og tydelige Spor deraf, at vi derfra kunne slutte os til det Hele, ligesom vi gjøre det med Hensyn paa Naturens Love.

Efter alt det Foregaaende see vi, at Indbildningskraften har en Række af Udviklingsstader, som paa de mangfoldigste Maader løbe over i hverandre. Man kunde maaskee deri opstille nogle betydningsfulde Udviklingstrin, ligesom man sætter Tidsaldere i Historien; men dette skulde dog ikke her forsøges, hvorimod vi ville skjelne tre Hovedarter efter de i Skjønhedsopfatningen sammenvirkende Evner: den egentlige Natursands for det Skjønne: Indbildningskraften, som denne ved vore forskjellige Sjæleevners mangfoldige Virksomhed befrugtede Natursands: den vidende Skuen, som finder Sted, naar Ind-

sigten har naaet den Klarhed, at den vundne Sandhed fremtræder i en for den indre Sands anskuelig Skikkelse.

Forsaavidt den indre Sands fornemmelig opfatter umiddelbart, ville Figurer, som udtrykke de eenfoldere Tanker, Symmetri, endog af meget forviklede Former, Lysafskygninger og Farveforhold, Lydbevægelse (Rhythmus), de eenfoldere Toneforhold og Tonebevægelser være dens fornemste Gjenstande.

Meget, som denne Sands vilde opfatte som skjønt, dersom den kunde modtage Indtrykket deraf paa eengang eller indenfor visse snævre Grændser i Tiden og Rummet, viser sig saaledes for den, at de vidt fra hverandre fjernede Dele kun enkeltviis fremstille sig for den. Et Exempel, som henviser paa mangfoldige andre, vil oplyse dette. Forestille vi os et bladløst Træ ganske for sig alene, ville vi sjeldent nok finde det skjønt; men dog kan det i en heel vinterlig Egn være et Led i et Hele, som vi finde skjønt. Gaae vi nu videre og tænke os Træet i dets hele aarlige Væren, saa optages dets fattige Vintertilværelse i et heelt Livsbilled og udgjør et Led i dets Skjønhed. Det er sandt, at saadanne Exempler ikkun vise, at det eenstige Skjønne kan være Led af et Skjønhedshele; men mere er der her endnu ikke tilsigtet; thi den blot umiddelbart virkende Sands kan ikke opfatte de mere forviklede Naturtanker. Enhver vil mindes Exempler nok, hvor enkelte Naturgjenstande, som for sig intet Skjønhedsindtryk gjorde paa ham, dog ikke have forfeilet det i en forenet Virkning af Omgivelse og Belysning med alle deraf følgende Afskygninger, ei at tale om, at Mennesket saa tit ikke befinder sig i den Tilstand, at han opfatter Tingene saaledes med forenet Liv og Rolighed, som udkræves til ret at føle, hvad Naturen byder ham. Det, der af Sandsen ikke opfattes som skjønt, er da meget ofte kun Brudstykker af et skjønt Hele; vi kunne sammenligne det med et af et symmetrisk Hele saaledes udrevet Stykke, at al Symmetrien deri er forsvunden, eller med en Dissonants, som kan opløses

derved, at den i Forbindelse med flere Toner inblemmes i et lidt større Tonehele.

Paa noget lignende have vi at tage Hensyn ved at betragte den Skjønhedsopfatning, der finder Sted, naar en Gjenstand, som uden for sin Naturstilling synes at være uskjøn, viser sig som skjøn, naar den sees i sin rette Naturstilling. Svanen finde vi skjøn; men dette vilde vi neppe, dersom vi ikke vare vante dertil ved Samfoldigheden af alle de Indtryk, hvorunder vi pleie at see den. Den berømte veltalende Burke, hvis Tanker over det Skjønne vistnok have faaet en liden fortjent Anseelse, brugte blandt andet Svanens almindeligt tilstaaede Skjønhed til at besmykke den Mening, at Skjønheden slet ikke beroer paa Figuren; at den ikke ene beroer derpaa, var ham ikke nok. Man vil her ikke videre opholde sig ved hans Meninger, men bruge Svanen som et oplysende Exempel paa Betydningen af en Gjenstands Naturstilling med Hensyn paa Skjønhedsopfatningen. Man forestille sig et Menneske i det besynderlige Tilfælde aldrig at have seet en Vandfugl. Lad ham første Gang faae Svanen at see i en Hønsegaard mellem de øvrige Fjederdyr, berøvet Adgang til enhver stor Vandsamling, hvori den kunde rense sine Fjedre og vedligeholde deres skinnende Hvidhed; mon han vilde finde den smuk? Han vilde vel rose den smukke Bøining, Halsen antager i visse Stillinger, og det røde Næb; men han vilde studse ved dens ufuldkomne Ligevægt og sige: der er et forunderligt Misforhold mellem den lange Hals og den korte Krop med de korte Been og brede Fødder, hvoraf følger en vraltende Gang; men lad ham nu see den i dens rette Naturstilling, flydende paa Vandet, og han vil neppe gjenkjende den. Vi betragte den som oftest kun nær nok, naar den befinder sig paa en rolig Vandflade, hvor den afspeiles i Vandet, og i Forening med sit Billed danner en udmærket skjøn symmetrisk Figur. Dens i Vandet ideligt tvættede Fjedre vise sig her i deres skinnende

Hvidhed og danne en skjøn Sammenstilling med det brede, røde Næb og det mørke Øie, som fremtræder mellem det Røde og Hvide; men desforuden er her enhver Mangel af Ligevægt forsvunden. Vandet bærer den Krop, som kun undtagelsesviis skal bæres af Benene. Halsen, som i sin bøiede Stilling allerede selv er skjøn, bidrager i denne Stilling med til Ligevægten, imedens Svanen majestætisk langsomt skyder sig hen ad Vandfladen. Indbildningskraften føier endnu noget til dette næsten umiddelbare Skjønhedsindtryk. Ved Hvidheden opvækkes Forestillingen om Reenhed; og da Hvidhed og Reenhed ere os et Sindbilled af aandelige Egenskaber, modtage vi uformærket dette Indtryk med, uagtet vi ingenlunde tillægge Dyret selv disse Fuldkommenheder; men det bliver os et Sindbilled af noget Høiere end det, vi umiddelbart see i Gjenstanden. Fra en anden Side føier endnu Indbildningskraften nye Forestillinger til; medens vi see Svanens halvtløftede Vinge, mindes vi paa eengang om dens Lighed med et fjernt Skib og om dens Evne til at flyve. Det Indtryk, vi modtage af hele Synet, har noget af det Ophøiede, noget af det Kraftfulde, noget af det Rene, noget af det Harmoniske, som ofte endnu forhøies ved Omgivelsen, som den blaa Himmel, der speiler sig i Vandet, Vandets egen Blankhed, en Baggrund af grønne Træer. Kun hos nogle Faa ville endnu Oldtidens Digtersagn om Svanesangen og denne Fugls Helligelse til Apol føie noget hertil. — Men naar vi nu see Svanen paa Land, ophøre vi da at finde den skjøn? Som oftest følger det hele Billed, vor Indbildningskraft har dannet sig om den, endnu med paa denne Dyret fremmede Grund og forandres kun lidet i den korte Tid, vi sædvanligt see den der; men skulde vi see den der længe, vilde dens for en saadan Tilstand uhjælpsomme Bygning meget forandre det Indtryk, vi have modtaget af den, medens vi saae den i dens egentlige Naturstilling. Vi ere saa vante til at see Svanen i dens rette Naturstilling, at vi næsten studse ved

Opfordringen til at betragte den udenfor samme. Ganske i det modsatte Tilfælde befinde vi os med Hensyn paa Aben. See vi et Dieblik bort fra de Følelser, der opvækkes hos os, naar vi sammenligne den med Mennesket, og forsætte vi os hen i de Egne, hvor den fremstilles os i dens Naturstilling, i Skoven, paa Træernes Grene, mellem deres Løv, hvor dens behændige Klavren og dens lystige Spring more os, saa tjener den baade til at oplive den Naturomgivelse, hvori den befinder sig, og opvækker et dermed sammenhængende Behag. Dens Lighed med Mennesket, som man iøvrigt har anslaaet for høit, har givet os Anledning til Sammenligninger, som have krænket vor Selvfølelse, men endnu mere ere faldne ud til at vække hos os en Modbydelighed for den. Det maa være nok at have henpeget paa noget, som kan bidrage til at opløse denne Naturdissonants; maaskee vil en mere Indsigtsfuld kunne gjøre dette fuldkomnere; maaskee vil denne Løsning endog fordre Indsigter, som endnu ikke haves. Til at forebygge Misforstaaelser bør det endnu her udtrykkeligt siges, at den Sandhed, at den Hæslighed, vi finde hos Aben, kan som en Naturdissonants opløses i en omfattende Harmoni, ingenlunde fordrer, at vi skulle ophøre indenfor en vis Opfatningskreds at betragte den som hæslig; hver af disse Opfatninger har sin Berettigelse, kun den ene i en langt høiere og omfangsrigere Tilværelseskreds end den anden.

Til at oplyse en anden Art Hæslighed hos Naturgjenstande kan Flagermusen tjene. Den henhører til Pattedyrene og har dog en falsk Lighed med Fuglene, idet at dens Forbeen med deres umaadeligt forlængede Tæer ere bespændte med Hinder, som tjene til Flyveredskaber, saa ulige disse end ere Fuglens Vinger. Dette Dyr afviger saa stærkt fra Pattedyrenes Skikkelser, at vor sandselige Opfatning ikke vil give det Plads imellem dem, og ligesaadan gaaer det, naar vi forsøge at give det en Plads blandt Fuglene. Det strækker saaledes Ind-

bildningskraften som noget unaturligt, endskjøndt det unægteligt har sit velbestemte Sted i Dyrlivets Udviklingsrække; men dette fremtræder ikke for Indbildningskraften. Først dersom en høist fuldendt Viden kunde fremstille i eenfolde og klare Træk, hvorledes det hørte til Naturhelet, vilde Indbildningskraften kunne danne sig et tilsvarende Billede. Paa det Indsigternes Stade, hvorpaa vi befinde os, maa Indbildningskraften blive uforsonet dermed; ja, den føier endnu til, at det fører sit Liv i Mørket, og derved end ydermere minder os om noget det Skjønne og Gode Fjendtligt. Fornuften kan ikke fordre, at Indbildningskraften skal opfatte Sagen anderledes; men den siger os allerede foreløbigt, at netop det, at det skjuler sig i Mørket, formindsker dets Indgreb i vor Skjønhedsverden, og Fornuften tvivler ikke om, at Flagermusen udgjør en Dyreslægt, der hører til det Heles Samstemning. Man seer let, at Vanskeligheden ikke her er fremstillet som opløst; men at der kun er henpeget paa den i Fornuftverdenen liggende Nødvendighed, at den maa lade sig opløse og gjennem en ved Fornuften frembragt Klarhed engang findes forsonet med Indbildningskraften. Hverdagslivets Opfatning vil herved ikke tilintetgjøres; thi det vil kun være forsaavidt, som Indbildningskraften gaaer over i vidende Anskuen, at denne Forsoning skeer.

Det er ogsaa først paa et saadant Stade, at Vanskabningerne kunne sees i deres Sammenhæng med hele Naturens Lovstemmighed. Saavidt vor Indsigt hidtil er kommen, see vi, at Vanskabningerne frembringes ved en overvættes enten Forstørring eller Formindskning af visse Organer, og Jagttagelserne over dette Slags Misforhold oplyser os ikke sjeldent vigtige Naturhemmeligheder; men efter hvilke Love de indordnes i det Heles Fornuftharmoni, vil sandsynligviis seent opdages.

Selv Digtningsaanden har sin Indflydelse paa vor Skjønhedsopfatning; her tales ikke om tilfældige Digtninger, men

om Menneskesamfundets. Saaledes er den Plads, vi have indrømmet Løven i vor Skjønhedsverden, ikke blot givet ifølge dens Skikkelse. Alt, hvad man i de Lande, hvor Løven har sit Hjem, har fortalt om dens Styrke, er fulgt med Kundskaben om Dyrets Skikkelse, saa at Indbildningskraften faaer et meget forstærket Indtryk af Løvens iøvrigt virkelig kraftfulde Ydre. Den af Erfaringen over Menneskene hentede Kundskab, at den Kraftfulde lettere end Andre hæver sig over smaalige Lidenskaber, har ladet Menneskene tillægge Løven en Høimodighed, den ikke har; men det er, om man saa tør sige, Menneskeslægtens Naturdigtning, der har heftet sig til Dyret, og den optages derfor med Berettigelse i Menneskeslægtens eller maaskee kun i visse store Menneskesamfunds Indbildningskraft. Paa samme Maade har Indbildningskraften tildannet vore Forestillinger om de Dyr, som nærmest omgive os eller nærmest komme i Vexelvirkning med Menneskene, og saadanne forenede Værker af Sandsning og Indbildningskraft have deres Gyldighed indenfor den Tilværelseskreds, for hvilken de ere dannede.

Paa samme Maade er der ogsaa bleven anviist visse Dyr en Plads blandt de Hæslige, uden at denne vilde være bleven anviist ifølge det rene Sandseindtryk. Til Exempel derpaa kan Slangen tjene. Vor Erfaring om den Giftighed, som findes hos mange Arter deraf, har sikkert sin Deel deri; ved Menneskeslægtens Naturdigtning er vor Uvillie mod den end ydermere forøget. Denne Opfatning af Slangen som hæslig har samme Gyldighed som de nylig omtalte Skjønhedsindtryk af adskillige andre Dyr.

Her maa endnu tilføies en Bemærkning over digtede Skikkelser. De billeddannende Kunstnere have ofte brugt Vinger til at antyde Guders og Engles Evne til at bevæge sig gjennem Rummet over Jorden. Forsaavidt disse Vinger ere blevne brugte til Antydning af denne Evne, have de deres gode Gyldighed for Indbildningskraften; men ofte have Kunstnerne, dog

saavidt jeg mindes ikke i Oldtiden, dannet Vingerne saa store og saaledes stillede, at Indbildningskraften maa tage dem for den fremstillede Skabnings virkelige Flyveredskaber. Hvor dette finder Sted, taber Skabningen sit Præg af Overnaturlighed, den vil være naturlig og bliver naturstridig. Det er en Naturlov, at Vingerne hos alle Ryghvirveldyr kun dannes ved en egen Udvikling af de Bevægelsesredskaber, som tilhøre Forkroppen, Armene hos Menneskene, Forbenene hos Pattedyrene. Derfor have Fuglene hverken Arme eller Forbeen. En Indbildningskraft, som er fortrolig med denne Naturlov, vil da stødes over hiin digtede Forandring i Menneskeskabningen. Mange, som kun løseligt have hørt om denne Lov, men ikke indsee dens Naturbetydning, ville uden Tvivl dog finde en Tilsætning af Vinger uanstødelig; deres med Hensyn paa denne Sag kun i det Tomme svævende Tanke finder den ikke umulig; men den, som har nogen Kundskab om de Muskler, som vilde behøves til at sætte saadanne nye Bevægelsesorganer i Virksomhed, og om alle de vidtomfattende organiske Forandringer disse atter vilde forudsætte, indseer, at Forandringen, hvis den gjennemførtes, maatte gjøre den fremstillede flyvende Figur til en ganske anden Skabning end et Menneske. Denne fra Naturvidenskaben hentede Betænkelighed henstilles til Kunstneres og Kunstkjenderes Overveielse.

Endnu foreligger der en vigtig Art af det Hæslige til vor Overveielse, nemlig de Ting, som hænge sammen med de levende Væseners Ødelæggelse. Faa Gjenstande gjøre et saa stærkt Indtryk paa os som Forraadnelsen; for den umiddelbare Sands er den væmmelig, for Livet farlig, for Indbildningskraften rædsom. Den kan paa Endelighedens Stade aldrig ophøre at frembringe dette Indtryk hos os; thi den viser os ikke den sandselige Tilintetgjørelses høie Betydning i Naturlivets Hele og endnu mindre det Haab, som for Mennesket ligger hiinsides denne Tilintetgjørelse. I den høieste aandelige

Anskuelse træder dog denne af Indsigten os lærte Sammenhæng ogsaa frem for Indbildningskraften og danner et ophøiet Skjønhedsbilled, under hvis Anskuelse det ikke falder os ind at nedstige til Minder om Sandseindtrykkene. Enkelte af Dødens sandselige Tegn kan den billeddannende Kunstner, navnligt Maleren dog benytte, f. Ex. Dødningehoved med Dødningeknogler ved Siden af en Mand i Andagt. Det bliver da en ved sin Sammenhæng med et høiere Haab opløst Dissonants. Digteren, hvis Fremstilling ikke er bunden til det umiddelbare Sandseindtryk, kan endnu gaae langt videre og opløfte os til en Høide, hvor Undergangen kun er Indgangen til et høiere Liv.

Saaledes gives der vistnok med Hensyn paa Alt, hvad der opfattes af os som uskjønt eller hæsligt i Naturen, en aandelig Opfatningskreds, hvori det er Led i et Skjønhedshele. Var det os muligt at sammenfatte alle Gjenstande paa Jordens Overflade, saavel de skjønne som de uskjønne, i et indtil Overskuelighed formindsket Billed, hvori naturligviis alle Gjenstande maatte være indbefattede i deres rette indbyrdes Storhedsforhold, vilde sandsynligviis endog denne sandselige Anskuelse danne et Hele af en høi Skjønhed.

Meddeleren føler selv dybt, hvor usigeligt langt disse Bemærkninger ere fra at opløse den store Opgave, han her har berørt; men det har syntes ham gavnligt, at den, som har gjort en saadan stor Opgave til Gjenstand for sin Grandskning, vover at fremsætte sine Tanker til Prøvelse, om han endog finder sig langt fra Maalet.

Er hans Opfatning rigtig, bliver det Hæslige, ligesom i en vis Betydning det Onde, et Endelighedsforhold. Det Væsentligtskjønne derimod er evigt.

